

MARK TWAIN
A TITOKZATOS IDEGEN

FORDITOTTA
MIKES LAJOS

GENIUS KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

ELSŐ FEJEZET.

1590-ben történt - télen. Ausztria messze elmaradt a világtól és álomba merült; a középkor uralkodott még Ausztriában, és minden jel arra vallott, hogy ott is fog uralkodni mindörökké. Sőt voltak, akik sok évszázaddal hátrább helyezték az országot és azt állították, hogy a szellemi és lelki állapot óramutatója szerint Ausztria még mindig a hit korában él. De ezt az állításunkat bóknak szánták, nem lekicsinylésnek, és bóknak fogta is fel mindenki, és büszkék is voltunk rá valamennyien. Jól emlékszem erre, bár akkor még csak kisfiu voltam; és emlékszem arra is, hogy nagyon örültem a dolognak.

Ugy ám, Ausztria messze elmaradt a világtól és álomba merült, és a mi kis falunk is kivette a részét ebből az álomból, mert Ausztriának a közepén feküdt. Békésen szundikált a maga elhagyott dombos, erdős magányosságában, ahol a világból érkező hírek ugyszólván sohasem zavarták meg álmait, és mondhatatlanul elégedett volt. Előtte ott hömpölygött a nyugodt folyam, amelyben változatos fellegek és tovasikló bárkák meg kövel rakott naszádok árnyai tükröződtek; mögötte erdős domboldalak emelkedtek a meredek sziklaorom tövéig, amelynek tetejéről óriási várkastély nézett szét mogorván a világba. Terpeszkedő tornyait és bástyáit haragos-zöld indák páncélozták. A folyamon tul, balról egy mérföldnyire, erdőborította zegzugos dombvidék terült el, vad szakadékokkal, amelyekbe a nap fénye sohasem hatolt be; jobbról pedig meredek szirt tekintett keresztül a folyamon. E szirt és az imént említett dombvidék között széles síkság nyult el, amelyet gyümölcsösök és árnyas fák közé ékelt apró házacsók tarkítottak.

Az egész vidék, több mérföldnyi területben, egy herceg ősi birtoka volt, akinek cselédsége gondoskodott róla, hogy a kastély állandóan lakható, kifogástalan állapotban várja urát. De sem a herceg, sem családja nem látogatott el a kastélyba, csak egyszer minden öt esztendőben. Mikor megérkeztek, mintha a világ ura érkezett volna meg, magával hozva királyságainak minden dicsőségét; és amikor eltávoztak, olyan nyugalmat hagytak hátra, amely a dőzsölést követő mély álomhoz hasonlított.

Szamárfalva paradicsom volt nekünk fiuknak. Nem zaklattak bennünket tulságosan az iskolával. Főleg arra neveltek bennünket, hogy jó keresztények legyünk, tiszteljük mindenkifölött a Szent Szüzet, az egyházat és a szenteket. Ezen kívül nem sok tudást kívántak tőlünk, sőt meg sem engedték, hogy sokat tudjunk. A tudás nem vált javára a köznépeknek és elégedetlenné tehetette azzal a sorssal, amelyet az Isten kijelölt számára, és az Isten nem tűrné, hogy bárki emberfia ne legyen megelégedve az Ő terveivel. Két papunk volt. Az egyik, Adolf atya, nagyon buzgó és fáradhatatlan pap volt, akinek nagy volt a tekintélye.

Lehet, hogy akadtak egy és más szempontból jobb papok is Adolf atyánál, de a mi községünkben sohasem volt pap, akit nála jobban becsültek és tiszteltek volna. Ennek az volt a magyarázata, hogy Adolf atya egyáltalán nem félt az ördögtől. Rajta kívül egyetlen más keresztény embert sem ismertem, akiről ezt ilyen határozottan el lehetett volna mondani. Az emberek éppen ezért nagyon félték is tőle, mert azt hitték, hogy föltétlenül valami természetfölötti lakozik benne, máskülönben nem lehetne oly vakmerő és annyira biztos a dolgában. Minden ember keserűen kárhoztatja az ördögöt, de azért nem feledkezik meg könnyelműen a kellő tiszteletről sem. Adolf atya azonban egészen másképp járt el: elnevezte az ördögöt mindennek, ahogy éppen rájárt a nyelve, úgyhogy mindenki megborzadt, aki hallotta; sőt gyakran fitymálva és csufolódva is beszélt róla. Az emberek ilyenkor keresztet vetettek és gyorsan odébbálltak, mert attól félték, hogy mingyárt valami rettenetes dolog fog történni.

Adolf atya nem egyszer szemtől-szemben is állt már a Sátánnal és dacolt vele. Ezt mindenki tudta őtől magától. Adolf atya nem titkolta a dolgot, hanem nyíltan beszélt róla. És hogy igazat mondott, egy dolog mindenestre bizonyította, mert amikor egyszer pörbeszállt az ördöggel, rettenthetetlenül hozzávágta a tintásüvegét, és dolgozószobájának a falán ott volt még mindig a vöröses folt, ahol az üveg a falhoz vágódva darabokra tört.

De Péter atya, a másik pap, volt mégis az, akit mindnyájan legjobban szerettünk és sajnáltunk. Voltak, akik azzal vádolták, hogy beszélgetés közben azt állította, hogy az Isten csupa jóság és módot talál majd rá minden bizonnyal, hogy megváltsa az elkárhozástól valamennyi szegény, halandó gyermekét. Ez rettenetes állítás volt, de kifogástalan bizonyíték sohasem volt rá, hogy Péter atya csakugyan mondta ezt. És ilyen állítás nem illett sehogysem jelleméhez sem, mert Péter atya mindig jó, gyöngéd és igazságszerető volt. Azzal nem is vádolták, hogy a szószékről mondta ezt, mert hiszen akkor fültanuja lehetett volna az egész gyülekezet; azt fogták csak rá, hogy a templomon kívül, beszélgetés közben mondta, márpedig *ilyesmit* könnyen ráfoghatnak akárkire az ellenségei. Péter atyának volt is egy ellensége, mégpedig egy nagyon hatalmas: a csillagjós, aki roskadozó vén tornyában lakott lent a völgyben és éjszakánként a csillagokat tanulmányozta. Mindenki tudta róla, hogy meg tudja jövendőlni a háborukat és az éhínségeket, bár ez nem is volt nagy dolog, mert hiszen háboru mindig volt és rendszerint éhínség is volt mindig valahol. De ki tudta olvasni bárkinek az életét is a csillagokból egy nagy könyv segítségével és meg tudta találni akárkinek az elveszett holmiját is. Az egész falu hódolattal nézett fel rá, Péter atyán kívül. Sőt még Adolf atya is, aki nem átalott dacolni az ördöggel sem, illőképp megtisztelte a csillagjóst, mikor ez végigment a falunkon, magas, hegyes kalappal a fején, csillaghimes hosszú, lebegő talárjában, hóna alatt a nagy könyvvvel, kezében pálcájával, amelyről mindenki tudta, hogy bűvös erejű. Azt beszéltek, hogy olykor-olykor maga a püspök is hallgatott a csillagjósra, mert ez a csillagok tanulmányozása és a jövendőmondás mellett nem feledkezett meg arról sem, hogy nagy jámborságát fitogtassa, ami természetesen nagy hatást tett a püspökre.

De Péter atya nem bízott a csillagjósban. Nyíltan sarlatánnak nevezte őt, csalónak, akinek nincs számottevő tudománya és nincs semmiféle különös ereje sem, nagyobb, mint bármely más közönséges, nem is kiválóbb halandónak. A csillagjós ennél fogva természetesen gyűlölte Péter atyát és a romlását kívánta. Valamennyiünk véleménye szerint a csillagjós volt az, aki Péter atya botrányoztató kijelentésének a meséjét kitalálta és a püspöknek is besugta. Péter atya, állítólag, unokahúgának, Margitának, mondta ezt a dolgot, bár Margita tagadta és könyörgött a püspöknek, hogy higgyen neki és ne taszítsa agg bácsiját szegénységbe és gyalázatba. De a püspök nem hallgatott Margitára. Végérvényesen felfüggesztette Péter atyát, bár azt mégsem tette meg, hogy egyetlen tanu vallomása alapján ki is közösítse őt. Péter atyának most immár két év óta nem volt állása, és a másik papunk, Adolf atya, őrizte az ő nyáját is.

Az agg pap nehéz esztendőket élt át Margitával. Valaha mindenki kedvelte őket, de ez persze megváltozott, mikor a püspök haragjának árnyéka rájuk vetődött. Nem egy barátjuk teljesen szakított velük, a többi pedig hüvösen visszahúzódott tőlük. Margita tizenhét éves volt, bájos hajadon volt, mikor rájuk szakadt a szerencsétlenség. Ő volt a legokosabb lány az egész faluban és tudni is többet tudott akárkinél. Hárfázni tanított másokat és a ruháját meg a zsebpénzét maga kereste meg. De most egymásután elpártoltak tőle a tanítványai; ha a falu fiatalsága táncmulatságot vagy kirándulást rendezett, órála megfeledeztek; a fiatal emberek elkerülték a házukat, az egy Meidling Vilmoson kívül - és ez ugyan nem sokat jelentett. Margita és a bácsija szomorúan viselte a mellőzés szégyenét, és a napfény eltűnt életükből. Helyzetük egyre rosszabbodott a két esztendő során. Ruhájukat elnyűtték és mindennapi kenyérüket egyre nehezebben szerezték meg. És most elkövetkezett végül mindennek a befejezése. Izsák Salamon, miután annyi kölcsönt adott nekik, amennyit jónak látott betáblázni a házra, értesítette őket, hogy másnap árvereztetni fog náluk.

MÁSODIK FEJEZET

Hárman a fiuk közül mindig együtt voltunk, ugyszólván a bölcsőtől kezdve, mert elejétől fogva szerettük egymást és ez a ragaszkodásunk nőttön-nőtt az évek során: Bauman Miklós, az esküdtbiróság elnökének a fia; Wohlmeyer Szeppi, az »Arany Szarvas«-hoz címzett nagyvendéglő gazdájának a fia - ennek a vendéglőnek szép kertje volt, árnyas fákkal, amely lehúzódott a folyam partjáig, ahol kiránduló-csónakokat lehetett bérelni - és én voltam a harmadik, Fischer Tivadar, a templom organistájának a fia. Az apám karmester volt, ő dirigálta a falusi zenekart, hegedülni is tanított, komponált is, ő volt a község adószedője és sekrestyése is, hasznos polgár volt sok más tekintetben is és mindenki tisztelte és becsülte. A dombokat és az erdőket úgy ismertük, mint a madarak, mert minden szabadidőnket kószálással töltöttük, azon kívül, hogy eljártunk fürdeni, csónakázni, halászní, télen pedig korcsolyázni meg csuszkálni le a domboldalról.

És szabad volt bejárunk a várkastély parkjába is, ahová nem sokan juthattak be. De bennünket nagyon szeretett a várkastély legöregebb szolgája - Brandt Félix; és gyakran felkerestük őt késő este és hallgattuk, mikor a régi időkről és furcsa dolgokról mesélt, és együtt pipáztunk vele, mert bennünket is megtanított rá, és együtt feketekávéztunk. Brandt bácsi ugyanis részt vett a háborukban és ott volt Bécs ostrománál is; és ott, mikor a törököket leverték és elkergették, a zsákmányolt dolgok között találtak több zsák kávé is, és a török foglyok megmagyarázták, hogy mi ez és hogyan kell belőle kellemes italt készíteni. És Brandt bácsinak azóta mindig volt otthon kávéja és nemcsak ő maga szeretett kávézni, hanem szerette csodálatba ejteni vele a tudatlanokat is. Ha vihar támadt, Brandt bácsi ott tartott bennünket egész éjszakára, s mialatt odakünn dörgött és villámlott, mesélt nekünk kísértetekről és mindenféle borzalmas dolgokról, csatákról, öldöklésekről, csonkitásokról és más efféléről, mi pedig kényelmesen, otthonosan éreztük magunkat nála. És amit elmondott, az jórészt mind a saját élménye volt. Látott életében nem egy kísértetet, boszorkányt és varázslót, és egyszer, amikor éjfél tájban, rémes vihar idején eltévedt a hegyekben, a villám fénye mellett látta a bűvös vadászt is, amint kísérteties kutyáival tovavágtatott a szelek szárnyán a gomolygó felhőrongyok között. Egyizben látott egy gonosz manót is, és többször látta a nagydenevért, amely kiszívja a vért az alvó emberek nyakából, miközben lágyan legyezi őket a szárnyaival, hogy föl ne ébredjenek, amíg meg nem hálnak.

Biztatott bennünket, hogy ne féljünk természetfölötti dolgoktól, aminők például a szellemek. Azt mondta, hogy ezek nem ártanak senkinek sem, csak ide-oda bolyongnak, mert elhagyottak és szomorúak, és azt kívánják, hogy az emberek barátságosan érdeklődjenek irántuk és sajnálják őket. És mi nem is féltünk, sőt éjszaka le is mentünk vele a várbörtönökbe, ahol kísértet járt. A kísértet csak egyszer jelent meg előttünk és akkor is csak elmosódva láttuk, amint nesztelenül tovalebent a levegőben és azután eltűnt előlünk. És ugyszólván nem is remegtünk, Brandt bácsi annyira kioktatott bennünket. Azt is elmondta, hogy a kísértet néha fellátogatott hozzá éjszaka s megsimogatva arcát nyirkos kezével, felébresztette őt, de egyébként nem bántotta, csak azt akarta, hogy sajnálja és érdeklődjék iránta. De a legkülönösebb az volt, hogy Brandt bácsi angyalokat is látott - igazi égi angyalokat - és beszélt is velök. Nem volt szárnyuk és ruha volt rajtuk, és úgy beszéltek, úgy tettek-vettek és úgy is néztek ki, mint más közönséges emberfia. És nem is tudta volna róluk soha senkisé, hogy angyalok, ha olyan csodálatos dolgokat nem műveltek volna, amilyenekre halandó ember képtelen, és ha beszélgetés közben hirtelen el nem tűntek volna, ami szintén nem telhetik halandó embertől. És Brandt bácsi azt mondta, hogy barátságosak voltak és jókedvűek, és nem busongtak, nem szomorkodtak úgy, mint a kísértetek.

Egy május éjszakai ilyenféle beszélgetés után reggel fölkeltek és jól megreggeliztek Brandt bácsinál, azután lementek a folyamhoz, átsiettek a hidon s balra fel a dombokon felkapaszkodtak egy erdős dombtetőre, amely egyik kedvenc helyük volt. Ott elnyújtóztak az árnyékos fűben, hogy pihenjenek és pipázgatva elbeszélgessenek ezekről a különös dolgokról, mert még mindig mélyen érezték a hatásukat. De nem pipázhattak, mert hebehurgyán nem hozták el magunkkal a kovát és az acélt.

Kisvártatva egy fiatalember közeledett kényelmesen ballagva a fák között, majd leült mellénk és barátságosan beszélgetni kezdett, mintha ismert volna bennünket. Mi azonban nem feleltünk neki, mert idegen volt, mi pedig nem voltunk idegenekhez szokva és huzódzkodtunk tőlük. Jó, új ruha volt rajta, szép ifjú volt, megnyerő arcú és kellemes hangú. Könnyedén, kecsesen, fesztelenül mozgott, nem volt ügyetlen, esetlen és bizalmatlankodó, mint más fiúk. Szerettünk volna barátkozni vele, de nem tudtuk, hogyan kezdjük el. Egyszerre csak eszembe jutott a pipa, és azon tűnődtem, vajjon kedveskedésnek fogná-e fel, ha megkínálnám vele. De eszembe jutott, hogy nincs tüzünk, s erre elszomorodtam és lehangolódtam. De ő jókedvűen és elégedetten nézett rám és így szólt:

- Tűz kellene? Ó, mi sem könnyebb; mingyárt lesz.

Elállt a lélekzetem is csodálkozásomban, mert hiszen egy szót sem szóltam. Elvette tőlem a pipát, fölfeje lehelt, és a dohány vörös-izzóvá vált s kék füstszalagocskák kezdtek fölfelé gomolyogni belőle. Felugrottunk és ösztönszerűen el akartunk szaladni; el is szaladtunk egypár lépésnyire, bár komolyan felszólított, hogy maradjunk, és szavát adta, hogy nem bánt bennünket, csak barátkozni akar velünk, hogy legyen társasága. Abba hagytuk hát a szaladást és megálltunk. Szerettünk volna visszatérni hozzá, mert kíváncsiak voltunk és nem győztünk álmélkodni; de nem volt hozzá bátorságunk. Tovább kedveskedett lágy, rábeszélő modorában; s amikor láttuk, hogy a pipa nem robbant fel és más sem történt, lassanként visszatért a bizalmunk, kíváncsiságunk csakhamar erőt vett a félelmünkön, úgy, hogy visszamerészkedtünk - de csak lassan és készen arra, hogy a legkisebb nyugtalanító jelre elmenekülünk.

Igyekezett megnyugtatni bennünket, és valóban értett is ehhez. El kellett oszlania minden kételkedésünknek és félelmünknek ennyire komoly, egyszerű és gyöngéd lényel szemben, aki ennyire csábítóan tudott beszélni; lenyűgözött bennünket, és nemsokára elégedetten, kényelmesen csevegtünk valamennyien és örültünk új barátunknak. Mikor az ellenkezés érzése teljesen megszűnt bennünk, megkérdeztük tőle, hogy tanulta meg ezt a különös dolgot, és ő erre azt felelte, hogy egyáltalában nem tanulta; egészen természetes, hogy tudja - csak úgy, mint más egyebeket - más különös dolgokat.

- Mifélekét?

- Ó, egész sereg mindenfélét; nem is tudom, mennyi mindent.

- Nem mutatnád meg?

- Kérlek, mutasd meg! - szóltak a többiek.

- Nem fogtok megint elszaladni?

- Nem - igazán nem. Kérlek, mutass valamit. Nem mutatsz?

- Szívesen; de aztán ne feledkezzetek meg arról, amit ígértetek.

Ujra megígértük, ő pedig egy pocsolyához sietett s egy serlegben, amelyet egy levélből csinált, vizet hozott, rálehelt a serlegre, lefelé fordította s víz helyett egy darab serlegformájú jég pottyant ki belőle. Álmélkodtunk és gyönyörködünk, de egy csepp sem féltünk; örültünk, hogy ott vagyunk, és arra kértük, hogy folytassa és mutasson más mindenfélét is. Megtette.

Kijelentette, hogy ad mindegyikünknek a kedvenc gyümölcséből, akár most van a szüretje, akár nem. Egyszerre kiabáltunk:

- Narancsot!

- Almát!

- Szőlőt!

- Benne van a zsebetekben, - mondta, és igaz volt. És pompás gyümölcs volt. Megettük és valamennyien szerettünk volna még többet belőle, bár egyikünk sem mondta ki ezt.

- Találtok még belőle ugyanott, ahonnan ez került, - mondta, - és találtok más mindent is, amire étvágyatok van. És ki se kell mondanotok azt, amit kívántok. Amig veletek vagytok, csak kívánnotok kell akármit és megtaláljátok.

És igazat mondott. Soha még ennyire csodálatos és érdekes élményünk nem volt. Kenyér, sütemény, édesség, dió - amit csak kívántunk, azonnal kezünkben termett. Ő maga semmit sem evett, csak ült és csevegett és csinálta a csodálatosságokat, egyiket a másik után, hogy mulattasson minket. Pici játékmókust formált agyagból s az fölszaladt egy fára, ott himbálódzott egy ágon a fejünk fölött és hamiskodóan pillantgatott le ránk. Aztán kutyát formált, amely egérnél nem volt nagyobb, ez a kutya pedig a fa tetejére riasztotta a mókust és ott táncolt a fa körül, nagyokat ugorva és csaholva s egészen úgy viselkedett, ahogy minden kutya szokott. Fáról-fára kergette a megriadt mókust s végül mindketten eltűntek szemünk elől az erdő sűrűjébe. Madarakat is formált agyagból, szabadon bocsátotta őket s azok tova-repültek dalolva.

Végre én nekibátorodtam, hogy megkérdezzem, kicsoda-micsoda.

- Angyal, - mondta egészen egyszerűen, miközben megint elszabadított egy madarat s tapsolt, hogy a madár tovaszálljon.

Felelete megborzongatott minket, újra félelem fogott el; de ő azt mondta, ne nyugtalanodjunk, semmi okunk angyaltól ijedezni, aztán meg ő szeret is bennünket. S tovább beszélgetett velünk, oly egyszerűen és oly természetesen, mint mindig; s mialatt beszélt, egész sereg pici férfit meg nőt formált, ujjnyi nagyságukat, akik nagybuzgóan azonnal munkához láttak, eltakarították a füvet néhány ölnyi területről, megegyengették ott a talajt s kedves pici várat kezdtek építeni; a nők keverték a habarcsot és hordták föl az építőállványokra vödörökben a fejükön, ugyanugy, ahogy a mi napszámosasszonyaink szokták, a férfiak pedig rakták a falakat; - ötszáz főnyi ily játék-nép sürgött-forgott nagyfürgén ide-oda, szorgalmasan dolgozva és arcáról a verejtéket épp úgy törölgetve, akárcsak a természetes életben szokás. Mi pedig annyira lázas érdeklődéssel néztük, hogy ez az ötszáz emberke követ köre, köréteget körétegre falazva, mint növeszti a várat s ez mint formálódik szép külsejű s részeiben arányos alkotássá, hogy félős érzésünk csakhamar tovatűnt s újra egészen nyugodtak és elégedettek voltunk. Megkértük, engedje meg, hogy mi is formálhassunk néhány emberkét s ő megengedte s azt mondta Szeppinek, csináljon néhány ágyut a vár bástyáira, Miklóst azzal bizta meg, hogy néhány alabárdost formáljon, páncélosmellűt, vértezett lábut, sisakosfejűt; nekem pedig lovasvitézeket kellett formálnom paripástul és ő mind e megbízást úgy adta, hogy mindegyikünket nevünkön szólított, de nem mondta meg, hogy nevünket honnan tudja. Szeppi ekkor megkérdezte, hogy mi az ő neve, ő pedig nyugodtan így felelt:

- Sátán.

És ugyanekkor kis fadarabbal fölfogott egy nőszemélykét, aki az egyik építőállványról esett le, visszatette helyére s így szólt:

- Ostoba egy teremtés, hátrafelé megy s nem veszi észre, hogy így le kell zuhannia.

A név, amelyet a maga nevéül mondott nekünk, hirtelen úgy megrázott minket, hogy munkánk kiesett kezünkől s darabokra tört - egy ágyu, egy alabárdos és egy paripa. Sátán nevetett s azt kérdezte, mi bajunk.

- Semmi, - válaszoltam, - csak szokatlannak rémlik nekünk az a név angyal nevéül.

Azt kérdezte, miért.

- Mert hát... mert hát... nos, hiszen tudod, kinek a neve az.

- Ugy van, ő az én bácsikám.

Egészen nyugodtan mondta ezt, de nekünk pillanatra elállt a lélekzetünk s ijedt dobogásnak indult a szivünk. Ő úgy tett, mintha ezt észre sem venné, egyetlen érintéssel egészé illesztette alabárdosomat s a többi dolgot is, kezünkbe adta teljesen elkészítetten s így szólt:

- Emlékeztek-e? Ő is angyal volt valaha.

- Csakugyan... Igaz - mondta Szeppi, - arra nem is gondoltam most.

- A nagy eset előtt kifogástalan volt.

- Igaz, - mondta Miklós, - büntelen volt.

- Jó család ez a mi családunk, - mondta Sátán, - nincs jobb a világon. Ő ennek a családnak egyetlen olyan tagja, aki vétkezett.

Nem birom én azt úgy elmondani, hogy eléggé megértse valaki, mindez mennyire fölizgatott bennünket. Ismeritek, nemde, a borzadozásnak azt a fajtáját, amely végigfut rajtatok, ha valami olyannyira különöst, elbűvölőt és csodálatost láttok, hogy valósággal félelmes gyönyörűség átélnetek és megfigyelnetek; tudjátok, szemetek mint mered ki rá és remeg az ajkatok és kurtára szakad a lélekzetetek, de a világért sem lennétek máshol, csak ott. Kérdezni szerettem volna valamit - a kérdés már-már ajkamra tört, alig birtam visszatartani, - de mégis resteltem kimondani, mert illetlenségnek rémlett. Sátán kis játékokrót tett le a földre, ép akkor csinálta volt, rám mosolygott és így szólt hozzám:

- Nem illetlenség és még ha az volna is, megbocsátanám. Hogy bácsikámat láttam-e? Sok milliószor. Még abban az időben, amikor kis gyermek voltam, alig ezeréves, már egyik legdédedelgettebb kedveltje voltam, ott, a mi vérségünk és családunk angyalainak nevelőintézetében - hogy emberi elnevezést használjak, - bizony, azóta az ő vétkezésének esetéig sok milliószor láttam őt, nyolcezer év során, a ti időméréstek szerint.

- Nyolcezer év során!

- Ugy van. - És most Szeppihez fordult, úgy látszott, olyasvalamire akar válaszolni, ami Szeppi lelkében motoszkált:

- Nos, hogy fiunak látszom, természetes, hiszen az vagyok. Amit ti időnek neveztek, az nekünk nagyon tág valami; felnőtt angyallá fejlődni jó sokáig tart ám.

Uj kérdés bontakozott lelkemben s ő hozzám fordult s így felelt:

- Tizenhatezeréves vagyok - a ti időméréstek szerint.

Aztán Miklóshoz fordult s így szólt:

- Nem, az ő vétkezésének esete nem érintett engem, s nem érintette családunk többi tagját sem. Egyedül ő volt, aki annak a fának gyümölcséből evett és azt a férfit, meg azt a nőt ily módon elcsábította. Mi többiek még most sem ismerjük a bűnt; minekünk lehetetlen vétkeznünk; mi büntelenek vagyunk és mindörökre büntelenek maradunk. Mi...

Két pici várépítő veszekedett, hangjuk kis poszméhek zümmögéseként békétlenkedett, egymásnak mentek és káromkodva szidalmazták egymást; majd verekedni kezdtek s vér ömlött, aztán pedig már életre-halálra viaskodtak. Sátán kinyújtotta kezét s elmorzsolta életüket ujjai között, félredobta őket, megvéresedett ujjait beletörölte zsebkendőjébe s folytatta mondani-valóját ott, ahol abbahagyta volt:

- Mi nem tudunk rosszat cselekedni; hajlandóságunk sincs rá, mert egyáltalában nem is tudjuk, mi az.

Különös nyilatkozatnak rémlett ez, ép e körülmények közepett, de mi csak alig hogy hallottuk, annyira megdöbbenett bennünket és annyira elszomorított ez a gyilkosság, amelyet oly könnyelműen elkövetett, - mert bizony gyilkosság volt az, csak ez lehetett az igazi neve, és sem szépítgetésre, sem mentségre nem gondolhattunk, hiszen az a két szerencsétlen semmiképp sem vétett volt neki. Nagyon boldogtalanná sujtott minket ez az eset, mert szeretttük őt s oly nemesszívűnek, oly jószágosnak és kedvesnek gondoltuk és hűségesen elhittük volt neki, hogy angyal; most pedig itt ez a kegyetlen szörnyűség - óh, mennyire lealacsonyította ez őt, akire imént még oly büszkék voltunk. Sátán azonban csak beszélt tovább, mintha semmi sem történt volna, mesélt utazásairól s azokról a rendkívül érdekes dolgokról, amiket naprendszerünk temérdek világain látott és a tér végetérhetetlen távolságaiban mozgó más naprendszerek világain és mesélt a rajtok lakó halhatatlanok szokásairól, így aztán újra megigézett, elbűvölt, megbabonázott bennünket, bár megint fölöttébb elszomorító jelenet játszódott le szemünk előtt; a két megölt emberke roncsa nyomorított holttestét megtalálta a feleségük s a két asszony most ott sirt, zokogott, jajgatott fölöttük és pap térdelt mellettük, kezét mellén egybekulcsolva imádkozott; és szánakozó jóbarátok sereglettek köréjük, csapat csapat után, sűrű tömeggé verődve állodogáltak ott, süvegüket levéve tisztességtudón, fejüket lehajtva és nem egy arcról könny pergett alá - és ezzel a jelenettel Sátán egyáltalában nem törődött, míg csak unni nem kezdte a sirás és könnyörgés vékonyan sivalkodó hangjait, ekkor fogta hintánk nehéz deszkáját, letette rájuk s belepréselte az egész népséget a földbe, mintha egy raj legyet nyomott volna agyon s közben egészen nyugodtan beszélt nekünk tovább.

Angyal, és papot tud ölni! Angyal, aki nem tud rosszat cselekedni, és ime, hidegvérűen el tud pusztítani száz meg száz ártatlan embert, férfiakat, nőket, akik sohasem bántották! Szinte belebetegedtünk, hogy látnunk kellett ezt a rettenetes halált, különösen, midőn eszünkbe jutott, hogy a szerencsétlen teremtések el sem készülhettek a halálra, egyetlen egynek, a papjuknak kivételével, hiszen egyikük sem hallgatott még misét, egyikük sem látott még templomot. Mi pedig tanui voltunk e szörnyűségnek; szemünk láttára történt a gyilkosság, kötelességünk volt jelenteni az esetet, a törvény hadd bírálhassa el.

Ő azonban csak beszélt megszakítás nélkül tovább és hangjának végzetesen varázsos zenéjével újra hatalmába ejtett. Ugy megbabonázott, hogy mindent elfelejtettünk; egyéb vágyunk sem volt, csak leshessük szavát, csak szerethessük őt, lehessünk rabszolgái, tehessen velünk, amit akar. Szinte megrészegett azzal az örömmel, hogy vele lehetünk s hogy belenézhetünk égszín szemébe, és érezhetjük azt az elragadtatást, ami végiglángolt minden erünkön, ha megérintett keze.

HARMADIK FEJEZET.

Ez az idegen mindent látott már, megfordult már mindenütt, tudott mindent és semmit sem felejtett. Amit másnak nagyfáradalmasan kell tanulnia, ő megtanulta szempillantás alatt; semmi sem volt nehéz neki. És mindent odaelevenített a szemünk elé, amiről csak beszélt. Láttá volt a világ teremtését: látta Ádámét; látta, mint dőlt neki Sámson a pilléreknek, hogy rommá roskassza a templomot magára s ellenségeire; látta Caesar halálát; mesélt a mennybéli életről s látta, mint görbednek-vergődnek az elkárhozottak a pokol vörös lángjaiban; és szemünk elé varázsolta mindezt és mi úgy láttuk, mintha ott volnánk mindezeknek az eseményeknek a helyén és testi szemünkkel néznénk végig mindent. És mi át is éreztünk mindent, neki ellenben ily események látása, úgy rémlett, éppen csak időtöltést jelent. Ezek a poklot megmutató látomások, ezek a szegény kisdedek és asszonyok és leányok és fiuk meg férfiak, akik oly rémülten sikoltoztak és könyörögtek segítségért, már-már elbirhatatlanul hatottak ránk, ő ellenben oly szelid-nyugodtan nézte mindezt, mintha valami bűvészi mutatvány mesterséges lángjaiban játékpatkányok mozogtak volna ott.

És valahányszor itt e földön született lényekről beszélt, akár férfiakról, akár nőkről és tetteikről, még ha a legnagyobbakról és legdicsőbbekről is, titokban mindig megszegyenültünk, mert nyilatkozatainak hangjából, szavából minduntalan csak azt érezhettük, hogy ezeket az embereket is, tetteiket is fölöttébb jelentékteleneknek tekintti; gyakran szinte azt hihettük volna, hogy legyekről beszél, ha nem ismerjük a módját. Egyszer például azt mondta, idézem szavait, hogy fajtánk itt e földön nagyon is érdekli őt, pedig hát az emberiség tulajdonképpen oly unalmas és tudatlan és közönséges és elbizakodott, oly nyavalyás és elkorcsosult, oly keshedt, nyomoruságos, mihaszna csöcselék mindenfelé. Ezt ő mint valami teljesen magától értetődő megállapítást említette, minden keserűség nélkül, ugyanugy, ahogy valaki, teszem azt, kövekről vagy trágyáról beszélne, vagy egyéb oly dologról, aminek nincs semmi különösebb jelentősége és ami érezni egyáltalában nem tud. Meg voltam győződve róla, hogy eszeágában sincs megsérteni minket, de lelkem mélyén olyasmit gondoltam, hogy bizony ez a módja nem valami nagy illendőségtudásra vall.

- Illendőségtudás?! - szólt rám. - Mirevaló az? Minden, amit mondtam, maga a színigazság; az igazság pedig az egyetlen helyes illendőség; egyéb illendőségek csupa csalafintaság. A vár kész. Tetszik-e nektek?

Vajjon kinek ne tetszett volna. Gyönyörűség volt nézni, oly formás volt és finom és minden részében oly művészien tökéletes, alapjától azokig a kis zászlókig, amelyek tornyocskáin lengtek. Sátán azt mondta nekünk, hogy most már helyére kell rendelnünk a tüzéséget és őrségre állítanunk az alabárdosokat és felvonultatnunk a lovasságot. A mi embereink és lovaink mulatságos látványnak bizonyultak, vajmi kevésbé voltak olyanok, amilyeneknek mi akartuk; hiszen minekünk effélék megformálására kellő ügyességünk természetesen nem lehetett. Sátán azt mondta, hogy bizony ily rossz munkát még sohasem látott; s ahogy megérintette alkotásainkat s megelevenítette, mozgásuk igazán nevetségesen hatott, mert bizony egyiknek sem volt a lába párja egyenlő hosszúságu. Ugy bicegtek és botorkáltak ide-oda, mintha részekek lettek volna s veszedelemben forgott körülöttük mindenkinek az élete, végül aztán elvágódtak s ott feküdtek, kapálódzva, tehetetlenül. Nevetnünk kellett mindnyájunknak, noha ugyancsak szégyelhetjük ezt a látványt. Az ágyukat megtöltötték homokkal, hogy tisztelgőlvéseket durrantsanak, de a csövek oly görbék és oly hitványan alkotottak voltak, hogy lövéskor valamennyi szerterobbant, ami néhány tüzernek halálát okozta s nagyon sokat megsebesített. Sátán azt mondta most, hogy zivatart láthatunk és földrengést, ha tetszik, de valamivel odább kell állnunk, hogy bajunk ne essék. Szólni akartunk a pici népségnek, hogy

az is biztos helyre siessen, de ő azt mondta, sohse törődjünk azzal; semmi jelentősége az ilyen népségnek, gyurhatunk ilyet akár mennyit, akár most, akár másszor, ha kell.

Kis viharfelhő kezdett ereszkedni feketén a vár fölé és a pici villámok és mennydörgések megkezdtek játékokat és a talaj megrendült és sivitani és zugni kezdett a szél és zuhogott a zápor és az egész népség bemenekült a várba, hogy elbujjon. A felhő mindalább ereszkedett és egyre feketébbé sötétült és a vár ezen a gomolygáson keresztül már csak alig látszott; villám villám után cikázott és csapott bele a várba, felgyújtotta azt és a lángok vöröslő és mohó lobogása kivillogott a felhőn, a pici népség pedig menekülve, sikoltozva rohant elő, de Sátán visszaszorította, ügyet sem vetett a mi felszólalásunkra, könyörgésünkre, könnyezésünkre; s most, a szélvihar és a mennydörgés mind vadabb tombolása közepett, fölrobbant a puskaporostorony, a földrengés nagy rést repesztett a talajon s a vár roncsai és romjai belezuhantak a szakadékkba, amely elnyelte az egészet s összezsugorodott fölötte, az a sok-sok ártatlan élet mind eltűnt a szemünk elől, az ötszáz szegény teremtés közül egyetlen egy sem volt megmenthető. Szívünk csaknem megszakadt, sirtunk keservesen.

- Ne sirjatok, - mondta Sátán, - értéktelen teremtés volt az mind.

- De most mind a pokolba jutott.

- Ó, sebah; csinálhatunk ujakat, akár mennyit.

Hiábavaló lett volna őt tovább vádolni; világos volt, hogy teljesen érzéstelen és hogy minket nem tud megérteni. Csupa gyöngyöző jókedv volt a lelke, csupa öröm, mintha lakodalmas környezetben állt volna itt s nem orv tömeggyilkosság színhelyén. S persze az volt a törekvése, hogy minket is ugyanolyan érzéssel szállasson meg, amilyen az övé és bűvös hatalmának természetesen sikerült is ezt a kívánságát megvalósítania. Nem volt ez nehéz neki; tehetett velünk, amit akart. Kisvártatva már táncoltunk azon a siron, miközben ő valami különös, édes-kedves zengésű hangszerezen muzsikált nekünk, amelyet zsebéből vett volt elő; és micso-da muzsika volt az! - nincs ahhoz hasonló sehol, legföljebb az égben - és onnan való is, mondta. Szinte eszelőssé lelkesültünk gyönyörűségünkben; és nem birtuk szemünket levenni róla és tekintetünk, amellyel őt nézte szemünk, a szívünkéből szállt föl és ennek a tekintetnek szótalán beszéde imádás volt. Táncunkat is az égből hozta ő le és ebben a táncban az éden boldogsága lüktetett.

Sátán most hirtelen azt mondta, hogy el kell hagynia minket, mert dolga van. De mi nem birtunk belenyugodni ebbe, karjába kapaszkodtunk s úgy kértük, maradjon; és ez tetszett neki, meg is mondta és aztán azt mondta, hogy nem megy el hát még most, kis időt elmulat még velünk, ülünk le s beszélgessünk pár percnyit tovább; és ekkor elmondta nekünk, hogy Sátán ugyan a neve valóban, de azt akarja, hogy ezen a neven csak mi nevezzük, mások jelenlétében más legyen a neve; egészen közönséges név, afféle népies hangzásu, - Traum Fülöp.

Mennyire furcsának és kicsinyítőnek hangzott így szólítanunk őt, még ha a vezetéknév jelenlétében volt is vonatkozás arra az álomszerűsége, hogy ily teremtés barátkozik velünk! De hát ez volt a kívánsága és mi meg sem mukkantunk, kívánsága parancs volt nekünk.

Mennyi csodát láttunk aznap; és gondolataim már örvendezve száguldoztak haza, mint fogom én mindezt elmesélni otthon, de ő észrevette ezeket a gondolatokat s így szólt:

- Nem, mindez titok, négyünknek titka. Én ugyan nem bánom, megkísérelhetitek az elmondását, ha úgy tetszik, ámde ügyelni fogok nyelvetekre és ebből a titokból az semmit sem bir elárulni majd.

Nagy csalódás volt ez, de nem segíthettünk magunkon s épp csak nagyot sóhajthattunk egyetkettőt. Aztán vigan csevegtünk tovább, ő egyre olvasta gondolatainkat s felelt rájuk és én

összes csodatettei sorában ezt láttam a legcsodálatosabbnak, ő azonban beleszólt tünődésembe s ezt mondta:

- Nem, csöppet sem csodálatos; neked ugyan az lehet, de nekem nem az. Hiszen az én valóm nem oly korlátozott, amilyen a tiéd. Engem nem kötnek az emberi lét föltételei. Én számításba veszem, meg tudom érteni a ti emberi gyarlóságtokat, mert sokat foglalkoztam vele, de bennem semmi sincs belőle. Az én husom nem valóság, bármennyire hus-vér testnek éreztek is engem, ha kezetek érint; ruhám sem valóság; szellem vagyok. Itt jön Péter atya.

Körülnéztünk, de senkit sem láttunk.

- Még nem érkezett látástok körébe, de látni fogjátok mingyárt.

- Ismerőse vagy, Sátán?

- Nem.

- Beszélne-e vele, ha ideér? Ő nem oly tudatlan és balga, mint amilyenek mi vagyunk és örömet elbeszélget majd veled. Akarod?

- Máskor szívesen, most nem. Mennem kell hamarosan, hogy elvégezzem a teendőimet. Itt is van már; most már láthatjátok. Üljetek nyugodtan és szót se szóljatok.

Fölpillantottunk s láttuk, mint közeledik Péter atya a gesztenyés felől. Mi fiuk hárman összebujva a pázsiton ültünk, Sátán pedig előttünk ült az ösvényen. Péter atya lassan ballagva jött felénk, fejét lehorgasztotta, mint aki nagyon gondolkodik, s néhány ölnyre előttünk megállt, magasba szegte fejét, elővette selyem zsebkendőjét és meg-megtapogatta vele arcát és felénk nézett, mintha beszélni akarna velünk, de nem szólított meg. Ellenben aztán így prézsmítált:

- Igazán, nem értem, mi hozott engem ide; hiszen úgy rémlik, csak imént is még a könyves-szobámban voltam; vagy talán álmodom már teljes egy órája s úgy jöttem ide ekkora uton egész öntudatlanul? Bizony jóformán magamra sem ismerek már, amióta oly szomorúak a napjaim.

Aztán ment tovább, csak úgy magában mormolva és keresztülment Sátánon, oly akadálytalanul, mintha senki sem lett volna ott. Elállt a lélekzetünk, amint ezt láttuk, kiáltani akartunk, ahogy a legtöbb ember elkiáltja magát, ha valami igen rendkívülit lát, de titokzatos erő megnémított, csöndben maradtunk, csak lélekzetünk gyorsult meg nagyon. Midőn aztán a fiuk kisvártatva eltakarták Péter atyát, Sátán így szólt:

- Láthattátok most, úgy van, ahogy mondtam nektek, - én csak szellem vagyok.

- Csakugyan, most már tapasztaltuk, - mondta Miklós, - de hát mi nem vagyunk szellemek. Hogy Péter atya téged nem látott, érthető; de mi is láthatatlanok volnánk? Péter atya ránk nézett, de úgy látszott, mégsem lát bennünket.

- Nem látott benneteket, valamennyien láthatatlanok voltunk neki, mert úgy akartam.

És nagyon is igaznak kellett elismernünk, hogy valóban láttuk mindezt a sok mesés és csodálatos jelenséget és hogy ez nem volt álom. Hiszen ő ime előttünk ült, ránk nézett épügy, ahogy akárki más is nézhetett volna - oly természetesen és egyszerüen és kedvesen és épügy beszélgetett velünk megint, mint előbb és - nos, nincs arra szó, hogy megértetni bírnám, mit éreztünk. Önkivület volt az és az önkivület olyasvalami, amit szavakba foglalni lehetetlen; azok az érzéseink olyanok voltak, mint valami bűvös zene; márpedig zenét senki sem tud elmondani úgy, hogy másvalaki át is érezhesse azt a zenét. Megint a régi időkbe tért vissza s a multbeli eseményeket valósággal megelevenítette előttünk. Oly sokat látott, oly sokat! Bizony

csodálattal kellett őt néznünk, elképzelni igyekeztünk, milyen is lehet az ő állapota ennyi tapasztalat után.

Valóban elszomorítón jelentékteleneknek kellett éreznünk magunkat, szinte afféle egynapig-élő teremtetéseknek, mégpedig olyanoknak, akik csak igen kurta és fölöttébb nyomoruságos napot élhetnek. S ő semmit sem tett a mi porbaroskadt büszkeségünk fölemelésére, - semmit, még csak egyetlen szót sem áldozott erre. Az emberekről minduntalan csak époly közömbös módon beszélt, mintha építőkövekről beszélne, vagy trágyadombokról s egyéb efféléről: észrevehettük, hogy az embereknek nincs az ő szemében semmiféle jelentőségük, akármilyenek is. Eszéágában sem volt megsérteni minket, azt nagyon jól láttuk; hiszen az építőkövet sem akarjuk megsérteni, midőn semmibe sem vesszük; az építőköő érzelme semmi nekünk; eszünkbe sem jut meggondolni, érez-e vagy sem az a kő.

Egyszer, amikor tarka-barka közösségbe dobált legdicsőbb királyokat és hősokeket s költöket és prófétákat kalózzokkal meg koldusokkal - mintha csak köveket dobált volna egy rakásba, - nekibuzdultam, hogy egy-két szót kockáztassak az emberiségért s megkérdeztem, miért érezteti annyira, hogy mekkora a különbség közte s az emberek között? Pillanatig terhére volt a kérdés, úgy rémlett, érthetetlennek tartja, hogy ily különös valamit kérdezhettek. Aztán így szólt:

- A különbség köztem s az emberek között? A különbség halhatatlanok és halandók között? Szellem és felhő között?

Fölcsipentett valami levéltetűt, amely kis darab fakérgen mászott.

- Mi a különbség Caesar meg e bogár között?

Én így válaszoltam:

- Lehetetlen összehasonlítani oly dolgokat, amelyek már a természetük miatt és mert egymástól mérhetetlenül távol állnak, egyáltalában összehasonlíthatatlanok.

- Ime, megfeleltél saját kérdésedre, - mondta. - Én csak kifejtem. Az ember porból teremtdött, - én láttam, hogyan teremtették. Én nem vagyok porból való. Az ember kórságok tára, csupa tisztátalanságnak hajléka; ma jön és holnap elmegy; porul kezdi, büzülni végzi; én az Elmulthatatlanok főrangú nemzetségéhez tartozom. Aztán meg az embernek *Erkölcsei Érzéke* van. Megértesz engem? *Erkölcsei Érzéke* van. Azt hiszem, éppen elegendő különbségünk ez már magában is.

Elhallgatott most, olyanformán, mintha a kérdést elintézettnak tekintette volna. Én elszomorodtam, mert akkoriban még csak nagyon homályos fogalmam volt arról, amit ő *Erkölcsei Érzéknek* nevezett. Csak annyit tudtam, büszkeséggel tölt el minket, hogy van ilyesmi és midőn erről becsmérőn beszélt, ezzel természetesen sértett engem s én ugyanugy éreztem magamat, ahogy az olyan leány érezheti magát, aki azt hiszi, hogy legkedvesebb ünneplőruhájában csodálatosan tetszik mindenkinek s véletlenül hallja aztán, hogy idegenek e ruhája miatt kinevetik. Kis ideig valamennyien hallgattunk s én bizony egyszerre csak nagyon elcsüggedtem. De Sátán csakhamar újra beszélni kezdett s szavai oly kedvesen és élénken pezsdültek, hogy lelkem megint csak felvidult. Oly fölségesen mulatságos dolgokat mesélt nekünk, hogy harsogó hahotára fakadtunk; és midőn arról az időről beszélt, amikor Sámson égő fáklyákat kötött rókák farkára s a rókákat belekergette a filiszteusok buzájába, maga pedig fenn ülve a kerítés tetejében, úgy kacagott, hogy az oldalát kellett fognia s könnyei csak úgy csorogtak alá az arcán s megbillenvén, lebukott a kerítésről, ennek a jelenetnek emléke Sátánt is kacagásra indította s mindnyáján nagyon kedves, vidám perceket éltünk át. Nemsokára aztán így szólt:

- Most már dolgomra kell mennem.

- Ne menj még! - mondtuk mindhárman. - Ne menj; maradj velünk. Nem jönnél vissza többé.
- Dehogynem, visszajövök; szavamra ígérem.
- Mikor jössz vissza? Ma este? Mondd, mikor?
- Nemsokára. Majd meglátjátok.
- Megszerettünk.

- Én is titeket. És ennek bizonyosságául most hadd kedveskedem nektek még egy érdekes látnivalóval. Ha elmegyek valahonnan, rendszerint csak úgy hirtelen eltűnök, de most kissé lassabban fogok a levegőbe beleoszlan, hogy láthassátok, miképp teszem ezt.

Fölkelt s mingyárt végre is hajtotta a csodát. Egyre áttetszőbbé s áttetszőbbé finomodott, egy-kettőre már csak olyan volt, mint a szappanbuborék, ép csak hogy az alakja maradt meg. Keresztülláttunk rajta, époly tisztán láthattuk a mögötte zöldelő bokrokat, mint valami szappanbuborékon keresztül, és egész alakján ott játszottak és csillogtak a buborék szépségesen tünde színei, sőt alakját még az a finom keret is szegélyezte, amely a buborék gömbjén látható. Bizonyára láttatok már szőnyegre lehimbálódzott és rajta tovalejtő buborékot, rugalmasan mint ugrik még kettőt-hármat, mielőtt szétpattan. Ő ugyanugy tett. Szökkent egyet - megérintette a pázsitot - tovalendült - megint érintette a földet - és így tovább, míg egyszerre csak - puff! - szétrobbant és helyén semmi sem maradt.

Csodálatos és szépséges látvány volt ez. Egyetlen szót sem birtunk mondani, csak ültünk és káprázó szemmel pislogtunk ámuldozva és álmodva; végül elsőnek Szeppi rezzent föl s nagyot sóhajtvá így szólt szomorúan:

- Azt hiszem, mindebből semmi sem volt valóság.

Miklós is sóhajtott egyet s ugyanezt mondta.

Nekem borzalmas volt hallanom, hogy így beszélnek, mert ugyanez a fagyos aggodalom dermesztette az én lelkemet is. Ekkor egyszerre csak megpillantottuk újra a szegény öreg Péter atyát, aki visszafelé ballagott s fejét lehorgaszta nézegette fürkészőn a földet. Amint közelünkbe érkezett, fölpillantott s meglátott minket és így szólt:

- Mióta vagytok itt, fiuk?
- Nem éppen nagy ideje, tisztelendő atyánk.
- Persze csak később jöhettetek ide, mint én erre jártam és most talán segítségemre lehettek. Ezen az ösvényen jöttetek?
- Ezen, tisztelendő atyánk.
- Jó. Én is ezen jöttem. Elvesztettem az iszákomat. Nem volt sok benne, de az a kevés is sokat jelentett nekem, mert az volt az én egész vagyonom. Ti persze nem láttátok az iszákomat?
- Nem, tisztelendő atyánk, de hadd segítünk keresni.
- Éppen arra akartalak kérni benneteket. Ejnye, hiszen itt van.

Mi nem vettük volt észre eddig az iszákot, pedig előttünk feküdt, éppen azon a helyen, ahol Sátán állt nemrég, mielőtt tünedezni kezdett, - ha ugyan valóban megesett ez a csoda és nem csupán képzelődésünk volt az egész. Péter atya fölkapta iszákját, de egyben nagyot ámult is rajta.

- Az iszák az enyém, - mondta, - de ami benne van, nem az enyém. Ez az iszák duzzadt, az enyém lapos volt; az enyém könnyű volt, ez nehéz.

S kicsatolta; az iszák tömve volt, amennyire csak megtömhatték aranypénzzel. Megbámultatta velünk a kincset s mi természetesen nagyot bámultunk, mert hiszen ennyi pénzt egy halomban még sohasem láttunk eddig. Mindegyikünk szájára felkivánczozott a mondás:

- Sátán tette ezt!

De egyetlen szavunk sem hangzott. Ime, tapasztalhattuk, hogy nem bírjuk kimondani, amit Sátán nem enged meg kimondanunk. Megmondta ő ezt nekünk maga.

- Ti tettétek ezt bele, fiuk?

Nagyot neveltünk. És ő is nagyot nevetett, mert hiszen mingyárt észrevette, mily bolondság volt ez a kérdése.

- Ki volt hát itt?

Nyitottuk a szájunkat, hogy feleljünk, de jó néhány pillanatig álltunk ott csak úgy szótlanul, mert hiszen azt nem mondhattuk, hogy: Senki! - Ez nem lett volna igaz és a kellő szó csak sehogy sem jött ajkunkra; végre nekem jutott eszembe a helyes felelet s azt mondtam:

- Emberi teremtés rajtunk kívül senki.

- Ugy van, - mondták bajtársaim, és befogták szájukat.

- Nem lehet az úgy, - mondtá Péter atya és nagyon szigorúan nézett ránk. - Én csak imént jöttem volt erre és akkor senki sem volt itt, de hát az mindegy már; azóta azonban mindenestre járt itt valaki. Nem mondom, hogy az a valaki nem lehetett itt már előbb is, mint ti idejöttetek és azt sem mondom, hogy láttátok az illetőt, de az, hogy valaki ezenközben megtömte arannyal az iszákomat, egészen bizonyos. Becsületetekre, - senkit sem láttatok imént itt?

- Semmiféle emberi teremtést.

- Beérem szavatokkal; tudora, hogy igazat mondtok nekem.

Kezdte megszámolni a pénzt, odaboritván az aranyat az ösvényre, mi melléje térdeltünk s izgatottan segítettünk kis halmokba rakni a tallérokat.

- Majdnem ezeregyszáz arany! - mondtá. - Ó, istenem! Ha ez mind az enyém volna, - hiszen oly nagyon kellene! - És hangja megcsuklott és ajka remegett.

- Hiszen tisztelendő atyánké! - kiáltottuk egyszerre mindhárman, - egyetlen darabja sem lehet másé.

- Pedig hát ez a pénz nem az enyém. Csak négy arany az enyém; a többi...!

Eltűnődött álmatagon szegény öreg és néhány aranyat gyöngéden megsimogatott tenyerén és úgy rémlett, egészen elfelejti, hol van ő most, úgy guggolt ott lábujjhegyen, öreg ősz feje fedetlenül lehorgadt; bizony siralmas látvány volt.

- Nem, - mondtá fölrezenve álmodozásából, - nem enyém. Nem birom az esetet megérteni. Azt hiszem, valami ellenségem... persze, törbe akar ejteni.

Miklós így szólt:

- De hiszen Péter atyánknak, a csillagjóson kívül, egyetlen egy ellensége sincs a faluban - és Margitának sincs. Aztán meg, ha csak félig-meddig haragosa akadna is valaki, ugyan volna-e az annyira gazdag, hogy ezerszáz aranyat kockáztasson efféle cselre. Hát nincs igazam, tisztelendő atyám?

Péter atya ezt az érvelést nem kifogásolhatta és bele is nyugodott.

- De ez a pénz mégsem enyém... Be kell látnod, hogy engem nem illet... semmiesetre sem.

Ezt nagyon elkomolyodva, olyan hangon mondta, mint aki nem szomorkodnék, sőt örülne, ha valaki ellentmondana neki.

- De bizony a magáé az, Péter atya, és mi tanuskodunk róla. Igaz-e, fiuk?

- Tanuskodunk bizony... Mégpedig istenigazában.

- Köszönöm szivességteket, ti valósággal rábeszéltek engem; igazán azt cselekszitek. Csak legalább száz arany lehetne belőle az enyém!... Ennyi a teher a házamon és nincs hova lehajtanunk a fejünket, ha holnap fizetni nem tudunk. Márpedig mindössze négy arany az, amit eddig...

- De a magáé ez az egész pénz, Péter atya, és csak menjen és fizesse meg a tartozását; kezeskedünk, hogy rendben van a dolog. Ugy-e kezeskedünk, Tivadar? Ugy-e kezeskedünk, Szeppi?

Mindketten igent mondtunk. Miklós a pénzzel megint duzzadtá tömkölte a keshedt, vén iszákot s kezébe adta az öregnek. Ez aztán azt mondta, hogy elhasznál a pénzből kétszáz aranyat, mert a háza elegendő zálog ennyire, a többit pedig kiadja kamatra, amíg a jogos tulajdonos nem jelentkezik; és mi adjunk igazoló írást neki, amely ismertesse, mimódon jutott a pénzhez, - írást, amelyből a falu lakosai megtudhassák, hogy nem tisztességtelen uton szabadult ki zavaraiból.

NEGYEDIK FEJEZET.

Óriási terefere kerekedett másnap, midőn hire kelt, hogy Péter atya kifizette Izsák Salamont, mégpedig arannyal s hogy pénze maradékát nála kamatra helyezte el. Bizony ez nagy és kedves változás volt; nagyon sokan keresték föl házában, hogy köszöntsék s egész sereg elhidegült egykori jóbarátja melegedett megint szives, barátságos érzelmekre hozzá; mindennek betetőzésül pedig Margitát meghívták valami társaságba.

Az eset egyáltalában nem volt titok; Péter atya mindent elmondott úgy, ahogy történt; s azt mondta, nem bírja ugyan fölérni ésszel, de csak a Gondviselés bőáldásu keze lehetett a dologban, amennyire ő megítélheti.

Akadtak ugyan itt-ott egyesek, akik a fejüket csóváltatva, nagyitkon azt sugdosták, hogy úgy rémlik, inkább a Sátán keze mesterkedett itt; s valóban ez a föltevés csodálatosan jónak vált be oly tudatlan népség hitében, amilyen ez volt. S jöttek hozzánk, fiukhoz egyesek és ravaszul környékezgetve sugdosták fülünkbe:

- Mondjátok meg az igazat!

És ígérettek, sohasem fognak beszélni róla, csak a maguk kíváncsiságának megnyugtatóására szeretnék megtudni, mi történt, hiszen az egész eset oly igen-igen különös. Sőt meg akarták vásárolni titkunkat és pénzt kínálgattak érte; hej, ha legalább ki tudtunk volna eszelni valamit, ami feleletnek beillik, dehát nem tudtunk; nem volt kellő képzelőerőnk s erről a kedvező alkalomról le kellett mondanunk, micsoda siralom!

Hordoztuk magunkban ezt a titkot minden különösebb nehézség nélkül mindenfelé, de a másik, az a nagy, az a tündöklő, bizony perzselte egész valónkat, oly hevesen kívánczozott kifelé a lelkünkől s mi is oly hevesen vágyakoztunk utat nyitni neki s az embereket ámulatba ejteni vele. De meg kellett tartanunk bensőnkben; sőt tulajdonképpen lehetetlen volt ki-
röppentenünk. Sátán úgy akarta s úgy is volt. Fölkerekedtünk mindennap, kimentünk hárman az erdőbe, hogy ott beszélgethessünk Sátánról s valóban minden gondolatunk csak vele foglalkozott, semmi egyéb nem érdekelt bennünket; és őt lestük éjjel-nappal, reménykedtünk, hogy eljön és egyre türelmetlenebbül és türelmetlenebbül jártuk utjainkat ezidőtájt. A többi fiúnak már feléje sem néztünk, sehogysem akaróztunk résztvenni játékukban és vállalkozásaikban. Minden efféle oly unalmas jámborságnak látszott Sátán után; minden tettük oly együgyűnek és közönségesnek az ő messze multból való tapasztalataihoz mérten és csodatettei és elváltozása és semmivétünése, meg minden efféle után.

Az első napon egész nap nagy aggodalomban tartott bizonyos gondolat s elhatároztuk, hogy meglátogatjuk házában Péter atyát valami ürügyön s bizonyosságot szerzünk. Az aranypénz miatt aggodalmaskodtunk; rettegve gondoltuk el, hátha porrá omlott, vagy elpárolgott, mint afféle szellemvilági pénz. Ha úgy volna... De nem volt úgy. Miután estig semmiféle panasz nem esett róla, eléggé hihetőnek látszott, hogy mégis csak igazi arany s lelkünkről az aggodalom tovaszállt.

De nagyon szerettünk volna másik kérdéssel fordulni Péter atyához s végül is másnap estefelé elmentünk hozzá, persze kissé bátortalanul, s előbb sorshuzással döntvén el, hogy ki intézze hozzá kérdésünket s én aztán, amennyire csak tudtam, oly hangon, mintha ez a kérdés ép akkor egészen véletlenül jutott volna eszembe, ámbár kellő gyakorlottság hiányában kérdésem legkevésbé sem hangzott oly véletlennek, mint szerettem volna, ezt kérdeztem:

- Mi az az erkölcsi érzék, tisztelendő uram?

Péter atya lehajtotta fejét, átnézett nagy szemüvege fölött s így szólt:

- Nos, az a készségünk, amellyel meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól.

Ez a felelet megvilágította ugyan valamennyire ezt a rejtelmet, de nem eléggé, és én kissé csalódottnak éreztem magamat, sőt bizonyos fokig meg is zavart Péter atya válasza. Ő, úgy látszott, újabb kérdésekre várt és mivel egyebet nem tudtam mondani; ezt kérdeztem:

- Értékes készség az?

- Hogy értékes-e? Ó egek! Hiszen ez ime az egyetlen, ami az embert az állatok fölé emeli, amelyek megsemmisülnek, az embert a halhatatlanság részesévé egyedül ez teszi.

Ez a kijelentés elnémitott, semmit sem tudtam válaszolni rá, elkotródtam tehát két bajtársammal s úgy mentünk tova mindhárman azzal a határozatlan érzéssel, amelyet hiszen mindenki ismer, hogy az ember a gyomrát megtömte ugyan, de jól nem lakott. A fiuk tőlem vártak valami fölvilágosítást, de én fáradt voltam.

Elmenőben végigmentünk a lakószobán, ott ült Margita a spinét-je előtt, Lueger Máriát tanította zongorázni. Az elmaradt tanítványok egyike tehát visszatért már; s ez a leány igen tekintélyes család gyermeke volt, a többi bizonyára követi majd. Margita felugrott és elénk szaladt és szeme megtelt könnyel, úgy hálálkodott nekünk megint - harmadszor immár, - hogy megmentettük őt s bácsikáját az uccára kilakoltatás veszedelmétől s mi újra megmondtuk neki, hogy nem mi mentettük meg őket; de hát neki már csak ez volt a természete, sohasem tudta elegendőnek érezni hálálkodását, ha valaki tett az érdekében valamit; hagytuk hát, hadd beszéljen. És mikor a kerten mentünk végig, Meidling Vilmosra bukkantunk, aki ott üldögélt s várakozott, mert már leáldozni készült a nap s ő arra akarta kérni Hargitát, hogy jöjjön sétálni vele a folyó partjára, ha befejezte a tanítást. Fialat ügyvéd volt, aki tisztessen dolgozva, lépésről-lépésre eléggé szerencsésen egyengette boldogulása útját. Nagyon szerette Hargitát s ez is őt. Nem pártolt el annak idején a többi jóbaráttal, hűségesen megállta helyét minden körülmények közepette. S hűszivűségét Hargita is, az öreg tisztelendő is igen jelentékeny vigasztalásuknak értékelték. Nem volt éppen valami rendkívüli tehetségű ember, de igen derék, jóra való és ez is egy bizonyos fajtája a tehetségnek, az embert ez is előresegíti. Meidling Vilmos megkérdezte tőlünk, mennyire haladt benn a lecke, s mi azt mondtuk neki, hogy már vége felé jár. És lehet, hogy úgy volt, mi ugyan egyáltalában nem tudtuk, de azt gondoltuk, ez a válasz kedvére való lesz s valóban az is volt, nekünk pedig semmiféle áldozatunkba nem került.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Negyedik napon eljött a csillagjós a maga rozzant, vén tornyából s a völgyön fölfelé jövet hallotta a hirt, azt hiszem. Hozzánk jött bizalmasan tudakozódni s mi elmondtuk neki mindazt, amit elmondhattunk, mert bizony meglehetősen féltünk tőle. Ott ült előttünk s gondolkodott, gondolkodott jó ideig, magábasüppedten; aztán ezt kérdezte:

- Hány aranyat is mondtatok?

- Ezerszázhetet, tudós urunk.

Ekkor mintha csak úgy magával beszélne, ezt mormolta:

- Nagyon... nagyon különös. Igazán... sajátságos... Csodálatosan egyezik...

Aztán újabb és újabb kérdéseket intézett hozzánk s ilymódon az egész esetet elejétől újra végigfirtatta s mi feleltünk. Kisvártatva aztán így szólt:

- Ezerszázhat arany. Jókora összeg!

- Hét, nem hat, - mondta Szeppi figyelmeztetően.

- Ó, ezerszázhat? Annyi volt? Egy arany ugyan ide vagy oda, nem fontos, de imént ti ezerszázhatról beszéltek.

Nem lett volna üdvös dolog azt felelnünk, hogy téved, de tudtuk, hogy ő tévedett. Miklós így szólt:

- Bocsánatot kérünk tévedésünkért, de igazán hetet kellett volna mondanunk.

- Ó, nem fontos az, fiuk; csak arról van szó, hogy észrevettem az eltérést. Az eset jó néhány napos már s elvégre nem kívánható töletek, hogy pontosan emlékezzetek rá. Az ember ilyenmiben könnyen megtévedhet, hacsak valami egészen különös körülmény nem véli emlékeztébe az adatot.

- De nekünk volt is ilyen körülményünk, tudós uram, - mondta Szeppi nagyélénken.

- Mi volt az, fiam? - kérdezte a csillagjós, csak úgy közömbösen.

- Először mindegyikünk sorra megszámálta a halmocskákba rakott aranyakat s két bajtársam s az öreg atya ugyanannyit számláltak - ezerszázhatot. Csakhogy én félrecsusztattam volt egyet, tréfából, még a számlálás előtt és most aztán visszacsusztattam s így szóltam: Azt hiszem, tévedés... Ezerszázhat arany van itt. Számláljuk meg újra. - Megtettük s természetesen igazam volt. Nagyon csodálkoztak, én pedig aztán megmondtam nekik, hogyan esett a dolog.

A csillagjós megkérdezte most tőlünk, csakugyan így volt-e és mi azt mondtuk, bizony csakugyan így volt.

- Rendben van - mondta. - Tudom most már, ki a tolvaj. Fiuk, az a pénz lopott pénz volt.

Ekkor elment s bizony nagy izgalomban hagyott ott minket, nem birtuk elképzelni, mit gondolhat. Körülbelül egy óra múlva megtudtuk; akkor ugyanis már faluszerte beszéltek, hogy Péter atya börtönbe került, mert nagy összeg pénzt lopott a csillagjóstól. Mindenki szabadjára eresztette nyelvét. Akadtak ugyan, akik azt mondták, hogy Péter atya jellemével ilyesmi össze nem egyeztethető és hogy a vád csak téves lehet; de a többiek rázták a fejüket s azt mondták, nyomoruság meg inség az embert mindenre ráviszi. Csupán egy tekintetben nem volt véleménykülönbség; mindenki egyetértett abban, hogy amit Péter atya a pénz eredetéről

mond, hogy a temérdek arany mint került kezébe, teljesen hihetetlen, - ilyesmi mégis csak lehetetlenségnek látszik. Voltak, akik azt mondták, hogy a csillagjós kezébe még csak juthatott volna ennyi pénz ily csodásan, de Péter atyáéba, soha! Gyanussá kezdett válni a mi szerepünk is. Mi voltunk Péter atya egyedüli tanúi; ki tudja, mennyit fizetett nekünk, hogy igazoljuk ábrándos meséjét?! Az emberek efféle fecsegéssel szabadon és unosuntalan tárgyaltak minket és csupa guny volt a válaszuk, ha arra kértük őket, higgyék el, hogy mi csak igazat mondtunk. Szüleink pedig még másokénál is keményebb szigorúsággal sujtottak. Apáink azt mondták, hogy családunk szégyene lettünk és ránparancsoltak, hogy tisztálkodjunk ki a hazugságainkból s haragjuknak vége-hossza nem volt, ha ilyenkor azon állhatatoskodtunk, hogy minden szavunk igaz. Anyáink sirva sopánkodtak miattunk s kérve-kérték, hogy a pénzt, amit megvesztegetőnktől kaptunk, adjuk vissza neki, szerezzük vissza nevünk tisztességét, hárítsuk el családunkról a szégyent, valljunk be mindent becsületesen. Végül ez a sok zaklatás már annyira megsanyargatott, megtört minket, hogy elhatároztuk, elmondjuk a teljes valóságot, Sátánt, meg minden csodatettét - de hát lehetetlen volt. Reménykedtünk, vágyakoztunk napról-napra mindig, hogy Sátán majd csak kisegít bajainkból, de nem jelentkezett.

Alig egy órával azután, hogy a csillagjós velünk beszélt, Péter atya már tömlőben ült, a pénz pedig lepecsételten a törvény tisztviselőinek kezébe került. A pénz zsákban volt és Izsák Salamon azt mondta, hogy hozzá sem nyult azóta, amikor megszámlálta; eskü alatt vallotta, hogy ugyanaz a pénz az és hogy ezerszázhet arany volt akkor is. Péter atya követelte, hogy egyházi törvényszék elé állítsák, másik papunk, Adolf atya azonban azt mondta, hogy egyházi bíróságnak nincs ítélkező joga tisztétől felfüggesztett papon. A püspök ugyanígy nyilatkozott. Ez eldöntötte a kérdést, az ügy polgári bíróság kezébe jutott. Ez a bíróság azonban nem ülhetett össze előbb, csak bizonyos meghatározott idő múltán. Meidling Vilmos vállalta Péter atya védelmét, hogy természetesen mindent megtegyen érdekében, amit csak tehet; nagytitkon azonban közölte velünk, hogy a pör megnyerésére bizony vajmi csekély reménye van, hatalom és előítélet mind az ellenfél javára billenti a mérleget.

Margita új boldogsága így halt meg tehát igen gyors halállal. Nem jöttek hozzá jóbarátok, hogy részvétükkel vigasztalják s ő nem is várt senkit; aláíratlan levelet kapott, értesítést, hogy a társaság, amely meghívta volt, visszavonja ezt a meghívást. Nem jöttek már tanítványok, elmaradt a sok leckeóra. Vajjon mint fogja eltartani magát? A házban egyelőre még ott lakhatott, hiszen a jelzálogterhet megfizette bácsikája, bár a törlesztő pénz a hatóság kezében volt s nem Izsák Salamonéban ezidőszerint. Öreg Orsolya néni, aki szakácsnője, szobalánya, gazdasszonya és minden egyebe volt Péter atyának és aki egykor Margita dajkája is volt, azt mondta, majd csak megsegít az Isten. Dehát ezt csak úgy szokásból mondta, mivelhogy jó keresztény volt. Szívesen segédkezett volna a Gondviselésnek, bizonyos, csak tudta volna, hogyan.

Mi hárman, fiuk, meg akartuk látogatni Margitát, hogy meggyőződhesen baráti érzésünkről, de szüleink ezt nem engedték meg, mert attól féltek, hogy ilyesmi sértené a közvéleményt. A csillagjós szertejárt, hogy mindenkit fölláztatson Péter atya ellen, mindenütt azt mondta róla, hogy elvetemült tolvaj, aki ezerszázhet aranyat lopott tőle. Azt mondta, határozottan tudja, hogy ez az ember a tolvaj, mégpedig azért tudja ezt oly határozottan, mert ugyanakkora összegű aranypénz veszett el az ő tornyából, amekkoráról Péter atya azt meséli, hogy »találta«.

A szerencsétlenségre következett negyedik nap délutánján öreg Orsolya néne jelent meg házukban s mosónőnek ajánlkozott és arra kérte édesanyámat, hogy ezt az ajánlkozását tartsa titokban, hadd maradhasson Margita büszkesége sértetlen, mert hiszen Margita azonnal megakadályozná ezt a tervet, mihelyt értesülne róla, márpedig Margitának nincs elég ennivalója, s szegény egyre gyöngül. Orsolya maga is, úgy látszott, meglehetősen gyöngé; s oly mohón evett az ételből, amit eléje tettünk, akárcsak valami már-már éhenvesző ember; de arra nem volt rábeszélhető, hogy bármi eleséget is hazavigyen, mert Margita nem fogad el, mondta,

alamizsnaételt. Levitt néhány darab mosnivaló fehéreneműt a folyó partjára, de az ablakból láttuk, hogy a sulykolást nem bírja ereje; visszahívtuk tehát s anyánk valamicske pénzt dugott markába, ő azonban félt elfogadni ezt a fizetséget, mert hiszen Margit gyanakodni kezdene; végül mégis elfogadta, mondván, azt fogja említeni otthon, hogy találta az uton. Hogy pedig hazugság bűnébe ne essék s lelkét az elkárhozástól megmenthesse, kért, dobjam az utra a pénzt, ő majd ügyel, hova dobom; aztán arra ment és megtalálta és nagyot kiáltott, ámulva és örvendezve fölszedte a pénzt és úgy ment utján tova. Akárcsak a többi falunkbeli, ő is tudott mindennap eleget füllenteni s nem is igyekezett éppen mindig gondoskodni valamelyes oltalomról ama kénköves lángok ellen; ámde ez a mostani csalafintasága újfajta volt s kissé veszedelmesebbnek látszott, mert ebben Orsolyának még nem volt gyakorlottsága. Néhány napi gyakorlat után azonban már ilyesmi sem okozott volna neki gondot. Bizony ilyen ut koptatóivá gyurt minket a sors.

Gyötört az aggodalom: vajjon miből fog Margita élni? Orsolya elvégre mégsem találhat mindennap pénzt az uton - de még kétnaponként sem talán. Aztán meg szégyeltem is, hogy nem törődtem többet Margitával ép mostanában, amikor barátságra oly igen rászorul; dehát ez szüleim hibája volt, nem az enyém s én nem tehettem róla.

Ott ballagtam az ösvényen, bizony nagyon nehéz volt a szívem, egyszerre csak azonban valami rendkívül kellemes és üdítőn bizsergető érzés hullámozott végig egész valómon és én hirtelen oly nagyon-nagyon boldog voltam, hogy nincs is arra szó, mert tudtam, ez annak a jele, hogy Sátán már közelemben van. Ezt már az előző alkalommal vettem észre. A következő pillanatban már mellettem sétált s én elmondtam neki minden gyötrelmemet s hogy micsoda szerencsétlenség érte Margitát meg a bácsikáját. Amint így beszélgetve, az ösvény egyik fordulójára értünk, egyszerre csak látjuk, ott pihen Orsolya egy fa árnyékában, hitvány kis macska van az ölében, azt simogatja, dédelgeti. Megkérdeztem, hol szedte föl s ő azt mondta, hogy a kis állat az erdőből bujt elő s melléje szegődött; s azt is mondta, hogy bizonyára nincs szegénynek anyja, sem jóbarátja, ő hát hazaviszi és gondozni fogja. Sátán így szólt:

- Azt hallottam ám, néni, hogy maga bizony nagyon szegény asszony. Hogyan vállalhatja hát, hogy még egy szájjal többnek adjon enni? Mért nem adja oda ezt a macskát valaki gazdagnak?

Orsolya fölfortyant s így szólt:

- Talán bizony magának akarná az urfi? Mert hát bizonyára gazdag, ahogy a finom ruhájáról látom, meg a kényeskedéséből. - Aztán elfintorította orrát. - Valaki gazdagnak adjam - micsoda gondolat! Gazdag ember mind csak magamagával törődik; csak szegénynek van szive szegényhez, csak az segít egyik a másikon. Csak a szegény meg az Isten. A jó Isten majd csak gondoskodik erről a kis macskáról.

- Mi az, ami ily hitre biztatja?

Orsolya szeme haragosan villant.

- Hát az, hogy tudom! - mondta. - Még egy verébfióka sem eshetik le a földre, hogy Ő meg ne látná.

- Dehát ép az ám a baj, hogy leesik. Mi jóság az, ha látja, hogy leesett?

Öreg Orsolya néne ajka csak mozgott-mozgott, de egyetlen szó sem birt kijönni rajta most, szegény teremtés annyira meghökkent. Amint végre megint megjött a hangja, rikácsolva fakadt ki:

- Takarodj ám a dolgodra, beste kölyke, mert mingyárt husángot fogok rád!

Én szótlanná dermedtem, annyira megrémítet ez a fordulat. Tudtam, hogy Sátán, amely kevésre becsüli az emberi nemet, csak semmiségnek tekintheti ennek az öreg nőnek a megölését, hiszen van ember »untig elég«; de nyelvem megbénult, nem birtam óvni Orsolyát. De semmi baj sem esett; Sátán nyugodt maradt - nyugodt és közömbös. Gondoltam, elvégre Orsolya viselkedése őt aligha sértheti csak annyira is, amennyire a királyt valami kis bogárnak rápottyanása sértené. Az öreg nő talpraszökkent, amidőn így ráförmedt Sátánra s ez a felszökkenése oly fürge volt, akárcsak valami fiatal leányé. Jó sok esztendeje lehetett már, hogy ilyesmit birt tenni. Ez Sátán hatása volt; mint gyöngéket, betegeket megüditő friss levegő hatott ő mindenütt, ahova jött. Jelenléte még a nyiszlett kis macskára is hatott, a girhes jószág leugrott a pázsitra s egy falevelet kezdett kergetni. Orsolya nagyon meglepődött, csak állt-állt s úgy bámult utána az állatnak, ingatta fejét csodálkozóan s haragjáról egészen megfeledkezett.

- Mi jött rá erre az állatra? - mondta. - Hiszen imént csak mászni is alig birt.

- Nem látott ám maga, néni, eddig efajta macskát soha még. - Mondta Sátán.

Orsolya sehogy sem volt hajlandó barátságosan beszélgetni a gunyos idegennel; kegyetlen pillantást vetett rá s így válaszolt:

- Ki hitta ide az urfit, hogy bosszantgasson engem, csak azt szeretném tudni?! És ugyan mit tud maga arról, hogy mit láttam, vagy mit nem láttam én!

- Hát látott-e már világeletében olyan macskát, amelyiknek nyelvén az izlelő tüskék előremeredőkké nőttek, látott-e már?

- Nem... de maga sem látott ám még olyat egyet sem!

- Nos, vizsgálja meg hát ezt az egyet s majd meglátja.

Orsolya ugyan meglehetősen fürgén mozgott, de a kis macska még fürgébben s az öreg nő nem birta megfogni a kis állatot s abbahagyta a kergetődzést.

Sátán így szólt ekkor:

- Adjon nevet neki, akkor majd magához megy talán.

Orsolya sok mindenféle nevet próbált, de a macska egyikre sem hallgatott.

- Nevezze Ágnesnek. Próbálja meg ezt.

Az állat azonnal fölfigyelt erre a névre s odajött. Orsolya megvizsgálgatta a nyelvét.

- Szavamra, igaz! - mondta. - Soha életemben nem láttam még ilyen macskát. A magáé, urfi?

- Nem.

- Honnét tudja hát a nevét oly bizonyosan?

- Minden efajta macskának Ágnes a neve, más névre egyik sem hajlandó hallgatni.

Orsolya megilletődött.

- Nagyon-nagyon csodálatos dolog ez!

És ekkor valami árnyék borult arcára, aggodalomféle, mert babonás gyanu rémlett föl a lelkében, a macskát idegenkedően letette s így szólt:

- Azt hiszem, utjára kell szabaditanom; nem félek ugyan... nem, óh nem éppen, ámbár a tisztelendő ur... csakugyan, vannak emberek... És egyébiránt a macska most már egészen jól van és gondoskodhatik magáról maga. - Sójájtott egyet s tovamenni készült, de csak mormolt még néhány szót: - Pedig olyan csinos kis állat, bizony jó pajtásom lehetne... hiszen a

házunkban olyan szomorúan és magányosan mulnak most ezek a zavaros napok... Margita kisasszony oly bánatos, szinte már csak árnyék, az öreg ur pedig a tömlőben fetreng.

- Ugy látom, kár volna meg nem tartania ezt a jószágot, - mondta Sátán.

Orsolya fürgén feléje fordult - olyformán, mintha egyszerre csak azt hinné, hogy az idegen meg akarja vigasztalni.

- Miért? - kérdezte nagy érdeklődéssel.

- Mert ez a fajta szerencsét szokott hozni.

- Igazán? Igaz ez? Mondja, urfi, bizonyosan tudja, hogy igaz? Hogyan hozhatna ez a jószág szerencsét?

- Nos, pénzt hoz, valahogyan.

Orsolya csalódottan nézett maga elé.

- Pénzt? Macska pénzt hozna? Micsoda gondolat. Macskát erre mifelénk ugyan hiába akarna eladni; az idevalósiak bizony nem vesznek macskát, még ajándékba sem kell.

Sarkon fordult, hogy induljon.

- Nem is azt mondom, hogy eladja. Azt mondom, hogy a macska jövedelemhez fogja juttatni magát. Ennek a fajtának Szerencse-Macska a neve. Akinek ilyen macskája van, minden reggel négy ezüstgarast talál a zsebében.

Láttam, mint lobban méltatlankodás az öreg asszony arcába. Sértettnek érezte magát. Ez a fickó ime gunyt üz belőle, gondolhatta. Kezét zsebébe dugta, kiegyenesedett, s nagyharciasan felkészült, hogy amugy istenigazában megmondja a mondanivalóját. Egész valója csupa felháborodás volt, csupa tűz. Nagyra nyílt a szája s vagy három igen keserű értelmű szót zuditott ki... de hirtelen némává csukódott s az öreg nő arcának haragos kifejezése elváltozott, meglepetés vagy ámulat, vagy ijedtség tükröződött rajta, vagy más ilyesmi; Orsolya néne most a zsebéből, jobbról is, balról is lassan kihuzta a kezét, kinyitotta s belenézett; egyik kezében az a pénz volt, amit én az utra dobtam, a másikban négy ezüst garas. Rábámult jóideig, hátha azt kell majd látnia, hogy a garasok eltűnnek; aztán így szólt nagy izgatottan:

- Hát igaz... hát igaz!... Óh, de megszégyenültem... Óh, bocsánatot kérek, kedves jóságos urfi, kegyes nagy jótevőm!

És odarohant Sátánhoz és kezet csókolt neki, újra meg újra, már ahogy Ausztriában szokás.

Szive-lelke mélyén persze bizonyára olyas hit motoszkált, hogy ez a macska valami boszorkányos teremtés, követe az Ördögnek; de sebj, ez a vonatkozás őt csak annyiban érdekelte, hogy így biztatóbbnak ígérkezett ráállnia az alkura és elfogadnia azt a gondoskodást, amelynek révén napról-napra jól élhet majd a család; pénz dolgában ugyanis még legjámborabb parasztjaink is szívesebben szerződtek volna az Ördöggel, mintsem valami arkangyallal. Orsolya hazafelé indult, Ágnes karjára kapván; én pedig azt mondtam, bárcsak cserélhetnék vele, hogy meglenne az a jogom, ami neki van: látni Margitát.

Alig hogy kimondtam ezt a vágyamat, már ott is voltunk, benn, a lakószobában és Margita csak nézett ránk álmélkodva. Vézna volt és sápadt, de én tudtam, hogy ez az állapota Sátán jelenlétében nem fog soká tartani s csakugyan meg is változott. Bemutattam Sátánt - azaz Traum Fülöpöt - s leültünk és beszélgettünk. Nem volt ez erőltetett beszélgetés. Egyszerű nép voltunk mi itt, falunkban, és ha valami közénk vetődött idegen ember kedves viselkedésű volt, mingyárt megbarátkoztunk vele. Margita csodálkozott, mint jöhettünk be úgy, hogy ő nem is hallotta érkezésünket. Traum azt mondta, hogy nyitva volt az ajtó, s mi beléptünk és várakoztunk, míg felénk fordul és fogad bennünket. Ez nem volt igaz, az ajtó nem volt nyitva, mi

a falon keresztül érkeztünk, vagy a tetőn keresztül, vagy a kéményen végig, vagy ilyformán valahogy; de sebj, ha Sátán akarta, hogy valaki azt higgye, amit ő sugall neki, az egészen határozottan hitte is azt; Margita tehát teljesen megelégedett ezzel a felvilágosítással. És lelke nagyrészt csak Traum személyével foglalkozott, szemét nem birta levenni róla, Sátán annyira gyönyörű volt. Ez tetszett nekem és büszkévé tett engem. Azt gondoltam, hogy valami káprázatos szerepben fog mutatkozni, de nem tette. Ugy látszott, szándéka csak az, hogy barátságos legyen és hazugságokat mondjon. Azt mondta, árva fiú. Margitát ez a közlés részvétre indította. A szegény leány szeme megtelt könnyel. És Traum azt is mondta, hogy édesanyját sosem ismerhette, mert az meghalt, amikor ő még egészen csepp gyermek volt. Apja nagyon megrendült egészségű, mondta, és vagyontalan, - valóban, semmije sincs, amit földi javaknak szokás nevezni. - De van egy bácsikája, annak nagy vállalkozása van odalenn a forró égöv alatt, az pompásan él, jó monopóliuma van neki, és ez a bácsikája gondoskodik őrá. Ennek a kedves bácsikának már első említése is elegendő volt, hogy Margitát az ő saját nagybátyjára emlékeztesse és szeme újra könnybelábadt. Reméli, mondta Margita, hogy a két nagybácsi egyszer majd megismerkedhetik egymással. Rajtam végigszaladt a hideg. Fülöp azt mondta, ő is reméli, hogy a két bácsit összehozza majd a sors; és én újra megboroztam.

- Talán, talán, - mondta Margita. - Bácsikája sokat utazik?

- Óh igen, mindenfelé megfordul; van dolga mindenütt.

És így beszélgettek tovább és a szegény Margita kis időre elfelejtette bánatát valahogy. Ez volt nagy idő óta az első derűs és kellemes órája. Láttam, megkedvelte Fülöpöt és tudtam, hogy ez a sorsa. S amint Traum Fülöp megemlítette, hogy hittudományt tanul, észrevettem, hogy még jobban megkedveli. Amikor pedig Fülöp utóbb azt ígérte neki, hogy lehetővé teszi meglátogatnia bácsikáját a tömlöcben, betetőződött öröme. Fülöp azt mondta, ad majd az öröknek valami kis ajándékot s Margita csak menjen el estefelé, mihelyt besötétedik, a tömlöchöz és ott ne is szóljon semmit.

- Éppen csak ezt a papirost mutassa meg és menjen be, aztán mutassa meg újra, amikor kijön.

És holmi ákombákomokat firkált a papirosra és átadta Margitának; ez pedig nem győzött hálálkodni és lázas türelmetlenül várta aztán, hogy leáldozzon a nap, mert bizony abban a régi kegyetlen korszakban tilos volt a foglyoknak csak látniok is jóbarátaikat és sokan esztendőket töltöttek tömlöcükben úgy, hogy baráti arcot sohasem láthattak. Azok a különös jelek azon a papiroson, gondoltam, bizonyára valami bűvös írás, amelynek megpillantásakor az örök bizonyára nem tudják majd, mit csinálnak, aztán pedig nem tudnak az esetre emlékezni majd; és csakugyan, ez volt ennek az írásnak a rendeltetése.

Orsolya bedugta fejét az ajtón s beszólt:

- A vacsora az asztalon van, kisasszony.

De ekkor megpillantott minket, ijedten nézett ránk s magához intett engem és amint kimentem hozzá, aggodalmasan kérdezte, beszélünk-e a macskáról. Megmondtam, hogy nem s ő könnyebbülten lélezett föl s arra kért, legyünk oly szivesek s ne is tegyük, mert Margita kisasszony, ha megtudna valamit erről, azt hinné, hogy a macska ördögös és papot hivatna, hogy ez kiüzze az állatból az ígézetet, márpedig akkor vége volna a mindennapi járadéknak. Megígértem, hogy nem beszélünk a macskáról s ő megnyugodott. Én már bucsuzkodni kezdtem Margitától, de Sátán közbeszólt s azt mondta, mégpedig igen kedvesen-finoman - nos, szavaira már nem emlékezem, mondhatom azonban, hogy pompásan sikerült ottmarasztalnia magát vacsorára, sőt engem is. Margita persze, meglehetősen kínos helyzetbe sodródott így, mert hiszen még oly föltevésre sem volt semmi alapja, hogy az a vacsora csak félannyi is, amennyi akár valami beteg madárnak elegendő. Orsolya hallotta Sátán szavait s csüggedten jött be a szobába, csöppet sem tetszett neki a dolog. Nagyon elámult mingyárt, amint látta,

hogy Margita mily frissen és rózsáskedvűen néz rá; mormogott valamit s aztán anyanyelvén, csehül, így szólt:

- Csak tessék elküldeni őket, Margita kisasszony, nincs elég ennivalónk.

Mielőtt Margita szólhatott volna, megszólalt Sátán s Orsolyához fordulva, ennek s kisasszonyának nem csekély meglepetésére, szintén cseh nyelven ezt mondta:

- Nem találkoztam-e magával, néni, kevéssel ezelőtt odalenn az uton?

- De igen, urfi.

- Ah, ennek örülök; látom, emlékszik rám. - S hozzálépett s ezt sugta neki: - Hiszen megmondtam magának, hogy Szerencse-Macska az, ne féljen. Az mindenről gondoskodik.

Ez a nyilatkozat mint valami spongya törölte tisztára Orsolya lelkének tábláját aggodalmaitól s az öreg nő szemében szinte duszgádzság öröme csillogott. A macska értéke nőttön-nőtt. S most már legfőbb ideje volt, hogy Margita válaszoljon Sátánnak azokra a szavaira, amelyekkel ez ugyyszólván maga avatta magát vacsorára meghívott vendéggé s Margita válaszolt is, mégpedig a leghelyesebb módon, tudniillik az őszinteség becsületes módján, amely minden körülmények közepett sajátsága volt. Azt mondta, csak igen szűkösen vendégelhet meg bennünket, de nagyon örül, hogy osztozunk vele.

Vacsorázni a konyhába mentünk, ahol Orsolya szorgoskodott az asztal körül. Keskeny halacska sült kis serpenyőben, ropogóssá pirult már, étvágygerjesztő pompás falatnak ígérkezett s Margitán meglátszott, hogy ily kitűnő fogást egyáltalában nem remélt. Orsolya elénk tálalta a halat, Margita pedig kétfelé osztotta: Sátánnak és nekem, magának egyetlen falatot sem akart osztani. Éppen szabadkozni kezdett, hogy nem kedves étele a hal, de mondatát nem fejezte be. Mégpedig azért nem, mert észrevette, hogy a serpenyőben már másik halacska van. Nagyot nézett, de semmit sem mondott. Talán az volt a szándéka, hogy később kérdezi meg erről Orsolyát. Ujabb meglepetések következtek: hus, vadpecsenye, borok, gyümölcs - csupa oly holmi, ami ebben a házban mostanság már egészen idegen volt. Margita azonban meg sem mukkant, még csak a tekintete sem látszott csodálkozósnak, ami, természetesen, Sátán hatása volt. Sátán vidáman beszélgetett és mulattatón, mindent elkövetett, hogy kellemesen s kedvesen teljék-muljék időnk. Igaz, hogy jó sok hazugságot mondott, de egészen ártatlanul, hiszen angyal volt és a legjobb indulattal tette. Angyalok nem tudják megkülönböztetni a jót a rossztól; én ismertem ezt a sajátságukat, emlékeztem még, mit mondott Sátán róla nekem. Orsolyával nagyon megkedveltette magát. Agyba-főbe dicsérgette az öreget Margita fülébe, nagybizalmasan, de azért éppen eléggé hangosan beszélt, hogy Orsolya meghallhassa. Azt mondta, hogy igazán takaros nőcske, s ő reméli, hogy egykor még a maga forróégövi nagybátyjának jóindulatába is juttathatja majd. Orsolya csakhamar illegetni-billegetni kezdte magát, nevetséges, fiatalleányos módon és szép simára egyengette magán a ruháját és úgy büszkélkedett-begyeskedett, akárcsak valami bolondos vén tyuk és az egész idő alatt úgy tett, mintha egyáltalában nem hallaná, hogy Sátán mit mondogat róla. Én nagyon röstelkedtem, hiszen emberi fajtánk ebben az esetben csakugyan olyannak mutatkozott, amilyennek Sátán mondta volt nekünk: együgyűnek és utszélinek. Sátán azt mondta most, hogy nagybátyja gyakran lát vendégül házában nagy társaságot s ha ily ünnepeken valami ügyes nő is volna, aki a háziasszonyi tisztet töltené be, ez bizony nagyban növelné annak az otthonnak vonzóerejét.

- De nagybácsikája minden tekintetben uriember, nemde? - kérdezte Margita.

- Az, - mondta Sátán közömbösen, - sokan még Fejedelemnek is cimezgetik, megkülönböztetett tiszteletből, de ő nem elfogult; az ő szemében az egyéni kiválóság minden, a rang semmi.

Kezem lecsüngött a szék támlájáról; Ágnes macska odajött s megnyalta; ez a művelete titokbontó volt. Már-már kimondtam:

- Csupa áltatás minden; egészen közönséges, rendes macska ez; nyelvének tüskéi befelé dőlnek, nem kifelé.

De szó nem jött ajkamra, mert nem birt jönni. Sátán rámosolygott s én megértettem.

Mihelyt sötétedni kezdett, Margita ételt meg bort, meg gyümölcsöt rakott kosárba s elsietett a tömlőc felé, Sátán és én pedig szüleim háza felé ballagtunk. Én olyasmit gondoltam, miért is nem nézhetem meg én is, milyen annak a tömlőcnek a belseje; Sátán elértette gondolatomat, pillanat multán már a tömlőcben voltunk. Ez itt a kinzókamra, mondta Sátán. Ott volt a kinpad meg a többi szerszám és pár kormos lámpás függött a falon s zordította a helyiséget még komorabbá s még félelmesebbé. És foglyok is voltak ott - és hóhérlegények, - de minket észre sem vettek, mi tehát láthatatlanok voltunk. Megkötözött fiatalember fetrengett a földön és Sátán azt mondta, hogy ezt istentagadással vádolják s a hóhérlegények most vallatni fogják. Fölszólitották a szerencsétlent, vallja meg bűnét, ő pedig azt mondta, hogy nincs mit megvallania, mert nem igaz, hogy bűnös. Ekkor aztán szálkát száлка után szurtak a körme alá s ő kinjában ordítani kezdett, Sátán közömbösen állt ott, én azonban nem birtam nézni a kinzást, hamarosan tova kellett jutnom innen. Szédültem, ájuldoztam, de a friss levegőn magamhoz tértem s visszaballagtunk otthonom felé. Azt mondtam, baromi cselekedet volt az.

- Nem, az a cselekedet emberi volt. Ne sértegesd ennek a szónak ily igazságtalan alkalmazásával a barmot. A barom ezt nem érdemli meg. - S ily értelemben beszélt aztán tovább. - Jellemző tulajdonsága az a ti hitvány fajtátoknak - mindig hazudni, mindig erényekkel pöffeszkedni, olyanokkal, amelyek nincsenek is meg bennetek és mindig elvitatni ezeket az erényeket a magasabbrendű állatoktól, pedig hát éppen az állatoknak vannak erényeik. Barom még sohsem követett el kegyetlenséget, a kegyetlenség az erkölcsi érzékűek tulajdonsága. Ha valamely barom kint okoz, ártatlanul teszi ezt; ez nem gonoszság; az állat nem ismeri a gonoszságot. És nem azért okoz kint, mert gyönyörűsége kint okozni, - ezt egyedül az ember szokta tenni. És ezt az a torz agyréme, az Erkölcsi Érzék sugallja neki. Ez az érzék, amelynek működése az, hogy különbséget tesz jóság és rosszság között, szabad választást engedve az embernek, hogy melyiket cselekedje. Nos, ugyan miféle előnyt jelenthet ez? Az ember mindig választ, de tiz eset közül kilencben mindig a rosszáságot választja. Rosszaságnak egyáltalában nem kellene lenni a világon és ha nem volna erkölcsi érzék, nem is lehetne rosszság. És mégis: az ember annyira értelmetlen teremtség, hogy még csak nem is pedzi, mennyire lefokozza őt ez az Erkölcsi Érzék, le, minden élőlények legalsóbb rendjébe, s mennyire szégyenletes egy tulajdona ez. Jobban vagy már? Hadd mutatok hát egyetmást neked.

HATODIK FEJEZET.

Pillanat alatt valami francia faluban voltunk. Nagy munkatelepen mentünk végig, ahol férfiak meg nők, meg kis gyermekek dolgoztak hőségben és pizsokban és ködként gomolygó porban; rongyokba öltözött alakok voltak és sokan összerogytak munkájuk közben, mert tönkrefáradtak s az éhség félholtá gyötörte őket s gyöngék voltak és álmosak. Sátán így szólt:

- Itt még több az Erkölcsi Érzék. A tulajdonosok gazdag emberek és nagyon jámborok, de ezeknek a szegény felebarátaiknak, testvéreiknek nem átallanak oly bért fizetni, amely csak épp arra elegendő, hogy azok éhen ne haljanak. A munkaidejük tizennégy óra napjában, télen-nyáron - reggel hat órától este nyolcig, kilencig, - aprajának-nagyjának egyaránt. Disznó-ólakban laknak és reggel is, este is mindennap vagy négy mérföldnyit kell gyalogolniuk a lakóhelyük és a telep között esztendőről-esztendőre, porban és sárban, esőben és hóban, jégverésben és zivatarban, halálukig. Marad négy órájuk alvásra. Ott kuporognak odvukban összeszorulva, három család is egy ily helyiségben - leirhatatlan szennyben és bűzben, és jönnek rájuk a nyavalyák és ők úgy hullnak el, akárcsak a legyek. Talán valami bünt követtek el ezek a szegény, koszos teremtések? Nem. Mit cselekedtek hát, hogy ily büntetés sujtja őket? Semmivel sem szolgáltak rá, legföljebb azzal, hogy beleszülettek ebbe a ti eszelős fajtátokba. Láttad, az emberek mint bántak el egy bűnössel a tömlöcben; most láthatod, az ártatlanokkal, és a jóra valókkal mint bánnak el. Hát okosan gondolkodó-e a ti fajtátok? Ezek a rozszaгу ártatlanok talán jobb sorsuak, mint amilyen az az eretnek? Nem, igazán nem; annak a büntetése csekélység ezekéhez képest. Azt kerékbetörték ott, cafatokká szaggatták, péppé zúzták mingyárt azután, hogy mi elmentünk onnan, az most már halott és megszabadult a ti dicső fajtátoktól; de ezek a szegény rabszolgák itt, - nos, ezek esztendők során haldokolnak, és sok némelyikük még évek multán sem fog szabadulhatni az élettől. Ez ime az Erkölcsi Érzék, amely a munkatelep tulajdonosait a jó és rossz megkülönböztetésére tanítja, - láthatod az eredményt. Magukat jobbaknak hiszik a kutyánál. Ah, micsoda okatlanul gondolkodó, értelmetlen fajta vagytok ti, emberek. És mennyire szájalmasak - óh, mily mondhatatlanul szájalmasak!

És ekkor aztán minden komolyságot elvetett és becsmérő kedve nem ismert határt fajtánk kigunyolásában, annak a nagy büszkélkedésnek a kinevetésében, amellyel fajtánk a maga haditetteit oly nagyra tartja, pellengérre állította nagy hőseinket, mindenféle halhatatlan dicsőségünket, hatalmas királyainkat, ősi főnemességünket, tiszteletreméltó történelmünket - és nevetett és kacagott annyit, hogy már csak hahotázásának hallgatásába is belebetegedhetett volna akárki is; végül kissé megcsöndesedett s így szólt:

- De nem is oly egészen kacagtató ám ez; tulajdonképpen nagyon szomorú állapot, mihelyt meggondoljuk, mily kurta, néhány napnyi az egész emberi élet, mily gyermekes minden emberi pompa s micsoda árnyékok vagytok valamennyien.

Most hirtelen minden eltűnt a szemem elől s én már tudtam, mit jelent ez. A következő pillanatban megint csak falunk egyik uccáját róttuk; láttam, mint csillognak lenn az alvégen, a folyó partja közelében az »Arany Szarvas« fogadó lámpásai. S a sötétből kiáltást hallottam, amely csupa öröm volt:

- Jön már, visszajön!

Wohlmeyer Szeppi volt. Érezte, mint gyorsul meg vérének keringése, mint élénkül meg a kedve, ami csak egyet jelenthetett: tudhatta ebből, hogy Sátán itt van már valahol a közelben, ha a sötétben még nem is látható. Szeppi csatlakozott hozzánk s miközben együtt továbbhaladtunk, szabadjára eresztette jókedvét, olyan volt, mint valami fürge patak. Ugy örven-

dezett, akárcsak valami szerelmes ifju, aki ráakad eltűnt kedvesére. Szeppi okos és lelkes fiú volt és rajongó természete és beszédessége révén valósággal ellentétünk volt Miklósnak és nekem. Lelkét teljesen eltöltötte valami újabb rejtelem: Oppert Jánosnak, a falu csavargójának eltűnése. Az emberek, mondta, már nagyon kíváncsian keresik. Nem azt mondta, hogy aggódva keresik, hanem azt, hogy kíváncsian és ez volt a helyes szó, ez teljesen eleget mondott. Jánost már napok óta nem látta senki.

- Tudjátok, azóta a baromi komiszsága óta senki sem látta őt, - mondta Szeppi.

- Micsoda baromi komiszság óta? - Ezt a kérdést most Sátán intézte Szeppihez.

- Nos, hiszen mindig ütötte-verte a kutyáját, már pedig az jó kutya és neki egyetlen barátja volt, olyan hűséges állat és úgy szerette őt és soha senkit sem bántott; és két nappal ezelőtt az az Oppert megint megverte a kutyáját, pedig hát igazán nem volt oka... éppen csak úgy kedvtelésből tette... és a kutya vonitva és nyöszörögve könyörgött kegyelemért és Tivadar meg én szintén könyörögtünk, ne bántsa, de ő megfenyegetett minket és újra nekiesett teljes erejéből a kutyának és kiütötte az egyik szemét, nekünk pedig ordítva ezt mondta:- Nohát, remélem, most már meg vagytok elégedve; ezt okoztátok, lám, azzal az átkozott rimánkodástokkal, - és röhögött a szívtelen barom.

Szeppi hangját megremegtette a részvét és a harag. Én már gondoltam, mit fog Sátán mondani s csakugyan, már mondta is.

- Ime, itt van hát megint ez a mindig visszaéléses módon használt szó... ez a hitvány rágalom. Barmok sohasem cselekszenek így, csak emberek.

- Nos, embertelen tett volt hát, csakugyan.

- Nem, Szeppi, dehogy is embertelen; éppen emberi, a leghatározottabban emberi. Valóban nem élvezet hallanom, mint gyalázod a magasabbrendű állatokat, midőn oly hajlandóságokat tulajdonítasz nekik, amilyenektől teljesen mentesek és amilyenek sehol másutt nem találhatók, csak éppen az emberi szívben. Semmiféle magasabbrendű állatot nem fertőzött meg az a kórság, amelynek Erkölcsi Érzék a neve. Tisztítsd meg a beszédedet, Szeppi, vedd ki belőle az ilyen hazug kifejezéseket.

Rendkívül komolyan beszélt - rendes módjához képest, - s én nagyon bántam, hogy nem figyelmeztettem volt Szeppit, legyen mennél óvatosabb, amikor ezt a szót szándékozik kiejteni. Tudtam én, hogyan érez barátom. Dehogy is akarta ő Sátánt megbántani, inkább a maga egész családját bántotta volna meg. Kellemetlen hallgatás következett, de csakhamar megnyihült, mert arrajött ime az a szegény kutya, a kilógószemű, és egyenest Sátánnak szaladt és szükölni, nyíni kezdett aprózott hangokon, Sátán pedig hasonló módon felelgetett neki, ami egészen úgy hangzott, mintha kutyanyelven beszélgettek volna. Valamennyien leültünk a földre, holdfény szűrődött ránk az oszladozó felhők nyílásán, Sátán pedig most ölébe vonta a kutya fejét s visszahelyezte üregébe szemét; a kutya megnyugodott, csóválgatta farkát s megnyalta Sátán kezét, hálásan pillantgatott jóttevőjére s époly hálásan beszélt is hozzá. Tudtam, hogy halk kaffogása a hála beszéde, - ha nem is érthettem szavait. Aztán még beszélgettek kis ideig ketten, végül Sátán így szólt hozzánk:

- Azt mondja, hogy gazdája részeg volt.

- Igaz, részeges ember volt az, - mondtuk.

- És kegyetlen tette után, egy órával később lezuhant a szakadékba, ott a Pásztorok Sziklája táján.

- Ismerjük azt a helyet, három mérföldnyire van innen.

- És a kutya minduntalan visszatért a faluba s kérte az embereket, kövessék őt, de csak elkergették, senkisé hallgatott rá.

Emlékeztünk erre a viselkedésére, de hát akkor nem értettük meg, mit akar.

- Csak egy vágya volt, segítséget szerezni annak az embernek, aki bántalmazta, és egyre csak erre a célra gondolt, még ennivalót sem keresett, bár jóideje nem volt már mit ennie. Ott örködött két éjjel a gazdája mellett. Mint vélekedtek vajjon a fajtátokról? Tárva-nyitva, nemde, az ég e dicső fajta előtt, ez a kutya ellenben nem juthat be oda, nem így mondják-e oktatóitok? Tudná-e fajtátok csak valamicskével is meghaladni ennek a kutyának erkölcsi tökéjét, nagylelkűségét?

S megint a kutyával kezdett beszélni, az állat körülugrálta őt, fürgén és boldogan, látszott, hogy várja Sátán rendelkezéseit s türelmetlenkedik, mert szeretné már teljesíteni azokat.

- Hivjatok néhány embert s azokkal kövessétek a kutyát, ez majd elvezet ahoz a szörnyeteghez, és papot is vigyetek magatokkal, hogy az a bizonyos biztosítás rendbe legyen hozható, mert bizony a halál már ott ólálkodik.

Utolsó szavának elhangzásakor eltűnt nagy szomorúságunkra és aggodalmunkra. Néhány erős legénnyel s Adolf atyával fölkerelkedtünk s láttuk, mint hal meg az az ember. Senkisé sajnalta, csak a kutya; szűkölt és vonított, meg-megnyalta a halott arcát és sehogy sem volt megnyugtatható. A hullát ott temettük el a szakadéokban, csak úgy, koporsó nélkül, hiszen pénze nem volt a halottnak s jóbarátja sem volt más, csak a kutya. Ha csak egy órával előbb érkezünk, a pap akkor még bizonyára besegithette volna azt a szegény lelket az égbe, most azonban ennek már le kellett mennie a szörnyű tűzbe, hogy ott égjen mindörökre. Nagyon elszomorítónak éreztük, hogy ezen a világon, ahol annyi ember csak nagynehezen tud idejének eltöltésére módot lelteni, egyetlen kis óra sem volt megtakarítható e szegény teremtség számára, akinek pedig erre az órára oly igen nagy szüksége volt, hiszen ezen dőlt el, vajjon sorsa örök üdvösség vagy örök kárhozat legyen-e. Ez az eset megdöbbenően mutatta meg nekünk, mekkora értéke van egyetlen órának is, úgy éreztem, sohsem tudnék többé gyötrelmem és rettegés nélkül késedelmeskedni. Szeppi leverte volt és meghatott s azt mondta, mennyivel jobb dolga van egy kutyának, hogy ily szörnyű eshetőségek, nem fenyegetik. A kutyát magunkkal vittük haza a magunkénak. Szeppinek egyébként, miközben hazafelé igyekeztünk, igen jó gondolata támadt, amely megnyugtató és kellemes érzéssel töltött el. Azt mondta, hogy a kutya megbocsájtotta gazdájának azt a kegyetlenséget, amit ez rajta elkövetett s ezt a megbocsájtást Isten bizonyára jóvá fogja hagyni.

Most aztán fölöttébb unalmas hét következett, mert Sátán nem jött el s így semmi eseményünk nem volt; mi fiuk még Margitát sem kereshettük föl, mert az éjszakák holdvilágosak voltak s attól féltünk, hogy szüleink titkos utunkon majd rajtacsipnek. De találkoztunk néhányszor Orsolyával, amikor a folyó mentén elterülő mezőkön a macskáját sétáltatta s ilyenkor mindig tudomásunkra jutott, hogy jó dolguk van. Orsolyának csinos új ruhája volt s nagyon jó kedve. A négy garas mindennap pontosan megjött, de élelemre, borra, meg egyéb effélére nem is kellett ebből a pénzből költeni, mivelhogy a macska minderről gondoskodott.

Margita a maga elhagyottságát és kiközösítettségét aránylag eléggé könnyen tűrte el és hála Meidling Vilmos társaságának, jókedvű volt. Egy-két órát minden este ott tölthetett nagybátyjánál a tomlócban s ellátta őt a macska adományaival. De szeretett volna Traum Fülöppel is beszélgetni újra s remélte, hogy én majd elhozom hozzá Fülöpöt megint. Orsolya maga is nagy érdeklődéssel tekintett ily látogatás elé s főként a forró égövi nagybácsiról kérdezősködött jó sokat. A fiuk nagyokat nevettek ezen, mert én megmondtam volt nekik, hogy Sátán az öreg nőszemély képzeletét micsoda bolondságokkal tölte meg. Kielégítő feleleteket persze tőlünk nem kaphatott, hiszen a mi nyelvünket megkötötte a titok.

- Orsolya aztán még életük folyásának egy más részletéről is felvilágosított: pénzük van elegendő, ő tehát szolgát fogadott, aki a házbeli munkában segítségükre legyen s akit ide-oda küldözgethessenek. Egészen közönséges eseményül igyekezett ezt elmondani, olyasmivel, ami fölöttébb természetes, de egész valóját annyira eltöltötte a dolog jelentősége, annyira hiuvá tette őt, hogy büszkesége nagyon is keresztülérzett szavain. Fölséges volt megfigyelni, mekkora gyönyörűségét lelte ebben a nagyságos állapotban szegény vén teremtés, de amint hallottuk a szolga nevét, ámulva néztünk egymásra, vajjon okosan cselekedett-e az öreg néne; mert bizony, még ha vajmi fiatalok voltunk is és könnyügondolkozásuk, egy és más dologról eléggé helyesen tudtunk vélekedni. A fiu - Narr Gottfried - afféle nehézkes fickó volt, jó-akaratu, a lelkében semmi ártalom, egész viselkedésében semmi kivetnivaló, vezetőkévének jelentése sem fejeződött ki benne, dehogy volt ő bolond; de mégis valami felhő borongott fölötté s személyének ez az aggasztó hatása nem volt ok nélkül való, mert a fiu családját alig hat hónapja a társadalmi megvetés lisztharmata lepte el: nagyanyját, mint boszorkányt, elégették. Ha valamely család véréből efféle kórság ütökzik ki, egy égetéssel beérni nem szokás. Orsolya és Margita tehát nem a legjobban választották az időt, midőn ép most ily család tagjával fűződtek összeköttetésbe, hiszen a boszorkányoktól való irtózás az utóbbi esztendőben oly rémössé riadt, mint még a legöregebb falubeliek emlékezése szerint sem volt rá példa soha. A boszorkány szónak puszta kimondása is elég volt, hogy megdermessze ereinkben a vért. És ez természetes is volt, hiszen az utóbbi esztendőkben már több mindenféle fajtája volt a boszorkányságnak, több mint ezelőtt; a régi időkben boszorkányok csak vénasszonyok voltak, de az utóbbi esztendőkben már a legkülönbözőbb korúak - még nyolc-kilencéves gyermekek is, sőt annyira elfajult már ez az állapot, hogy akárki is bizvást tekinthette az ördög rokonának magát, - sem a kornak, sem a nemnek ebben jelentősége nem volt. A mi kis községünk vidékén megkiséreltük kiirtani a boszorkányokat, de mennél többet égettünk el, annál több termett helyükbe.

Egyszer egy iskolában, tán tíz mérföldnyire tőlünk, az iskola vezetői azt vették észre, hogy az egyik leányka háta vörös volt és gyulladt s nagyon megijedtek, mert azt hitték, hogy az ördög bélyegezte meg így. A kislány sirt, ritt, könyörgött, ne jelentsék föl, azt mondta, bolhacsipések nyoma az, csakhogypersze ezzel nem intéződhetett el az eset. Megvizsgálták az összes leányokat és ötven közül kilenc volt ily gonoszul megjegyzett, a többi kevésbé. Bizottság érkezett, de a kilenc leányka egytől-egyig csak az édesanyját szólította sirva és egyik sem akart vallani. Akkor aztán elzárták őket, mindegyiket külön zárkába, sötétbe, és tíz napig csak fekete kenyeret és vizet adtak nekik. A tíz nap elteltével a leánykák lesóványodtak, rettenetesen eltorzultak és szemük egészen száraz volt. Sirni már nem bírtak, csak ültek a helyükön érzéketlenül és nem nyultak többé eledelhez. Végül aztán vallott az egyik, azt mondta, gyakran nyargaltak a levegő magasságaiban seprőnyélen a boszorkányok dáridójára s valami nagy tisztáson odafönn a hegyek közt sokszáz boszorkánnyal, sőt magával az ördöggel is táncoltak s ittak és dőzsöltek, és valamennyien szemérmetlenkedtek és gyalázták a papokat és káromolták Istent. Ez volt a foglalatja annak, amit mondott, - de ezt nem egybefüggően beszélte el, hiszen a részletekre csak úgy bírt emlékezni, hogy ezeket, egyiket a másik után, valósággal belerágták a szájába, mégpedig a kiküldött bizottság tette ezt, ennek tagjai jól tudták már, mit és hogyan kérdezzenek, hiszen a boszorkányvallató-bizottságok használatára ezek a kérdések írásbafoglaltan megvoltak két évszázadja már. A bizottság megkérdezte a vádlottat: »Nemde, így meg így cselekedté?« És a leányka rámondta az igent és elgyötört, kimerülten meredt maga elé és semmivel sem törődött többé. És amint a többiek hallották, hogy társnőjük vallott, vallottak ők is és minden kérdésre rámondták az igent. És ezeket aztán el is égették a szégyen fáján, mind a tizet, ami igazságos is volt és helyes, és messze környék apraja-nagyja eljött, hogy lássa ezt az égetést. Én is ott voltam, de amint az egyik leánykában ráismertem arra a szende, kedves teremtésre, akivel egykor játszani szoktam volt s láttam, mily rettenetes sorsra láncolták oda ahoz az oszlophoz és hallottam, mint jajgat mellette az

édesanyja, elborítva őt csókjaival és nyakába borulva és egyre föl-fölkiáltva: »Óh, én Istenem! Óh én Istenem!« - ezt a rettenetességet nem birtam el s tovarohantam.

Kegyetlenül hideg idő volt, amikor Gottfried nagyanyját égették. Az öregasszony ellen az volt a vád, hogy nagyon kinzó fejfájásokat az illető személyek fejének és nyakszirtjének meggyömszölgetésével gyógyított, - ahogy maga mondta, de valóságban az ördög segítségével, ahogy mindenki tudta. Kinváltásra akarták hurcolni, de ő meggyőztette ezt a szándékukat, mingyárt megmondta, hogy az ő gyógyítóereje az ördögtől való volt. Így aztán elhatározták, hogy mingyárt másnap reggel elégetik községünk piacán. Az a tisztviselő, akinek az égetést elő kellett készítenie, elsőül jelent meg a szintéren s elő is készített mindent. Aztán jött a nagyanya, rendőrök hozták s otthagyták, mert el kellett menniük, hogy még egy boszorkányt hozzanak. Családja nem jött vele. Annak tagjait a tömeg szidalmazta volna, sőt talán meg is kövezi, mert bizony igen fölháborodott tömeg volt az. Én hozzásurrantam s egy almát adtam neki. Az öregasszony a tűz közelében állt s így melegedett és várakozott, vén ajka és keze kék volt a hidegtől. Valami idegen jött oda. Utazóféle, akit ép erre hozott az útja, és ez szépen megszólította s látván, hogy kívülem senki sincs a közelben, aki meghallhatná, mit mond, azt mondta neki, hogy sajnálja. És azt kérdezte az asszonytól, vajjon igaz-e, amit vallott, ez pedig azt mondta, hogy nem igaz. Ekkor az idegen nagyon csodálkozón nézett rá és még szomorubban, mint előbb ezt kérdezte:

- Hogyan vallhatott hát akkor ugy?

- Öreg vagyok és nagyon szegény, - válaszolt az asszony, - dolgoztam, hogy valahogyan eltengődhessen. Most aztán, hogy megvádoltak, nem lehetett már más utam, csak ez a vallomás. Ha nem vallok így, még szabadlábra tettek volna. És akkor bizonyos, hogy abba bele kell pusztulnom, mert senki sem feledte volna, hogy boszorkányság gyanújában álltam. Sehol sem kaptam volna munkát és ahova csak mentem volna, bizonyos, hogy rám uszítják a kutyákat. Kisvártatva éhenhaltam volna. A tűz a legjobb, mingyárt végez velem. Ti - ti ketten - jók voltatok hozzám és én nagyon köszönöm ezt nektek.

Még közelebb huzódott a tűzhöz és föléje nyujtva melegítette kezét, a hópelyhek lassan és szüntelen szálltak alá öreg, ősz fejére és azt egyre fehérebbé és fehérebbé lepték be. Most aztán tömeg gyülekezett köréje, röppent egy tojás valahonnan, szemem találta, szétloccsant és végigfolyt arcán. Nagy hahota harsant ezen.

Sátánnak egy alkalommal elmondtam a kilenc leányka meg az öregasszony esetét, de az legkevésbé sem hatotta meg. Csak olyasmit mondott, hogy ez ime az emberfajta, de akármit cselekszik is az emberfajta, az mind jelentéktelenség. És azt mondta, hogy látta ennek a fajtának megteremtését; nem földből gyurták azt, ganéjból gyurták - legalább nagyrészt abból. Tudtam, mire érti ezt - az Erkölcsei Érzékre. Megpillantotta fejemben ezt a gondolatot és ez nevetésre csiklandozta. A legelőről egy fiatal ökröt szólított magához és azt megszimogatta és beszélgetett vele s aztán így szólt:

- Látod, ez itt - gyermekeket éhség, rémület, magányosság kinjaival, eszüktől soha meg nem fosztana, és nem égetné el őket, oly vallomást csikarván ki tőlük, hogy elkövettek tetteket, amelyek pedig csak rájokfogottak és amelyeket soha senki sem követett el. És ártatlan, szegény öreg asszonyok szívét sem törné meg, hogy saját fajtájuk körében kelljen az életükért rettegniük, sem azt meg nem tudná tenni, hogy haláltusájukban is még gyalázza, bántalmazza őket. Mert nem piszkítja őt az Erkölcsei Érzék, hanem olyan ő, amilyenek az angyalok és nem ismeri a gonosztságot és sohasem tesz gonoszat.

Amily kedves volt Sátán, époly kegyetlenül sértő is tudott lenni, ha akart, és ez volt az eset mindig, valahányszor az emberi nemzetségre kellett figyelmének fordulnia. Ilyenkor mindig elfintorította orrát s ilyenkor nem volt egyetlen barátságos szava.

Nos, ahogy említettem is már, mi fiuk nem hittük ezt az időt alkalmasnak arra, hogy Orsolya ép akkor beszegődtesse a Narr-család egyik tagját. S igazunk volt. Az emberek, mihelyt megtudták, természetesen fölháborodtak. És, ráadásul, ha Margitának és Orsolyának maguknak sincs elég ennivalójuk, honnan veszik a pénzt, hogy még egy szájat etessenek? Ez volt, amit az emberek megtudni szerettek volna, és hogy megtudhassák, nem kerültek többé Gottfriedet, sőt kezdtek érintkezni vele, és igen barátságosan el-elbeszélgettek vele. Ez tetszett Gottfriednek, nem gondolt veszedelemre s nem látta a kelepécét - csak beszélt, beszélt nagyjamboran s nem volt óvatosabb még a legjamborabb tehénnél sem.

- Pénz! - mondta, - pénzük bőven van nekik. Két garast fizetnek minden áldott héten nekem s azonfölül ellátnak ennivalóval is. És bizony jól élnek ám, mondhatom, magának a királynak sincs dusabb asztala.

Ezt az ámulatbaejtő közlést a csillagjós elmondta Adolf atyának egy vasárnap reggel, amikor ez miséjéről hazatért. A tisztelendő ur nagyon fölháborodott és így szólt:

- Ennek bizony mélyére kell néznünk.

Azt mondta, boszorkányosságnak kell e dologban lennie s arra ösztökelte a falu lakosait, hogy feltűnéstelenül csak érintkezzenek újra Margitával és Orsolyával, a szemüket pedig nyissák föl jól. Óvatosan, titokban fürkésszenek, tanácsolta nekik, ne ébresszék föl a házbeliek gyanuját. Az emberek eleinte irtóztak kissé attól, hogy ily veszedelmes helyre ellátogassanak, de a pap azt mondta nekik, hogy az ő személyes oltalma alatt állnak ott és semmi bajuk sem eshetik, különösen, ha néhány csepp szenteltvizet visznek magukkal és ha mindig olvasó meg kereszt lesz a kezük ügyében. Ez a biztatás megnyugtatta őket, hajlandók voltak elmenni az ördögös házba, sőt a kajánabbak és kárörvendőbbek alig győzték türelemmel, hogy már odamehessenek.

A szegény Margitának így újra volt hát társasága s ennek valósággal kis macska módjára örült. Hiszen ő is csak olyan volt, mint más, - ő is ember volt, boldognak érezte magát jólétében s nem idegenkedett attól sem, hogy kissé eldicsekedjék ezzel, s csupa hálás ember-szeretet volt a szíve, hogy ime újra meleg barátság környékezi, hogy a falubeliek újra hiveiül mosolyognak rá; mert bizony talán a legnehezebben eltűrhető bajok közé tartozik, ha az embertől minden szomszédja elfordul, ily megvetetten magunkra hagyatni bizony a legkeserve-sebb.

A jég megtört hát, - most már valamennyien meglátogathattuk őket s meg is tettük - szüleink is, mi is - nap-nap után. A macska nagy munkát kezdett végezni. Előteremtett mindent, ami csak kíváncsatos lehet ily vendégjárások alkalmával, még pedig bőségesen - és szerzett az asztalra oly fogásokat is, meg oly borokat, amilyeneket még sohasem élvezhettek, sőt amilyeneknek eddig még csak hírének sem hallották az emberek, hacsak valahogy a király szolgái fecsegésén nem, ki tudná, hányadszájról. Aztán meg az asztali készlet is sokkal pompásabb volt a falunkban szokásosnál.

Margita olykor nyugtalankodni kezdett és kérdésekkel ostromolta Orsolyát, még pedig fölöttébb zaklatón, de Orsolya állta az ostromot, mindig azt mondta, hogy a Gondviselés műve ez s a macskáról egyetlen szót sem szólt. Margita jól tudta, hogy a Gondviselésnek elvégre semmi sem lehetetlen, de mégis egyre gyanakvóbban kételkedett abban, hogy mindez a nagy bőség ily eredetű lehessen, csakhogy félt ezt kimondani, mert hátha szerencsétlenséget idézne fel. Boszorkányüzelmet is sejdített olykor, de ezt a gondolatot elűzte magától, hiszen ezek a különös dolgok már jóval előbb is jelentkeztek, mint amióta Gottfried a házukban van, azonfölül tudta, hogy Orsolya istenfélő lélek és elkeseredetten gyűlöli a boszorkányokat. Gottfried beszegődésekor a Gondviselés már javában működött, korlátlanul gyámkodott a

házban s fogadhatta a hálálkodást. A macska nem zugolódott emiatt, gondoskodása mind fáradhatatlanabbá és pazarabbá tökéletesedett a tapasztalatain.

Minden községben, akár kicsi az, akár nagy, van mindig néhány olyan ember, aki már természete szerint nem kaján és nem barátságtalan és aki sohasem tudna barátságtalan tettet elkövetni, hacsak valami rettenet nem szorítja rá, vagy ha saját érdekét valami nagy veszedelem nem fenyegeti, vagy egyéb efféle ok nem vadítja meg. Szamárfalva népének egy része is ilyen volt, és a községben többnyire ezeknek az embereknek jószágos és megnyugtató hatása érvényesült. Csakhogy akkoriban rendkívüli időket éltünk - a boszorkányoktól való rettegettség miatt - s úgy rémlett nekünk, hogy szelid, részvétes szívek már ugyyszólván egyáltalában nincsenek. Titkolt borzalommal figyelte mindenki Margita háztartásának érthetetlen dolgait és senki sem tartotta kétségesnek, hogy boszorkányság mind e csodálatosságok alapja. Félelmük egészen elcsavarta eszüket. Voltak természetesen olyanok is néhányait, akik Margitát és Orsolyát a mindinkább közeledő veszedelem miatt nagy részvéttel sajnálták, de erről természetesen nem beszéltek, ilyesmi nem lett volna ajánlatos. A többiek tehát mind akadálytalanul járhatták leskelődésük utjait és így senki sem óvta az ártatlan leányt meg a balga öreg nőt, senki sem intette őket vendéglátó bőkezűségük mérséklésére. Mink, fiuk, szerettük volna figyelmeztetni őket, de visszahőköltünk, midőn e vágyunk megvalósítására került a sor, féltünk. Éreztük, nem vagyunk eléggé férfiasak, eléggé bátrak oly nemes tett megcselekvésére, amely kellemetlenségeket szerezhetne nekünk. Ezt a kishitűséget egyikünk sem vallotta meg a másoknak, ellenben úgy cselekedtünk, ahogy mások szoktak hasonló helyzetben cselekedni, - elejtettük az egész ügyet s más tárggyal kezdtünk foglalkozni. Nagyon jól tudom azonban, mily hitványságnak éreztük, hogy ott eszünk-iszunk Margitánál, fogyasztjuk a sok finom jót a kémkedők körében és kedveskedünk neki és bókolunk neki a többiek módján s közben magunk ellen háborodó váddal eltelten nézzük, látjuk, mily dörén hiszi boldognak magát, mink pedig soha egyetlen szót sem mondunk oltalmazására. És Margita, bizony, boldog volt és oly büszke, akárcsak valami hercegnő és csupa hála, hogy újra vannak jóbarátai. Ez a népség pedig az egész idő alatt csupa szem-fül volt, úgy leste-kémlelte Margitáékat s mindent besugott Adolf atyának.

Csakhogy ez semmikép sem birt nyitjára jutni a dolognak. Az előzményekből bizonyosra vette, hogy valami varázsló mesterkedik ott, de kicsoda? Margita soha, semmiféle mesterkedésen nem volt meglephető, de Orsolya sem és Gottfried sem, a házból mégsem fogyott el a bor meg a sokmindenféle csemege, és nem volt rá eset, hogy vendég, ha akármit kért is, azt meg ne kapta volna. Hogy boszorkányok és varázslók tudnak efféle csodákat tenni, megszokott dolog volt - és e részben mindez nem hatott újdonságul, de ráolvasás nélkül tenni ilyesmiket, és minden zenebona, földindulás, mennydörgés meg káprázatos tünemények nélkül - ez egészen új volt, meglepő, teljesen rendkívüli. Könyvekben hasonló esetekről senki sem olvasott. Elővarázsolt dolgok sohasem szoktak megmaradni. Ördögös arany, mihelyt a bűvös körből kikerül, porrá omlik, az étel feloszlik, eltűnik. Ily bizonyosság azonban nem volt ebben az esetben. A kémek hoztak próbadolgozatokat: Adolf atya elmormolta imáit e próbák felett, megkísérelt minden ördögüzést, de eredménytelenül, mind megmaradt a maga ép természetes valójában s csak természetes romlásuk következett be a maga rendes idejében.

Adolf atya nemcsak hogy rejtelem előtt állt, de nagyon el is keseredett, mert hiszen ezek a kísérletek majdnem meggyőzték őt - ezt persze megtartotta a maga titkának, - hogy boszorkányság nincs ebben az esetben. De teljesen mégsem bírták meggyőzni, mert hiszen elvégre valami újfajta boszorkányság is jelentkezhetett. Hogy pedig ennek nyomára jusson, megvolt az útja-módja: ha mind e sok bőséges inyesség nem kívülről kerül be a házba, hanem odabenn készül, akkor bizonyos, hogy boszorkányság az egész.

HETEDIK FEJEZET.

Margita meghívókat küldött szét s negyven főnyi vendégsereget hívott meg; a társaságnak hét nap múlva kellett egybegyűlnie. Ez az alkalom kapóra jött. Margita háza szabadon állt, könnyen meg volt figyelhető. Szemmel is tartották egész héten, éjjel-nappal szüntelenül. A ház lakói rendszeren jártak ki-be rajta, de sem ők, sem mások nem vittek be a házba semmit. Ez bizonyos volt. Megállapították, hogy a negyven ember megvendégelésére valót senki sem vitte be oda. Ami tehát az asztalra kerül, annak odabenn a házban kellett készülnie. Margita ugyan minden este kosárral a karján ment el hazulról, de a kémek megbizonyosodtak róla, hogy mindig üresen hozta vissza a kosarat.

A vendégek pontosan megjöttek délre s megtöltötték a lakást. Adolf atya is jött már és nyomában néhány perc múlva betoppant a csillagjós, bár nem volt hivatalos. A kémek jelentették neki, hogy a háznak sem hátulsó, sem elülső bejáratán senki, semmiféle csomagot nem vitt be. Amikor ő belépett, a vendégek már javában ettek-ittak és az egész társaság vidám, ünneplő hangulatra kapott. A csillagjós körülnézett és látta, hogy igen sok főtt meg sült eledel, valamint az összes hazai és az összes délvidéki gyümölcs csupa olyan fajta, amely könnyen s hamarosan romlik, márpedig ez itt mind, úgy vette észre, csupa friss és remek ennivaló. Semmiféle tünemény, semmiféle ráolvasás, semmiféle mennydörgés. A kérdés eldőlt. Ez mindenesetre boszorkányság. S nemcsak hogy az, de egészen újfajta is - olyanfajta, amilyenről az ember eddig nem is álmodhatott. Valami csodásan hatalmas erő volt ez, tüneményes erő; a csillagjós elhatározta, hogy kideríti ennek az erőnek a titkát. Ily leleplezés híre szertehangzanék az egész világon, eljutna a legtávolabbi országokba is, az összes nemzeteket csodálattal töltené el - s az ő nevét elvinné mindenfelé és őt mindörökké híres emberré avatná. Ez az eset csodás szerencsét jelentett, tüneményes szerencsét jelentett; dicsőségebe a csillagjós szinte beleszédült.

A ház vendégnépe, mindenki utat nyitott neki. Margita udvariasan leültette, Orsolya megparancsolta Gottfriednek, hogy külön kis asztalt hozzon, ezt megterítette, feldiszitette s aztán a vendégtől szépen megkérdezte, mit parancsol?

- Adjak, amit akartok, - mondta a csillagjós.

A két szolga az éléskamrából mindenféle jó fogást hozott s fehér bort és vörös bort egy-egy palackkal. A csillagjós, aki bizonyára sohasem látott még eddig ily fölséges dolgokat, egy kehely vörösbort töltött magának, fölhajtotta, újra töltött s aztán enni kezdett, nagy étvágygal evett.

Sátánt nem vártam, hiszen már több mint egy hete nem láttam őt s nem is hallottam róla, de most mégis eljött, - tudtam, éreztem, noha a vendégnépség miatt még nem pillanthattam meg, hallottam, mint kér bocsánatot betoppánásáért és mingyárt el is akart menni, de midőn Margita maradásra kérte, köszönetet mondott és ottmaradt. Margita körülvezette, bemutatta a leányoknak és Meidlingnek, meg néhány idősebb személyiségnek; általános sugdosás támadt.

- Ez, lám, az a fiatal idegen, akiről annyit hallunk s akit mégis csak oly ritkán láthatunk, mivelhogyan mindig vándorol.

- Istenem, Istenem, de szép szál legény, - mi a neve?

- Traum Fülöp.

- Ah, de ráillik ez a név. Nem hiába jelent a neve álmot, ő maga is olyan, mint az álmodás.

- Mi a foglalkozása?

- Hittudományt tanul, mondják.

- Már az arca is kész szerencse. Biboros érsek lesz ebből a fiatalemberből valamikor.

- Hova való?

- A hazája valahol a forró égöv alatt van, mondják, valami dús gazdag bácsija van odalenn.

S így tovább. Azonnal győzött; mindenki oda igyekezett hozzá, hogy megismerkedjék s beszélgessen vele. És mindenkinek feltűnt, mily kellemesen hűs és friss lett a levegő hirtelen a szobában, csodálkoztak is ezen, mert hiszen odakünn a nap még époly erősen tüzött, mint előbb s az ég felhőtlen, tiszta volt, de természetesen senkisé sem sejtette a változás okát.

A csillagjós már a második kehely borát is megitta, harmadszor töltött. A palackot letette az asztalra s ez akkor valahogy eldőlt. Az öreg azonnal fölkapta, mielőtt még sok folyhatott volna ki belőle, a világosság felé tartotta s így szólt:

- Jaj, jaj!... Fölséges bor pedig!

Aztán diadalmas öröm villant meg arcán, vagy efféle.

- Hamar valami tálat ide! - mondta.

Tálat hoztak, lehetett négyiccs. A csillagjós fogta a palackot, amely legföljebb egyiccs ha volt s kezdte kiönteni belőle a bort a tálba. Öntötte, öntögette s a piros folyadék kotyogva- bugyogva ömlött a fehér edénybe, mind följebb és följebb töltötte el, mindenki szemmeresztve és lélekzetfojtva leste emelkedését - és ime a tál megtelt már pereméig.

- S nézzétek a palackot - mondta a csillagjós és magasra tartotta azt, - még mindig teli van.

Én Sátánra néztem s ez ekkor hirtelen semmivé tűnt. Adolf atya pedig fölpattant, izgatottan s haragtól lángolón és keresztet vetett magára s nagy hangján így kezdett dörögni:

- Ez a ház megbabonázott ház, elátkozott ház!

A vendégek kiáltozni kezdtek és kifelé rohantak.

- Fölszólitom ennek a háznak leálcázott lakóit...

Torkánakadt a szó. Arca elvörösödött, majd elkékült, de egyetlen hang sem birt ajkára törni. Aztán láttam, hogy Sátán, áttetsző árnyalakként, mint olvad bele a csillagjós testébe, a csillagjós pedig most magasra emelte kezét s egészen úgy, mintha igazán a saját hangján szólna, így kiáltott:

- Megálljatok... Itt maradjatok!...

Mindenki megállt s ott maradt, ahol éppen volt.

- Hozzatok tölcser!

Orsolya elhozta, remegve és riadtan, a csillagjós pedig beleillesztette a palackba, fölkapta a nagy tálat s kezdte a bort visszaönteni, miközben az emberek ámuldozva és borzadozva nézték, mert hiszen tudták, hogy a palack teli volt már, mielőtt a visszaöntést megkezdte. A csillagjós azonban az egész tál bort beleöntötte a palackba, aztán mosolyogva körülnézett a szobán, vihogott s így szólt nagy-fölényesen:

- Semmiség... akárki tudhat ilyet! Az én képességeimmel sokkal különb dolgokat is tudok.

Ijedt kiáltozás riadt mindenfelől:

- Jaj, Istenem, megszálta a Gonosz!

És vad tolongás kerekedett az ajtó felé és csakhamar az összes vendégek kimenekültek a házból, csak mink fiuk maradtunk ott, meg Meidling. Mink fiuk ismertük a titkot és mingyárt meg is mondtuk volna, ha birjuk, csak hogy nem birtuk megmondani. Egyébként igazán nagy hálát éreztünk Sátán iránt, hogy ily segítőn avatkozott be, még idejekorán.

Margit sápadzott és sirt, Meidling szinte kővé dermedtnek látszott, nemkülönben Orsolya is, de legrosszabbul járt Gottfried - alig birt állni már, úgy elgyöngitette a rémület. Gottfried ugyanis boszorkányos családból származott, ezt nem szabad feledni, s ez a körülmény nagy baj volt ránézve, mert hiszen gyanuba foghatták. Ágnes macska besompolygott, ártatlanul és közömbösen körülnézegetett s Orsolyához kezdett dörzsölődni, hogy ez megszimogassa, Orsolya azonban megijedt s félrehúzódott tőle, de olymódon, hogy idegenkedése sértőnek ne lássék, mert hiszen nagyon jól tudta, hogy efajta macskával feszült viszonyban állni nem volna ajánlatos. Mink, fiuk, ellenben megfogtuk Ágnest és becézgettük, mert hiszen Sátán bizonyára nem bánnék vele barátságosan, ha nem volna jó véleménye róla és ez teljesen elég volt nekünk. Sátán, úgy látszott, minden olyan lényben megbizik, amelynek nincs Erkölcsei Érzéke.

Odakünn a vendégek iszonyu rémületben szanaszétrebbentek mindenfelé és szánszalmasan rettegő állapotban menekültek s rohanásukkal, sikoltozásukkal, kiáltozásukkal és orditozásukkal akkora kavargást csaptak, hogy csakhamar az egész falu népe kiszaladt a házból, hogy csoportokba verődve lássa, mi történt és ember ember hátán lepte el az utat és vállal, könyökkel lökdöstek egymást izgalomban; aztán jött Adolf atya és a tömeg kétfelé vált s úgy állt ott egy-egy fallá meredten, akár csak valamikor a kettéválasztott Vöröstenger s ebbe a közbe most beballagott a csillagjós, nagyokat lépve és meg-megmordulva és amerre ment, a tömeg utat nyitott neki. Az emberek mind nagy tisztelettudó hallgatásban álltak ott, meresztették a szemüket s hullámoztak a mellük, sok nőszemély pedig el is ájult, s amerre elhaladt, mögötte újra egyéhhömpölyödött a sokaság s követte őt tisztes távolságban, izgatottan fecsegetve, kérdezősködve és részleteket firtatva. Részleteket firtattak az emberek és részleteket mondtak el egymásnak egyre nagyobb tódítással, úgy, hogy ezek a tódítások a tálat csakhamar hordóvá dongázták s egész ily hordó bort öntött a csillagjós abba az egyetlen palackba, amely végül mégis csak üres volt.

A csillagjós, amint a piactérre érkezett, egyenest odament valami vadregényesen tarkabarka öltözetű bűvészhez, aki három rézgolyót dobálgatott a magasba s kapkodott el föl-váltva, ezeket a golyókat most a csillagjós kapta el s körüljártatva szemét a meglepődött tömegen, így szólt:

- Ez a szegény bohóc csak kontárkodik a művészetében. Gyertek közelebb s lássátok, milyen az igazi tudás!

S ezt mondván, feldobta a golyókat egyiket a másik után s föl-le, föl-le utjuk hosszú, keskeny tojásdad vonalán úgy járatta őket, közben aztán újabb golyót is penderített a magasba s még egyet s újra egyet s mindegyre többet, - és senkisé sem láthatta, honnan szedi az újabb golyókat, - csak újabb, újabb, újabb golyókkal szaporította a föl-le, föl-le iramló golyórajt, közben pedig a keskeny tojásdad pálya mindhosszabbá nyúlt a magasba s az ő keze párjának kapdosó s feldobó mozgása annyira meggyorsult, hogy már nem is kéznek, hanem csak valami remegő pókhálózatnak vagy ködfoltnak látszott. Azok, akik megkisérelték megszámlálni a golyókat, azt mondták, hogy legalább is száz golyó kering a levegőben. Ez a tojásdad rokka-forgás most már legalább is husz lábnyira nőtt a magasba s csillogó, csodálatosan káprázatos látvány volt. A csillagjós aztán keresztbefonta mellén a karját s ráparancsolt a golyókra, hogy most már az ő segítségével nélkül keringjenek tovább, - s teljesítették parancsát. Néhány perc múlva a csillagjós így szólt:

- Elég volt!

És a tojásdad kerület megroggyant s csattogva omlott alá, a golyók pattogón peregtek a földre s szétgurultak mindenfelé. És amint egyik-másik odaperdült a népség közelébe, ijedten hátrált előle a tömeg, senki sem mert ily golyót érinteni. A csillagjós nagyokat nevetett ezen és gunyosan szólt rá a sokadalomra s az embereket gyáváknak s vénasszonyoknak nevezte. Aztán fordult egyet, megpillantotta a kötéláncosok kifeszített kötelét s azt mondta, hogy a bolond nép napról-napra csak úgy az ablakon dobja ki a pénzét, hogy ügyetlen s otromba fickókat bámuljon meg, akik csak megbecstelenítik ezt a bájos művészetet, most hát nézzék meg, milyen a mesteri tudás. És fölugrott a magasba s azonnal bizton ott állt a kötélen. Aztán féllábon végigugrált a kifeszített kötel egész hosszán oda és vissza és eközben kezével eltakarta szemét, majd cigánykereket hányt előre és hátrafelé - összesen huszonhetet.

A tömeg suttogott, mormolt, mert hiszen a csillagjós öregember volt, mindig csak úgy vonszolni szokta a lábát s néha még sántított is, most azonban csupa frissességgel mozgott s a legkönnyedebb fürgeség módján végezte mutatványait. Végül ügyesen leugrott a kötélről s tovament, végighaladt a falu főútján, befordult a felvégi sarkon s eltűnt. Ekkor a sápadózó, némán szorongó nagy tömeg föllélekzett, az emberek egymásra néztek, mintha azt akarnák mondani:

- Valóság volt ez?

- Láttad te is? Vagy csak én láttam?

- Álmodtam-e csupán?

Aztán halk suttogás hangján beszélgettek tovább, sokadalmuk kisebb-nagyobb csoportokra bomlott, mentek hazafelé, s mindváltig ugyanazon a borzongós, meghunyászkodásos módon sugdolóztak, összedugták fejüket, egyik a másiknak karjára tette kezét, általában olyan volt a taglejtésük, amilyennel az emberek akkor szoktak beszélgetni, ha nagyon mélységesen hat lelükre valami.

Mink, fiuk, az apáink nyomába igyekeztünk s füleltünk, hogy elkapjunk minden szót, amit mondanak s még amikor a mi házukban leültek s folytatták beszélgetésüket, akkor is ottmaradtunk közelükben. A hangulat igen komor volt, mert bizonyosnak látszott, hogy a falut valami baj fogja érni, úgy mondták, e boszorkányos és ördögös szörnyű eset után. Aztán az én atyámnak az is eszébe jutott, hogy Adolf atya mint némult el hirtelen, ép abban a pillanatban, amikor vádját akarta kimondani.

- Isten fölkent papja ellen pedig még sohasem merték mesterkedő kezüket eddig megmozdítani, - mondta apám, - hogyan merhették ezt megtenni most, igazán nem értem, hiszen rajta volt a feszület. Igaz-e?

- Persze, hogy igaz, - mondták a többiek, - láttuk mi is.

- Komoly dolog ez, barátaim, bizony nagyon komoly. Eddigelé még oltalmunk volt a kereszt. Most nem oltalmazott.

A többiek megrázkódtak, mintha valami hideglelésféle borzongatta volna meg őket és megismételték suttogva apám szavait:

- Most nem oltalmazott.

- Isten elhagyott minket.

- Bizony el, - mondta Wohlmeyer Szeppi apja, - segítséget már sehonnan sem várhatunk.

- Egy-kettőre meg fogják ezt tudni az emberek, - mondta Miklós apja, a bíró, - és kétségbeesés veszi meg majd bátorságukat s erejüket. Valóban gonosz idők szakadtak ránk.

Sóhajtott, Wohlmeyer pedig így szólt, nagy-bánatos hangon:

- Hire fut majd az esetnek az egész országban és mindenki kerülni fogja falunkat, mivel megharagudott ránk az Uristen. Bizony keserves napok jönnek most majd az Arany Szarvasra.

- Igazad van, szomszéd, - mondta apám, - mindnyájan meg fogjuk sinyleni, mindnyájan tisztesség dolgában, jó sokan pedig anyagi javakban is. És, jószágos Isten!

- Mi az?

- Hát bizony az is ráncszakadhat még... és akkor végünk!

- De mondd meg hát, micsoda?... Az Isten szerelmére!

- Az egyházi átok!

Ez a mondás mennykőként csapott le, szinte ájulatra ejtette őket rémületük. Aztán éppen ettől a veszedelemtől való félelmük újra felélesztette lelkük erejét, lerázták csüggedtségüket s azon kezdtek tanakodni, mint volna elhárítható ez a veszedelem. Tervet terv után meghánytak-vetettek, úgy beszélgettek késő délutánig s akkor aztán megvallották egymásnak, hogy nem bírnak elhatározásra jutni. Így váltak el nagy-bánatosan, gonosz sejtelmek szorongatták szívüket.

Amikor bucsuzkodni kezdtek, én kisurrantam s Margitáék háza felé somfordáltam, hogy lássam, mint vannak ott. Utamon sok emberrel találkoztam, de egyik sem köszönt vissza nekem. Ez csodálatosnak rémlett, pedig nem volt az, hiszen ezeket az embereket az ijedelem és a rettegés annyira megviselte, hogy az eszük, azt hiszem, nem is lehetett helyén; sápadtak voltak és dult ábrázatuak, támolyogtak, mint az alvajáró, szemük tágra nyíltan meredt s mégsem láttak, ajkukat mozgatták s mégsem beszéltek és gyötrelmesen kulcsolgatták s tördelték kezüket, nem is tudva, hogy így cselekszenek.

Margitáék háza mintha halottasház lett volna. Margita és Vilmos a kereveten ültek, de nem beszélgettek s még egymás kezét sem fogták. Mélységes szomorúságba süppedten ültek ott s Margita szeme vörös volt a sirástól, annyit sirt. Most aztán így szólt hozzánk:

- Kérve kértem, menjen el, és többé soha ide vissza ne térjen, hisz csak úgy mentheti meg életét. Nem bírom el azt a tudatot, hogy gyilkosa leszek. Ezt a házat boszorkányvarázslat szállta meg és senki, aki hozzátartozik, el nem kerülheti a tűzhalált. De ő ime nem akar elmenni és vesznie kell majd velünk többiekkel.

Vilmos kijelentette, hogy nem megy; ha Margitát veszedelem fenyegeti, az ő helye itt van Margita mellett, ő tehát itt marad. Erre Margita megint sirni kezdett s mindez oly elszomorító volt, hogy bizony nagyon szerettem volna, ha onnan jó messze állhatok valahol. Ekkor kopogtatás hangzott az ajtón s bejött Sátán, frissen, vidáman és kedvesen és magával hozta a maga mámorbavarázsló légkörét és hirtelen minden megváltozott. Egyetlen szót sem mondott arról, ami történt, sem arról a rémületről, amely a lakosság szívének vérét valósággal megfagyasztotta, ellenben csevegni kezdett s beszélt mindenféle kedves és örömdetes dologról; elsősorban zenéről - ami ügyes fogás volt, mert eltüntette Margita lelkének nyomasztó hangulatát s visszahozta szellemének élénkségét és újra nagyobb érdeklődésre bírta. Margita még soha eddig erről a tárgyról oly szép és avatott nyilatkozatokat nem hallott, annyira föllelkesítette őt, annyira tetszett neki mindaz, amit Sátán beszélt, hogy érzései ott tükröződtek arcán és kicsendültek szavaiból, Vilmos pedig észrevette ezt és úgy látszott, legkevésbé sem örül a hatásnak annyira, mint kellett volna örülnie. És Sátán most a költészetre tért át s egyet-mást elszavalt, még pedig oly szépen, hogy Margita megint csupa gyönyörűséggel hallgatta, Vilmosnak pedig megint nem tetszett a dolog és ekkor Margita észrevette ezt és elszomrodott.

Engem aztán aznap éjjel kedves zene becézett álomba, - esőcseppek pergése az ablakon és távoli mennydörgés tompa moraja. És éjféltájban eljött Sátán és fölébresztett és így szólt:

- Gyere velem. Hova menjünk?

- Akárhova... csak veled mehessek.

Ekkor hirtelen tündöklő napfénybe kerültünk s ő így szólt:

- Ime, Kinában vagyunk.

Ez nagy meglepetés volt és szinte mámorossá tett az a hiusággal és örömmel eltöltő gondolat, hogy szülőföldemről oly messzire juthattam, sokkal messzebbre, mint falunk akármelyik lakosa, még Sperling Bartelt is számbavéve, aki pedig nagyon nagyra volt az utazásaival. Jó félórát keringtünk a birodalom fölött s láttuk az egészet. Csodálatos volt, mi mindenféle különösséget láttunk; hol elbájoló jelenségeket, hol olyanokat, hogy rájuk gondolni is rettenetes. Például... De ennek tán később ejtem majd sorát, valamint annak is, hogy Sátán miért éppen Kinát választotta e kirándulás helyéül s nem máshova vitt; csak megakasztaná elbeszélésemet, ha most mondanám el. Végül abbahagytuk röpködésünket s megpihentünk.

Leültünk egy ormon, amely hegyláncok és szakadékok, völgyek és síkságok meg folyók vidékének messze nagykörén uralkodott, ahol városok és falvak szundítottak a napfényben s nagy távol a kék tenger csillogása látszott. Nyugalmas és álomszerű kép volt ez, a szemet elbájoló és a lelket megnyugtató. Hej, ha lehetséges volna ily változást szerezni, amikor kívánjuk, mennyivel könnyebb volna élni ezen a világon, mert bizony ily helyváltoztatás a lélek terheit átlendíti másik vállunkra és régi lim-lom gyötrelmeinket testünkről-lelkünkről egyaránt sutba söpri.

Beszélggettünk s ekkor az az ötletem támadt, hogy megtéritek Sátánt, rábeszélem, hogy jobb életet kezdjen. Elsoroltam neki mindazt, amit tudtommal cselekedett s kértem, legyen megfontoltabb s hagyjon föl az emberek szerencsétlenségbe döntésével. Azt mondtam, tudom, hogy senkinek sem akar rosszat, de türtőztesse magát kissé, és fontolja meg mindennek a lehető következményeit, mielőtt a maga ösztönös és hirtelenkedő módján tenne valamit, akkor aztán nem okozna annyi gyászt. Ez az őszinte beszéd egyáltalában nem sértette, csak úgy nézett maga elé, mint aki elámultan is örömet leli a dologban s így szólt:

- Mit? Én hirtelenkedni szoktam? Nem, azt én sohasem teszem. Türtőztessenem magamat s fontoljam meg mindennek a lehető következményeit? Minek? Tudom, minek mi lesz a következménye... mindig tudom.

- Óh Sátán, hogyan tehetél hát mégis oly dolgokat?

- Nos, hadd mondok meg neked és te értsd meg - ha tudod. Különös fajzathoz tartozol. Minden ember afféle felemás gép: szenvedés-gép meg boldogság-gép egyben. S ennek a gépezetnek kétfajta működése teljesen összehangzatos, csupa finom és gyönyörű pontosság az adok és kapok elve szerint. Bármilyen boldogságnak, amit a gép egyik része termel, módosításául a másik rész bánatot és gyötrelmet készít - tizszeres ellenhatásut is. A legtöbb esetben az ember élete körülbelül egyenlően oszlik meg boldogság és boldogtalanság között. Ha nem így esik, mindig a boldogtalanságé a nagyobb rész, sohasem a másiké. Néha azonban némely ember testi és lelki hajlamossága oly természetű, hogy csupán szenvedés-gépe bír működni csaknem minden dolgában. Az ilyen ember úgy megy át az életen, hogy sohasem tudja meg, mi a boldogság. Akármihez nyúl, akármit cselekszik, minden csak balszerencsét hoz rá. Nemde, láttatok már efféle embereket? Az ilyenfajta ember élete bizony nem élvezet, igaz-e? Csak gyötrelme. Olykor egyetlen órányi boldogság áraképpen az embert ez a gépezete évek szenvedéseinek türésére kárhoztatja. Ne tudnád ezt? Hiszen lépten-nyomon így van. Hadd

mutatok meg neked pár ilyen esetet. Hogy falutok népe nekem semmi - jól tudod, nemde, jól tudod?

Nem akartam ezt tulságos határozottan elismerni, csak azt mondtam tehát, hogy olyformán vettem észre.

- Nos, csakugyan úgy van, ezek az emberek teljesen közömbösek nekem. Lehetetlen is, hogy ez másképp legyen. A különbség közöttük és közöttem óriási, mérhetetlen. Nekik nincs értelmük.

- Nincs értelmük?

- Semmi afféle képességük, ami értelemnek volna nevezhető. Majd legközelebb beszélek veled arról, hogy az emberek mit is neveznek eszüknek és részletesen megmutatom neked, micsoda zűrzavar az, majd meglátod, megérted akkor. Az embereknek velem semmi közösségük - semmiféle kapcsolat nem csatolja őket hozzám; ők csupa ostoba, kicsinyes érzés és csupa ostoba, kicsinyes hiúság, csupa szemtelenség és nagyralátás; ostoba kicsinyes életük csak holmi hahotázás, holmi sóhajtozás meg pusztítás. Nincs értelmük. Csak Erkölcsi Érzékük van. Mingyárt fölvilágosítalak, mit gondolok. Nézd, kis piros pók van itt, gombostű fejénél nem nagyobb. Képzelheted-e, hogy az elefánt érdeklődni tudna iránta, sokat törődne olyasmivel, hogy a pók vajjon boldog-e, vagy boldogtalan, s hogy vajjon gazdag-e vagy szegény, s hogy kedvese vajjon viszonozza-e szerelmét vagy sem, és hogy az édesanyja vajjon egészséges-e vagy beteg s hogy az ő társadalmi helyzete vajjon tekintélyes-e vagy sem, s hogy vajjon el fogják-e pusztítani őt ellenségei s cserben fogják-e hagyni barátai, s hogy vajjon teljesülnek-e majd reményei vagy közéleti törekvésének vágyai, s hogy vajjon családjá körében fog-e meghalni, vagy elhagyottan és megvetetten valahol idegenben? Mindezek a kérdések az elefántot legkevésbé sem érdeklik, mindez semmi neki; érdeklődését az efféle parányiságok nagyítóüveget kívánó mivoltához nem kényszerítheti hozzá. Az ember hozzám mérten olyan, akárcsak a kis piros pók az elefánthoz mérten. Az elefánt cseppet sem haragszik a pókra, - ennyire nem süllyedhet; én csöppet sem haragszom az emberre. Az elefánt közömbös, én is közömbös vagyok ebben a tekintetben. Az elefánt nem tartaná fáradságára érdemesnek, hogy valami bajt okozzon a póknak, ha ép eszébe jutna, inkább valami jót tenne vele, de persze csak ha a pók az útjába akadna és semmi fáradsággal nem járna a dolog. Én jó szolgálatokkal elégszer változtattam emberek sorsán, de rosszat nem tettem nekik soha.

- Az elefánt száz évet él, a kis piros pók egy napot; erő, értelem és méltóság dolgában isten teremtései akkora távolság különbözteti el, amely már szinte csillagászati. Az ember ezeknek a tulajdonságoknak a fokozatain épugy, mint más jelességeken is mérhetetlenül alattam áll, sokkal mélyebben, mint a pók az elefánt alatt.

- Az ember szelleme nagynehézkesen és nagylassan és nagyfáradságosan összetákol egy és más apró-cseprő mindennapiságot s elér bizonyos eredményt - már olyat, amilyet. Az én szellemem teremt. Meg bírod-e érteni, micsoda hatalom az? Teremt, amit akar, még pedig pillanat alatt. Teremt anyag nélkül. Teremt bármit, folyadékot, szilárdságot, színeket - mindent abból a légiességből, abból a semmiből, amit Gondolatnak neveznek. Az ember kigondolja a selyemfonalat, kigondolja a gépet, amely ezt a fonalat elkészítse, kigondol egy képet s hetek munkája során azzal a fonállal vászonra himezi. Én elgondolom az egészet s már előttem is van, - megteremttem.

- Gondolok költeményt, zenét, egy sakkjátszmát, akármit - és az már meg is van. Ez ime a halhatatlan szellem, - semmi sincs, ami kívül esnék hatalma körén. Semmi sem állhatja útját látásomnak; a sziklák áttetszők nekem és a sötétség nappali világossága. Könyvet nem kell fölnyitnom, egész tartalmát egyetlen pillantásra lelkembe kapom, a könyv födelén keresztül, és évek millióján nem felejttem el egyetlen szavát sem, még azt sem, hogy melyik szó melyik

lapon, hol van. Semmi sem gerjedhet ember, madár, hal, rovar vagy akármi más teremtmény koponyájában, hogy titok maradhatna előttem. Keresztüljárom a tudós agyát egyetlen pillanattal és ami kincs, tudás abban évtizedek során egybegyűlt, mind az enyém; ő elfelejtheti, amit tanult s el is felejt, de énbennem az mind megmarad.

- Nos, gondolataidat látván, tudom, hogy eléggé jól megértettél engem. Menjünk hát tovább. Lehetnek oly körülmények, hogy azok közepett az elefánt megkedveli a pókot, - föltéve, hogy észre bírja venni, - de szeretni bizony mégsem tudja. Szeretetet csak a maga fajtájabeliek iránt érez - a vele egyenlők iránt. Angyalnak a szeretete magasztos, imádatos, isteni; fölötte áll minden emberi elképzelésnek - végtelenül fölötte áll! De saját fölséges körére korlátozódik. Ha csak pillanatra is elkapna valakit a ti fajtátokból valót, ez menten hamuvá égne. Nem, mink nem szerethetünk embereket, csak ártatlanul közömbösek lehetünk irántuk; ilymódon kedvelhetjük őket néha. Kedvellek téged és kedvelem társaidat, kedvelem Péter atyát és a ti kedvetekért cselekedtem mindazt falutok lakosai érdekében.

Látta, hogy gunyos gondolat marja agyamat s állításáról ekképpen világosított föl:

- Falutok lakosaival én csak jót cselekedtem, bár ha felületesen nézed, nem látszik is annak. A ti fajtátok sohasem bírja megkülönböztetni a jószerencsét a balszerencsétől. Ez azért van, mert nem tudtok a jövőbe látni. Amit én falutok lakosai érdekében cselekedtem, majd meghozza jó gyümölcsét valamikor; némely esetben már nekik maguknak, más esetekben a még meg sem született ivadékaiknak. Soha senki sem fogja megtudni, hogy annak én voltam oka, mindazonáltal a dolog igaz voltán ez semmit sem változtat. Van nektek fiuknak egy játékok: téglákat állítotok sorba, lapjukkal egymásnak fordítottan s egyiket a másiktól néhány hüvelyknyire egymás mögé, aztán az első téglát eldöntitek, az eldönti a szomszédját, a szomszéd tégláról a következőre - s így tovább, míg csak az egész sor le nem terül. Ilyen az emberi élet. A gyermek első cselekedete eldönti a kezdet tégláját, a többi sorra dől kérés nélkül. Ha tudnál a jövőbe látni, ahogy én tudok, láthatnád mindazt, ami ezt a teremtetést érni fogja; mert semmi sem változtathatja meg életének sorát, amelyet első eseménye meghatározott. Azaz, semmi sem fogja megváltoztatni, mert minden cselekedet megteveszthetetlenül új cselekedetet indít, ez a cselekedet megint másikat s így mindvégig; a sorslító pedig látja ezt az egész sort s pontosan tudja, melyik cselekedet mikor fog elkövetkezni bölcső és sir között.

- Isten rendeli ezt a sort?

- Hogy mindenkiét előre meghatározza-e? Nem. Az ember körülményei és környezete rendelik. Az ember első cselekedete meghatározza a másodikat és az összes következőt. De tegyük föl, - teljes érthetőség kedvéért, - hogy valaki e cselekedetek egyikét elmulasztja, mondjuk, valami egészen jelentéktelennek látszó mulaszt el; tegyük föl, az volt a meghatározott dolga, hogy bizonyos napon, annak bizonyos órájában, percében, másodpercében és e másodperc töredékének pillanatában elinduljon a kuthoz, ő pedig nem indul oda. Ennek az embernek pályája ettől a pillanattól fogva teljesen megváltozik; innen egészen sirjáig mindenképpen különbözni fog attól a pályától, amelyet gyermekkori első cselekedete határozott meg neki. Bizony, lehet, ha elindul akkor a kuthoz, hogy pályáját trónszéken végezte volna, mivel azonban elmulasztotta ezt az utat, olyan pályára került, amely koldussorsra és nincstelenek sirjába visz. Például: ha Kolumbusz valamikor - mondjuk gyermekkorában - azoknak a cselekedeteknek láncában, amelyek sorsa meghatározói voltak, csak a legjelentéktelenebbnek látszó szemet is elhanyagolja, amely gyermekkori első cselekedetének elkerülhetetlen következménye volt, ez megváltoztatta volna egész későbbi életét s ő pap lett volna és ismeretlenül halt volna meg valami olaszországi faluban, Amerikát pedig csak jó kétszáz évvel utóbb fedezték volna fel. Én tudom ezt. Kolumbusz élete billió mozzanatainak láncában csak egyetlen láncszem elhanyagolása teljesen megváltoztatta volna az ő életét. Megvizsgáltam pályája alakulásának billió lehetőségét s csak egyetlen egyben fordul elő Amerika fölfede-

zése. Ti emberek nem látjátok, hogy minden tettetek egyenlő súlyu és jelentőségű, pedig hát az igazság ez; amikor feléje kapsz valami légynek, mert feléje kell kapnod, ez sorsod alakulásában ugyanannyit jelent, akárcsak másvalami cselekedeted kénytelensége...

- Teszem azt, egy földrész fölfedezése?

- Ugy van. Csakhogy senki emberfia nem mulasztja el a maga cselekedeteit - ilyesmi még sohasem fordult elő! Még megkísérlése is annak, hogy lelkében eldöntse, vajjon megtegyen-e valamit vagy sem, egy szeme a láncnak, cselekedet, megvan a jelentős helye abban a láncban, és ha végül mégis egyik vagy másik tette szánja el magát, ép ez volt az a dolog, amit egészen bizonyosan meg kellett tennie. Látnod hát most már, hogy ember a maga cselekedeteinek láncából soha egyetlen láncszemet sem kapcsolhat ki. Nem teheti. Ha törekszik is lelke ily kísérletre, maga efféle terve is mellőzhetetlen láncszem - oly gondolat, amelynek éppen abban a pillanatban kellett őt megszállnia és amelyet egészen bizonyosan a csecsemőkorbeli első cselekedete határozott meg.

Ez oly elszomorítónak látszott.

- Az ember tehát rab egész élete során, - mondtam bánatosan, - és sohasem cselekedhetik szabadon.

- Nem, saját erejéből soha semmit sem tehet gyermekkori első tettének következményei ellenére. De én fölszabadíthatom.

Tudnivágyón pillantottam rá.

- Megváltoztattam én már falutok jó sok lakosának pályáját.

Szerettem volna köszönetet mondani neki, de oly nehéznek rémlett megtennem, hallgattam tehát.

- Teszek majd néhány újabb változtatást is. Ismered a kis Brandt Lizát?

- Óh, hogyan ismerném, mindenki ismeri. Édesanyám mindig mondja, mily édes, mily kedves kisleány, nincs gyermek még egy olyan aranyos. Azt mondja, hogy Liza, ha majd felnőtt, büszkesége lesz a falunak; és bálványa is, azonmód, ahogy az ma is.

- Meg fogom változtatni jövőjét.

- Jobbá? - kérdeztem.

- Jobbá. És megváltoztatom Miklós jövőjét is.

Boldog voltam most és így szóltam:

- Akkor hát szükségtelen kérdezősködnöm az esetükről, hisz bizonyos, hogy te csak a legjóságosabban bánhatsz velők.

- A szándékom az.

Képzeletemben azonnal építgetni kezdtem Miki nagy jövőjét és már híres generálisnak láttam őt és udvarmesternek, midőn észrevettem, hogy Sátán várakozik, azt várja, mikor kezdem lesni megint szavát. Elrösteltem magamat, hogy együgyű elképzeléseimet így kiszolgáltattam neki s valami gunyos megjegyzését vártam, de ez elmaradt. Sátán tovább beszélt pártfogoltjairól.

- Miki meghatározott élete hatvankét esztendő.

- Ez nagyszerű! - mondtam.

- Lizáé harminchat. De, mint már mondtam neked, megváltoztatom életüket és életük hosszát. Két és negyed perc múlva Miklós fölébred álmából s észreveszi, hogy az esőt a szél befújja a

szobába. Életének meghatározott sora szerint másik oldalára kellene fordulnia s tovább aludnia. De én azt határoztam, hogy fölkeljen és becsukja az ablakot előbb. Ez a csekélység meg fogja változtatni az ő pályáját teljesen. Reggel két perccel később fog fölkelni, mint ahogy élete láncának mostani meghatározottsága szerint fölkelnie kellene, s e késedelem következményeképpen ezután már soha semmi olyas nem fogja őt érni, ami egyeznék a régi lánc részleteivel.

Sátán előhuzta óráját s nézegette, úgy ült néhány pillanatig, aztán így szólt:

- Miklós fölkel, hogy becsukja az ablakot. Élete megváltozott, új pályája megkezdődött. S ennek meglesznek a következményei.

Megborzongtam, Sátán kijelentése oly félelmesnek rémlett.

- De ha ez a változás meg nem esett volna, tizenkét nap múlva ime micsoda események következnek. Először is Miklós megmentené Lizát a vízbefúlástól. Pontosan a kellő pillanatban érkeznek a veszedelem helyére - tíz óra négy perckor, ebben a régesrég meghatározott időpontban, - a víz pedig akkor még sekély volna, a mentés könnyű és egészen biztos. Most azonban néhány perccel később fog odaérkezni; Liza már mélyebb vízben fog vergődni. Miklós mindent megkísérel majd, de belefúlnek a vízbe mindketten.

- Óh, Sátán! Óh, drága Sátán! - kiáltottam s omlott szememből a könny. - Mentsd meg őket! Ne engedd, csak ezt ne engedd! Miklós halálát nem bírnám túlélni, Miklós az én kedves szeretett játszótársam és barátom, és gondolj Liza szegény édesanyjára!

Belekapaszkodtam Sátánba és könyörögtem, rimámkodtam neki, de őt semmi sem hatotta meg.

- Megváltoztattam Miklós életét s emiatt Lizának is meg kellett változnia. Ha nem tettem volna, Miklós megmenti Lizát, de mentés közben veszedelmesen meghül, ennek következtében fájatoknak az a rémséges, páratlanul különös betegsége, a skarlátos láz, jön rá kinos utóbajaival s ő negyvenhat esztendeig nyomja ágyát, tuskóként, agyalágyultan, süketen, némán, megvakultan és sóvárog, eseng éjjel-nappal a halál eljövételéért. Változtassam vissza életét?

- Óh ne! Óh a világért se! Isten irgalmával hadd, amilyené megváltoztattad.

- Az a legjobb. Nem változtathattam volna meg életének egyetlen láncszemét úgy, hogy ennél jobb szolgálatot tegyek neki. Billió lehetősége volt csupa más-más pályára, de egyetlenegy sem olyan, amelyet érdemes lett volna végigélni, mind csupa nyomorusággal, szerencsétlenséggel teljes. De közbelépésem nélkül ő mátol számított tizenkét nap múlva végrehajtotta volna azt a derék tettét - mindössze hat percbe telt volna ez, - jutalmául pedig a bánat és szenvedés ama negyvenhat évét élvezhette volna, amelyet imént említettem neked. Ez az eset abba a csoportba tartozik, amelyről azt mondtam volt, hogy valamely tettért, amely annak, aki megteszi, egy-két órai boldogságot és magával való megelégedettséget szerez, a fizetség - vagy bűnhődés - esztendőig tartó gyötrelem.

Elcsodálkozva tünődtem, vajjon a kis Lizát az ő korai halála miféle balsorstól menti meg. Gondolatomra Sátán azonnal megfelelt:

- Tíz esztendejétől annak a kínládásnak, amelyet egy balesetéből való hosszadalmas gyógyulása jelentene és tizenkilenc esztendejétől a meggyaláztatásnak, szégyennek, züllésnek, bűnnek s attól, hogy végül a hóhér keze által kellene hálnia. Most meghal majd tizenkét nap múlva; anyja megmentené az életét, ha meg tudná menteni. Nem vagyok-e hát én jósaágosabb iránta az anyjánál?

- Az vagy... óh, valóban az, és bölcsőbb is.

- Péter atya ügye kerül majd most legközelebb elintézésre. Föl fogják menteni, mert megdönthetetlen bizonyítékai lesznek ártatlanságának.

- Ah, Sátán, hogyan lehetséges az? Egészen komolyan gondolod?

- Igenis, tudom, hogy úgy lesz. Jó hírnevét visszakapja s boldogan éli majd végig életét.

- Meghiszem azt. Jó hírnevének visszaállítása mindenestre boldoggá fogja tenni őt.

- Boldogsága nem ily okból fog fakadni. Megváltoztatom élete sorát fölmentésének napján, mégpedig javára. Sohsem fogja tudni, hogy visszakapta jó hírnevét.

Lelkem mélyén - szerényen - kíváncsiskodtam a részletek iránt, de Sátán nem méltatta figyelmére gondolataimat. Aztán a csillagjósra gondoltam s eltűnődtem, vajjon hol lehet.

- A holdban - mondta Sátán s nekem úgy rémlett, mintha halk vihogás is rebbent volna el ajkáról. - Mégpedig a hold ridegebb oldalára tettem. Nem tudja, hol van és fölöttébb kellemetlenül érzi ott magát, de neki eléggé jó hely az, jól végezheti ott csillagászati megfigyeléseit. Most szükségem lesz rá, vissza fogom hozni s itt rendelkezem majd vele. Hosszu és kegyetlen és gyűlöletes élet vár rá, de megváltoztatom, mert tulajdonképpen semmi kifogásom a csillagjós ellen s hajlandó vagyok szivességet tenni neki. Azt hiszem, máglyára kellene juttatnom.

Valóban idegenszerű módja a szivességtevésnek! Dehát angyalok így szokták és nem tudnak jobbat. Az ő utjaik nem olyanok, mint a mi utjaink, azonfelül az emberi lét nekik semmi, azt ők csak afféle képzelődésnek gondolják. Hogy a csillagjóst oly messzire küldte, kissé furcsának rémlett nekem, hiszen époly célszerű lett volna Németországban elhelyeznie s ott legalább közelebb esett volna a keze ügyébe.

- Oly messzire? - mondta Sátán. - Nekem semmiféle hely sincs messze, távolságok számomra nincsenek. A nap jó néhány százmillió mérföldnyire van innen és a fénynek, amely most előtt minket, nyolc percig tartott ideérnie; én azonban ily röppenést az idő oly parányi töredékén tudok elvégezni, amely órával egyáltalában meg nem mérhető. Nekem csak el kell gondolnom az utazást és az már meg is van.

Eléje tartottam tenyeremet s így szóltam:

- Ime, napfény van itt rajta; gondold egy pohár borra, Sátán.

Megtette. Megittam a bort.

- Vágd a földhöz, törd el a poharat, - mondta.

A földhöz vágtam s darabokra tört.

- Ime - láthatod, valóság. A falu népe a rézgolyókat bűvös szemfényvesztésnek vélte s oly tűnékenynek, amilyen a füst. Iszonyodtak megérinteni is a golyókat. Furcsa egy szerzet vagytok ti - emberfajzat. De gyere velem, dolgom van. Hadd juttassalak ágyadba már.

Mondta s megtette. Aztán tovatűnt, de szavát még elküldte felém, esőn és sötétségen keresztül, így szólt:

- Igen, Szeppinek mondd meg, másnak senkinek.

Gondolatomra felelt meg így.

NYOLCADIK FEJEZET.

Álom sehogy sem akart szememre jönni. Nem azért, mintha utazásomra büszke érzések tartottak volna ébren s izgatott volna az a gondolat, hogy ime körüllebegve a nagy világot, eljutottam egészen Kináig s megvetőn gondoltam volna Sperling Bartelre, a »világjáró«-ra, ahogy ő nevezte magát, kicsinylőn tekintvén ránk többiekre, merthogy Bécsben volt egyszer és mert ő volt az egyetlen számárfalvai fiú, aki ekkorát utazott s látta ennyi meg ennyi csodáját a világnak. Más körülmények között bizony efféle gondolatok is elrabolták volna álmodat, most azonban legkevésbé sem hatottak rám. Nem, az én egész lelkemet Miklós töltötte el, minden gondolatom csak vele foglalkozott, és azokkal a kedves szép napokkal, amikor annyit barangoltunk együtt erdők sűrűjében s tisztásain, a mezőkön s a folyón, amíg csak tartott a hosszú nyár, és mennyit korcsolyáztunk és szánkáztunk télen, amikor szüleink azt hitték, hogy az iskolában ülünk. Most pedig ő végét járja fiatal életének és a nyarak és a telek jönnek majd s elmennek s mi többiek csatangolni fogunk és játszani, mint azelőtt, de az ő helye üres lesz, őt nem látjuk többé, soha már. Holnap még semmit sem fog sejteni, olyan lesz közöttünk, amilyen mindig szokott lenni és én megborzadok majd, ha nevetését hallom és ha látom, mint követ el könnyelműségeket és huncutságokat, mert nekem ő hullá lesz már, viaszoskezű és meredt szemű és látni fogom arcán a szemfödőt s a következő napon sem fog ő sejteni semmit, az ezután következőn sem és az a marék nap oly gyorsan fog elillanni és az a szörnyűség mind közelebb és közelebb jön majd és végzete mind szűkebb körre szorul körötte és ezt senki más nem fogja tudni, csak Szeppi meg én. Tizenkét nap, - mindössze tizenkét nap. Iszonyu volt csak gondolatnak is. Észrevettem, hogy gondolatban nem nevezem őt becéző nevein Mikinek vagy Miknek, hanem a teljes nevét mondom, mégpedig oly tiszteletadón, ahogy halottakét szokás kimondani. S ahogy bajtársi életünk egyik eseménye a másik után eszembe jutott, észrevettem, hogy többnyire oly esetek merülnek föl a multból, amelyekkel őt megbántottam, vagy megszorítottam volt és ezek az emlékek vádlón és szemrehányón támadtak rám és szívemet megbánásra fájitották, épugy, mint amikor azokra a bántásokra gondolunk, amelyekkel egyik-másik jóbarátunkat illettük élete idején s ugy szeretnénk újra együtt lenni vele, ha csak néhány pillanatra is, hogy letérdelhetnénk eléje s így szólhatnánk hozzá könyörögve: Irgalmazz, bocsáss meg nekem!

Egyszer, ugy kilencéves korunkban, Miklósnak nagy, majdnem két mérföldnyi fáradalmas utra kellett mennie a gyümölcskereskedőhöz, aki aztán szép nagy almával jutalmazta meg; örömpesze szaladt haza az ajándékkal, szinte magánkivül volt meglepetésében s gyönyörűségében; én éppen utjába akadtam, mutogatta nekem, mit kapott, nem gondolt semmi veszedelemre s ekkor én kiragadtam kezéből az almát, elfutottam s szaladás közben nagyokat haraptam zsákmányomból, ő utánam rohant s kérte vissza az almáját s amikor aztán utólért, én odaadtam neki, ami megmaradt, a csutkát és röhögtem. Sirva ment vissza, azt mondta kis hugának akarta adni. Ez már fájt, mert a leányka nagy betegségből lábadozott éppen igen lassan s Miklósnak bizony büszke pillanata lett volna látnia kis huga örömét e meglepetésen és fogadnia hálálkodó kedveskedését. De szégyeltem bevallani megszágyenülésemet s csak valami durvaságot, gorombaságot mondtam, hogy olyannak mutakozzam, mint aki az egésszel csöppet sem törődöm, ő pedig nem is felelt szavakkal, de arcán, amint tovament hazafelé, oly fájdalmas sértettség tükröződött, hogy az még nagyon sokszor föl-fölrémlett előttem későbbi évek során, még éjszakáimban is, és vádolt engem és megszágyenített újra meg újra minduntalan. Lassankint aztán elmosódott lelkemben ez az emlék, utóbb el is tűnt egészen, de most újra itt volt, mégpedig nem elmosódottan.

Egyszer meg, úgy tizenegyéves korunkban, feldöntöttem a tintámat s betintáztam négy füzetet és nagyon megijedtem, félve a szigorú büntetéstől, de őt okoltam a dologért s ő kapta a virgácsot.

Sőt bizony még ebben az utolsó esztendőben is megcsaltam őt egyik csereberénken; nagy, de töréses halászhorogot adtam neki három kicsi jó horogért. Az első hal, amely bekapta a horgot, el is törte, de ő nem tudta, hogy ludas vagyok a dologban és semmikép sem volt hajlandó elfogadni azt az egyik kicsi horgot, amelyet én, lelkiismeretem furdalásától gyötörten, följárlottam neki, ellenben így szólt:

- A csere: csere; a horog rossz volt, de az nem a te hibád.

Nem, sehogy sem birtam aludni már. Ezek az apró, nyomorult bűnök annyira vádoltak, annyira gyötörtek, sokkal fájdalmasabban, mint amikor az ember érzi, hogy előtt bántott meg valaki. Miklós még élt, de ez a körülmény nem tett számot, nekem ő már olyan volt, mint aki rég halott... A szél még mindig üvöltözött a háztető csatornáinak mentén, az eső még mindig pattogva verte az ablakok üvegét.

Reggel fölkerestem Szeppit és mindent elmondtam neki. Odalent, a folyó partján beszéltem vele. Az ajka mozogni kezdett, de szólni egyetlen szót sem birt, csak nézett-nézett megzavarodottan s szinte kövédermedten és az arca bizony olyan fehérré sápadt, amilyen a meszelt fal. Mozdulatlanul állt előttem jónéhány pillanatig, szemét előntötte a könny, aztán elfordult, hogy tovainduljon, én pedig karjába öltöttem karomat s úgy mentünk-mendegéltünk s csak gondolkoztunk, de nem beszélgettünk. Átmentünk a hidon s elballagtunk a réteken föl a halmok s az erdők felé, s hogy aztán végre megjött a szavunk és szabadon repdesett, mindegyre csak Miklósról beszélgettünk és minden beszédünk csak visszaidézése volt annak az életnek, amelyet vele éltünk volt át. És Szeppi újra meg újra így szólt, mintha csak magának mondaná:

- Tizenkét nap! Már tizenkettő sem!

Azt mondtuk, szüntelen vele kell most már lennünk az egész időn, a magunkéval kell tennünk, amennyire csak tehetjük, nagyon drágák most már ezek a napok. És mégsem kerestük föl. Ugy rémlett, halottnak fogjuk találni s féltünk. Nem mondtuk ezt meg egymásnak, de ez volt az, amit éreztünk. Mennyire megijedtünk tehát, midőn utunk egyik fordulóján egyszerre csak szemközt álltunk Miklóssal. Ránkkíáltott, nagyvigan:

- Hi-hi! No, mi az? Talán bizony szellemet láttatok?

Nem birtunk felelni, de nem is juthattunk szóhoz, beszélt ő mindkettőnk helyett készségesen, mert ép imént találkozott volt Sátánnal és még nagy izgalom töltötte el. Sátán elmondta volt neki kínai utazásainkat, ő pedig arra kérte volt Sátánt, hogy vigye el őt is valami nagy utra és Sátán ezt megígérte. Nagy, igen nagy utat ígért neki s azt mondta, hogy az csupa csodálatosság lesz és csupa gyönyörűség. Miklós arra is kérte volt Sátánt, hogy minket kettőnket szintén vigyen el magával, de Sátán nemet mondott, majd elvisz minket is egyszer, lehetséges, de nem most. Sátán érette tizenharmadikán fog eljönni és Miklós már az órákat számlálta, annyira türelmetlenkedett.

Az a végzetes nap volt az. Mink is megszámláltuk már, hány óra van addig.

Jónéhány mérföldnyit jártunk, mindig oly ösvényeken haladva, amelyeket legjobban kedveltünk kisfiu-korunk napjai óta és most már egyre csak e régi, szép időkről beszélgettünk. Csak Miklós volt szüntelen jókedvű, mink ellenben ketten sehogy sem birtunk nyomasztó hangulatunkon fölülkerekedni. Hangunk Miklós irányában oly megkülönböztetően csupa tisztelet, csupa gyöngédség és csupa érzelmesség volt, hogy feltűnt neki és örömmel töltötte el, és lépten-nyomon mindenféle figyelmességgel igyekeztünk kedvében járni s gyakran mondtuk:

- Várj csak, hadd csinálom meg ezt helyetted én!

És ez is tetszett neki.

Én hét halászhorgot adtam neki - mind, amennyim csak volt - és rábirtam, hogy elfogadja, Szeppi pedig odaadta neki az új kését s a vörösre meg sárgára festett pörgőcsigáját - bizonyos egykori csalafintaságok jóvátételéül, mint utóbb megtudtam, amelyekre Miklós most már bizonyára jó régóta nem emlékezett. Miklós mindezen szinte meghatódott s azt mondta, nem is sejtette, hogy ennyire szeretjük; s ezen való büszkesége s hálás érzése valósággal szíven-szurt bennünket, oly méltatlanok voltunk ezekre. Amint aztán végre elváltunk, csak úgy sugárzott a boldogságtól s azt mondta, sohasem volt oly boldog napja még.

Hazafelé menet Szeppi így szólt hozzám:

- Hiszen mindig nagyon megbecsültük, de soha annyira, mint most, amikor oly közel jutunk a naphoz, amelyen el kell őt vesztenünk.

Másnap s minden következő napon minden percünket Miklós társaságában töltöttük el. Sőt ezt az időt még meg is toldottuk olyformán (s persze ő is úgy cselekedett), hogy munkánk és némely kötelességeink idejéből csentünk el némi részt; ily mulasztásaink természetesen szigorú leckéztetést, sőt büntetéssel való fenyegetést is idéztek mindhármunkra. Kettőnk minden reggel riadtan és borzadozva ébredt s mire a nap leáldozott, ketten mindig így szóltunk magunkhoz:

- Már csak tíz napja marad... Már csak kilenc... Már csak nyolc... Csak hét...

A rémség perce mindközelebb érkezett. Miklós egyre vig volt és boldog és egyre csodálkozott, hogy mink nem vagyunk ugyanolyanok. Minden leleményességét sorompóba állította, hogy módot találjon felvidítésunkra, csak hogy ez vajmi kevésbé sikerült neki; láthatta, hogy jókedvünk nem a szívből fakad és hogy nevetésünk, amely ajkunkra tör olykor, minduntalan elakad valamin és elbágyad és sóhajtásba hal. Igyekezett kideríteni, mi az oka ennek, szeretett volna megszabadítani minket szomorúságainktól, vagy azokat legalább megkönnyíteni oly módon, hogy osztozzék rajtuk velünk; sok mindenféle füllentéshez kellett tehát folyamodnunk, hogy áltathassuk őt és megnyugtathassuk.

De a legelszomorítóbb mindebben az volt, hogy ő egyre terveket kovácsolt és sokat bizony tizenharmadikán túl terjedő időre! Valahányszor ez volt az eset, mindig megborzongott a lelkünk. Az ő lelkének pedig minden törekvése csak az volt, hogy utat-módot találjon a mi lehangoltságunk elűzésére és felvidítésunkra; és végül - amikor már csak három nap volt az élete - oly ötletre kapott rá, amelyet igen jónak vélt s amelynek nagyon örült - fiúk s lányok mulatságát kell rendezni, táncmulatságot az erdőn, ott, ahol először találkoztunk Sátánnal és ez a mulatság hadd legyen tizennegyedikén. Rémséges volt ez, hiszen az a nap az ő temetésének napja lesz. Nem tiltakozhattunk, csak oly »miért?«-et idéztünk volna ajkára, amelyre lehetetlen volt fellelnünk. Fölkért minket, hogy segédkezzünk neki a vendégek meghívásában és mink ezt megígértük neki - hiszen hogyan tagadhatna meg az ember a haldokló barátjától valamit. De helyzetünk szörnyű volt, hiszen valójában az ő temetésére kellett meghívunk az embereket.

Gyötrelmes tizenegy nap volt az, és mégis, bár most már emberöltőnyi idő mult el azóta, még mindig drágalátos és szépséges emlékem azok a napok. Hiszen a legbensőségebb bajtársi együttlét napjai voltak, halottá szentelt bajtárssal töltöttük időnket és sohasem ismertem barátságot ily szorosat és értékeset. Ugy csüggtünk minden órán, minden pillanaton, számláltuk, mint tűnek tova s úgy váltunk meg tőlük, olyfajta kinnal és a megraboltságunk oly borzalmával, amilyet az a szerencsétlen érezhet, aki látja, mint szedik el rablók a kincsét, egyik aranyát a másik után és ő oly tehetetlen, hogy nem akadályozhatja meg.

Amikor az utolsó nap estje ránsötétedett, tulságosan sokáig maradtunk oda; Szeppi meg én voltunk ennek az oka; sehogy sem birtunk megválni Miklóstól, bizony nagyon késő volt már, amikor elkészöntünk tőle a kapuja előtt. Kis ideig még ott ögyelegtünk a közelben, hallgatództunk, és megtörtént, amitől féltünk. Apja a megígért büntetést most bizony kiosztotta neki és mink jól hallottuk szegény bajtársunk jajdulásait. De csak pillanatig hallgatództunk, s mingyárt elrohantunk, mardosott a bánat, hogy ily szörnyüséget okoztunk. És sajnáltuk az apát is; gondolatunk ez volt: Óh, ha tudná... Ha tudná!

Reggel Miklós nem jött el találkozásunk kijelölt helyére, mink mentünk tehát a lakására, hogy lássuk, mi történt. Anyja ezt mondta nekünk:

- Hát bizony az apja nagyon megunta már ezt a ti örökös kóborlástokat és nem türi tovább. Valahányszor csak akarunk valamit a Mikitől, hát sohasincs itthon, seholyse találjuk, és aztán mindig kitudódik, hogy veletek, kettőtökkel csatangolt valahol. Apja most hát jól elnáspángolta utolsó mult este. Azelőtt az efféle mindig nagyon a szivembe markolt és mindig kegyelmet kértem számára és védelmeztem, de ez alkalommal már hiába folyamodott hozzám, jómagam is elvesztettem már a türelmemet.

- Pedig hát jó lett volna ép ez alkalommal megvédeni őt, - mondtam és hangom megremegett kissé, - a néni így enyhülést szerezhetett volna magának arra a fájdalmára, amivel emlékezése gyötörni fogja egy napon.

Miklós anyja éppen vasalt ekkor és háttal állt felénk. Szavaimra azonban hirtelen megfordult, szemét rám meresztette csodálkozóan s így szólt:

- Mit akarsz ezzel mondani?

Készületlenül álltam ott, semmikép sem birtam felelni, nagyon kinos pillanat volt, mert a néni csak nézett-nézett rám szüntelen, de Szeppi leleményesebb volt s így szólt:

- Bizony kedves lett volna úgy emlékezni a tegnapi estére, hiszen mink tulajdonképpen azért késtünk oly soká, mert Miklós annyi mindenféle szépet beszélt nekünk, milyen jóságos hozzá az ő édesanyja, és hogy ő sohasem kap verést, mert a néni mindig megoltalmazza, és olyan csupa háladatosság volt a lelke és mink minden szavát olyan igen nagy érdeklődéssel hallgattuk, hogy észre sem vettük, mily későre jár már az idő s hogy már rég haza kellett volna mennünk.

- Ilyeneket beszélt nektek? Igazán? - és a szegény asszony a kötényt a szeméhez emelte.

- Megkérdézheti a néni Tivadartól, az ugyanezt fogja mondani.

- Kedves, jó fickó ez az én Mikim, - mondta az anya. - Bizony bánom nagyon, hogy benne hagytam a csávéban, többé sohasem engedem, hogy megverjék. Lám, lám, ha az ember elgondolja, - az alatt az egész idő alatt, amíg én az utolsó mult este úgy ültem itt egyre haragosan, mérgesen gondolva rá, ő csupa szeretettel beszélt rólam s dicsérgetett engem! Istenem, Istenem, ha az ember tudhatná az ilyesmit! Sohasem is lehetnének akkor igazságtalanok, dehát már csak efféle szegény nyomorult, tudatlan állatok vagyunk, ide-oda tapogatódzunk és annyit tévedünk! Sohasem is tudok én majd erre az utolsó mult estére bánat nélkül gondolni már.

Szegény asszony ugyanolyan volt, akárcsak a többiek; úgy rémlett, senki másképp nem nyithatja ki a száját ezekben a szomorú napokban, csak úgy, hogy olyasmiket mond, amiktől minket kiráz a hideg. Valamennyien csak úgy »ide-oda tapogatództak« s nem is sejtve az igazat, szomorúságosan igazakat mondtak csak úgy véletlenül.

Szeppi megkérdezte, vajon eljöhet-e Miklós velünk.

- Nagyon sajnálom, - válaszolt az anya, - de bizony nem mehet. Apja ugyanis még azzal is büntette, hogy nem szabad a házból kimennie ma.

Nagy reménykedés gyult szivünkbe. Rámcsillant ennek a reménynek a fénye Szeppi szeméből. Így gondolkodtunk: Ha nem mehet ki a házból, nem is fülhat vízbe.

Szeppi meg is kérdezte még, bizonyosság céljából:

- Egész nap itt benn kell maradnia, vagy csak most reggel?

- Egész nap. Bizony szomorú dolog ez nagyon; olyan szép az idő ma, neki pedig annyira szokatlan benn ülni a szobában. Szerencsére nagyban foglalkoztatják az erdei multság előkészületei, legalább azzal szórakozhatnak. Reményem, nem érzi hát tulságosan elhagyottnak magát.

Szeppi az anya szemében oly kifejezést vett észre, amelyen nekibátorodott a kérdésnek, vajjon szabad volna-e fölmennünk Miklóshoz s szobafogságának idejét vele töltenünk.

- Sőt szívesen veszem! - mondta az anya, fölöttébb barátságos hangon. - Ez már aztán csak-ugyan igaz bajtársi szeretet, hogy az ő kedvéért így le tudtok mondani azokról a szép vidám órákról, amiket erdőkön, mezőkön tölthetnétek. Jó fiuk vagytok, ezt el kell ismernem, még ha néha ki is rugtok a hámból. Nesztek egy-egy darab lepény - ez a tiétek, - ezt meg vigyétek föl neki, s mondjátok meg, hogy az édesanyja küldi.

Első dolgunk, amint beléptünk Miklóshoz, az volt, hogy megnézzük az órát - negyed tíz volt. Csakugyan annyi lett volna már? Csak néhány perc az élete! Elszorult a szívem. Miklós fölugrott s vig istenhozottal üdvözölt. Jókedvű volt, a multság tervezgetése csupa örömmel töltötte volt el, lelkét egyáltalában nem nyomasztotta volt a magány.

- Üljetek le, - mondta, - s nézzétek meg majd, mit készítettem. Ép imént fejeztem be egy papirossárkányt, gyönyörűnek fogjátok mondani. Künn szárad, a konyhában, felhozom.

Megtakarított filléreit ime mindenféle tarkabarka játékhalmira költötte, amiket az erdei verseknek díjainak szánt; ott álltak szép izlésesen elrendezett csoportban az asztalon. Miklós az ajtóból még visszaszólt:

- Nézegessétek csak mindezt szép nyugodtan, amíg én az édesanyámat megkérem, hogy vasalja végig a sárkányt, ha ez még eléggé nem száradt volna meg.

S tovaszökkent, s kopogó lépésekkel ment le a lépcsőn, füttyörészve.

Mink dehogy is nézegettük a díjtárgyakat; minket semmi más nem érdekelt, csak az óra. Rámeresztettük szemünket, meg sem mukkantunk, csak lestük ketyegését s valahányszor a percmutató egyet-egyet fordult, mink, tudói a gyászos titoknak, rá-rábólintottunk - megint egy perccel kevesebb ez a rejtelmes hajsza, amelynek vége élet vagy halál. Végül Szeppi mélyet, nagyot lélezett s így szólt:

- Két perc híján tíz óra. Még hét perc s tuljut a halálos pillanaton. Te, Tivadar, én azt hiszem, meg fog menekülni! Meg fog...

- Csitt! Tükön ülök. Nézd az órát s hallgass!

Még öt perc. Reszkettünk várásunk feszültségében, iszonyu izgalmunkban újabb három perc mult el s ekkor lépések hangzottak a lépcsőn.

- Megmenekült! - S felugrottunk és az ajtóra néztünk.

Az öreg anya jött be, hozta a sárkányt.

- Hát nem gyönyörű-e? - mondta. - De, édes Istenem, mennyit bajlódott is vele, már hajnal óta, azt hiszem, és éppen csak akkor készült el vele, amikor ti jöttetek. - Odatámasztotta a falnak, pár lépésnyit hátrált s úgy nézegette. - A képeket is maga csinálta és én azt hiszem, hogy igazán jók is. A templom talán nem egészen jó. Ezt elismerem, de nézzétek csak a hidat - nincs, aki rá ne ismerne tüstént. Kért, hogy ezt felhozzam... Szent Isten! Már hét perccel mult tiz óra, és én...

- De hol van Miklós?

- Miklós? Óh mingyárt itt lesz, csak pár percre ment el.

- Elment?

- El. Ép, amikor lejött a lépcsőn, hát a kis Liza anyja toppant be hozzám s mondta, hogy kislánya elkódorgott valamerre s mivelhogy szegény asszony nyugtalannak látszott, azt mondtam Miklósnak, hogy most hát ne törődjék az apja tilalmával, menjen, keresse meg a kislányt... Mi az, mért fehéredtek ti úgy el egyszerre? Talán bizony betegek vagytok! Üljetek le, hadd hozok egy kis gyomorerősítőt. Az a lepény, lám, megártott nektek. Igaz, hogy nehéz volt kissé, de azt gondoltam...

Kisietett a szobából, be sem fejezve mondatát, mink pedig egyszerre odarohantunk ahoz az ablakhoz, amely a folyó felé nézett. A parton nagy csődület volt a hid vége táján és szaladva szaladtak emberek oda mindenfelől.

- Jaj, vége mindennek, - szegény, szegény Miklós! Óh, mért is küldte el anyja, mért küldte el hazulról?!

- Gyere, menjünk, - mondta Szeppi majdnem zokogva. - Gyere gyorsan, iszonyu volna találkozoznunk újra az anyjával, öt perc múlva megtudja, mi történt.

De nem kerülhettük ki már. Szemközt jött odalenn a lépcső alján velünk, hozta a gyomorerősítőt s kényszerített betérnünk, leülnünk s az orvosságot bevennünk. Aztán leste a cseppek hatását, de az bizony nem elégítette ki, ott tartóztatott minket s nem győzte szemrehányással illetni magát, hogy abból az ártalmas lepényből adott nekünk.

Nyomban ezután megtörtént, amitől rettegtünk. Topogás, csoszogás hallatszott kívülről s emberek jöttek be nagy ünnepélyesen, hajadonfőt s letették a két megfultat az ágyra.

- Óh, Istenem! - sikoltott a szegény anya s térdre roskadt s karját kiterjesztette fiának holtteste fölé s csókjaival kezdte borítani a fehér arcot. - Jaj, én, én küldtem el őt, én, én vagyok halálának az okozója. Ha szótfogadok apjának és itt tartom a házban, nem történt volna ez. És csakugyan utólért a bűnhődésem, kegyetlen voltam iránta mult este, amikor ő engem, az édesanyját, oly kérve-kért, hogy legyenek pártfogó jóbarátja.

És így siránkozott újra meg újra és az összes odasereglett asszonyok vele sirtak és sajnálták és igyekeztek vigasztalni őt, de ő sehogy sem birt megbocsátani magának, sehogy sem birt vigasztalódni és egyre csak azt hajtogatta, hogy fia, ha ő nem küldi el, élne, viruló épségben élne és hogy halálának csakis ő az oka.

Láthattuk, mennyire balga az ember, ha valami tetteért vádolja magát. Sátán tudja és megmondja, hogy mindazt, ami történik velünk, első cselekedetünk határozza meg és annak elkerülhetetlenül meg kell történnie; saját akaratunkból tehát sohasem tehetünk olyasvalamit, ami ennek a láncnak egy szemét széjjelpattanthatná. Csakhamar sikoltozást hallottunk, s jött Brandtné vadul törtetve, furakodva keresztül a tömegben, ruhája rendetlenül lógott rajta, haja ziláltan repdesett s a szegény asszony rávetette magát halott gyermekére, jajgatott, csókolgatta, rimánkodott és becézgette, majd hirtelen fölegyenesedett, fájdalmának szenvedélyes

háborgásától meggyötörten és ökölbeszorított kezét az ég felé rázva, miközben könnyáztatta arcát dühödt elkeseredés torzította, ily beszédre fakadt:

- Majdnem két hete intettek egyre álmok és balsejtelmek, hogy legkedvesebemtől készül megrabolni a halál és én éjjel-nappal egyre ott vonaglottam a porban teelőttem Isten, úgy könyörögtem, rimázkodtam hozzád, irgalmazz ennek az én ártatlan gyermekemnek, oltalmazd meg a kárhozattól, - és ime, ez a te feleleted.

Lám, Isten ugyan megoltalmazta a gyermeket a kárhozattól, - de ez a szegény anya erről semmit sem tudott. Letörölte könnyeit szeméből, arcáról s úgy állt ott egy ideig, alátekintve gyermekére s annak arcát s haját simogatva, aztán megint azon az elkeseredett hangon így kiáltott:

- A te kemény szivedben, Isten, nincsen részvét. Hozzád én többé sohsem fohászkodom.

Fölkapta halott gyermekét, a melléhez szorította és eltámolgott vele; az emberek félrehúzódva utat nyitottak neki és némán álmélkodtak az istenkáromló szavakon, amelyeket imént hallaniok kellett. Ah, ez a szegény asszony! Ugy van az, ahogy Sátán mondta, nem tudjuk mink a jószerencsét a balszerencsétől megkülönböztetni és egyre összetévesztjük az egyiket a másikkal. Hányszor is hallottam azóta, mint könyörögnek az emberek Istenhez, hogy valamely betegük életét tartsa meg, én bizony ilyesmit sohsem kértem.

A temetés dolgában az volt az elhatározás, hogy mind a két halottat kis templomunkból egyszerre kísérjük utolsó útjára másnap. Mindenki ott volt, az erdei multság meghívottjai is. Sátán szintén eljött; illet is, hogy jelen legyen, hiszen az ő fáradozásának eredménye volt ez a temetés. Miklós feloldozás nélkül távozott ebből az életből s most gyűjtés indult az engesztelő mise céljára, hogy kimentsék a tisztítóüzből. De csak kétharmada gyűlt egybe a kellő összegnek s a szülők éppen elhatározták, hogy a hiányzó részt majd ők adják, de Sátán megfizette a harmadik harmadot. Ezután pedig bizalmasan azt mondta nekünk, hogy tisztítóüzből egyáltalában nincsen s hogy a pénzt csak azért adta, mert Miklós szüleinek s barátainak gondjain, búján könnyíteni akart. Igazán jóságos cselekedete volt ez, gondoltuk, de ő kijelentette, hogy ez a pénz semmiféle költséget sem jelent neki.

A kis Liza holttestét a temetőből valami ácsmester, akinek Liza édesanyja bizonyos munkáért a mult esztendő óta ötven garassal tartozott, elvitte zálogul. A szegény anyának mindaddig lehetetlen volt ezt a tartozását megfizetni és lehetetlen volt most is. Az ácsmester a holttestet a maga házába vitette s négy nap tartotta ott pincéjében; az anya ott sirt, ott könyörgött a kegyetlen ember háza előtt az egész időn, de az végül is bátyjának istállósudvarán temette el a kis halottat minden egyházi szertartás nélkül. Az anya csaknem beleőrült fájdalomába, szegénységbe, nem dolgozott többé s mindennap bement a faluba, átkozta az ácsot, szidta a császár és az egyház törvényeit, siralmas volt őt látni, hallani. Szeppi kérve-kérte Sátánt, lépjen közbe, de Sátán azt mondta, hogy az ácsmester meg a többi népség is az emberi fajzat tagja mind és úgy cselekszik valamennyi, ahogy ez ennek az állatfajnak természete. Szívesen közbelépne például oly esetben, ha látná, hogy valamely ló cselekszik affélét, csak értesítsük őt, mihelyt találunk olyan lovat, amely ilyen emberi cselekedetet követ el, hadd akadályozhassa meg azonnal. Mink iszonyu gunynak éreztük ezt, mert hiszen ilyen ló természetesen sehohsem található.

De néhány nap multán már sehogy sem birtuk nézni a szegény asszony gyötrelmeit, arra kértük tehát Sátánt, vizsgálná meg az asszony életének különféle lehetőségeit s gondolja meg, nem változtathatná-e meg a mostani sorsát valami ujra, jobbra? Azt felelte, hogy az asszony életének leghosszabb pályája, ahogy most állnak a dolgok, negyvenkétesztendei életet jelent, a legrövidebb huszonkilencesztendeit és hogy mindkettőn csupa éhség, betegség, fájdalom lenne a sorsa. Valamelyes módosítást csak most három perc múlva volna lehetséges végre-

hajtania és megkérdezett minket, akarjuk-e, hogy ezt megtegye. Ez az idő, amelyben határoz-
nunk kellett, annyira rövid volt, hogy ideges izgalomban gondolkodni is alig birtunk, és
még mielőtt magunkhoz térhettünk volna s érdeklődhettünk volna a részletek iránt, Sátán
figyelmeztetett, hogy a lehetőség ideje már mindössze csak néhány másodperc, mi tehát
hirtelen rámondtuk:

- Tedd meg!

- Nos, megtettem, - szólt, - éppen be akart fordulni egy ucca sarkán, de én azt sugalltam neki,
hogy forduljon vissza; ez megváltoztatta élete sorsát.

- Mi fog hát most történni vele, Sátán?

- Már történik is. Az asszony éppen összeszólalkozik Fischerrel, a takáccsal. Fischer pedig
nyomban megteszi majd azt, amit nem tett volna meg, ha ez az összeszólalkozás meg nem
esik. A takács ott volt, amikor az asszony a gyermeke holtteste mellett állt és azt az isten-
káromlást rikácsolta.

- S most mit fog tenni ez a takács?

- Már teszi is, - megy följelenteni az asszonyt. Három nap múlva Brandtné máglyára kerül.

Nem birtunk megszólalni; borzalmunkban kilelt a hideg, hiszen, ha mink nem kérjük az élete
sorsának megváltoztatását, elkerülte volna ezt az átkos végzetet.

Sátán észrevette gondolatainkat s így szólt:

- Amit ti gondoltok, teljesen emberi, vagyis más szóval, dőreség. Ez az asszony jól járt. Akár-
mikor halna is meg, csak a mennyországba jutna. Ez a gyors halál huszonkilenc évvel
korábban juttatja a mennyországba, mint ahogy odakerült volna és huszonkilencévi itteni
nyomorúságtól szabadítja meg.

Pillanattal előbb még elkeseredetten arra tökélt el magát lelkünk, hogy soha többé nem
folyamodunk barátaink érdekében Sátán segítségéhez, mert úgy rémlett, hogy szivességgül ő
senkivel sem tesz egyebet, csak megöli az illetőt. Most azonban az egész esetet más világitás-
ban láttuk s nagyon örültünk annak, amit a szegény asszonnyal tett és valósággal boldogok
voltunk ily gondolatainkban.

Kisvártatva valami nyugtalanító érzés fogott el Fischer takács miatt s meglehetősen félénken
kérdeztem:

- Mondd, Sátán, Fischer élete sorsát is megváltoztatta ez a közbelépés?

- Hogy megváltoztatta-e? Természetes, hogy megváltoztatta. Mégpedig gyökeresen. Ha a
takács nem találkozik imént Brandtnéval, már a jövő évben meg kellett volna halnia. Most
azonban kilencvenesztendőskor fog élni s élete - más emberek életéhez mérten - eléggé
szerencsés lesz és kellemes.

Nagyon örültünk és bizonyos büszkeség is töltött el, hogy Fischer a mi révünkön boldogul
majd; azt gondoltuk, Sátánnak kedves lehet ez az érzésünk, de ő ennek semmiféle jelét nem
adta, ami bizony elszomorított. Vártuk, hogy mond majd erről valamit, de nem tette, mink
aztán, hogy enyhítsük kissé aggodalmunkat, megkérdeztük, hogy Fischer jószerencséjének
talán valami rossz következménye lesz? Sátán pillanatig elgondolkozott a kérdésen, aztán így
szólt, kissé kelletlenül:

- Nos, valóban, ez csiklandós eset. Életének összes többi, most már megszűnt lehetőségeinek
akármelyikén eljutott volna a mennyországba.

Elhültünk.

- Óh, Sátán! Ezen az egyen pedig...?

- Sohse szörnyüködjetek annyira. Ti a legjobb szándékkal törekedtetek segíteni rajta, ez nyugtasson meg benneteket.

- Óh Istenem, Istenem, ez nem nyugtathat meg bennünket. Föl kellett volna világositanod, mit cselekszünk s akkor nem cselekedtünk volna így.

De kifakadásunk nem hatott rá. Sem kint, sem bánatot nem érzett ő, nem is tudta, mi az valójában. Ezeket a fogalmakat csak elméletileg ismerte, más szóval, csak értelme révén. Ez pedig természetesen, nem elég. Közvetlen tapasztalás híján efféle dolgokról senkinek sem lehet más fogalma, csak hiányos és felületes. Minden tőlünk telhetőt elkövettünk, hogy megértessük vele, mily rettenetesség történt s mink mennyire vétkesek vagyunk mindebben, de jól láthattuk, hogy közömbös neki a dolog. Azt mondta, nem tartja fontosnak, hogy Fischer hova jut, a mennyországban senkinek sem fog hiányzani, vannak ott »éppen elegendő«. Igyekeztünk Sátánnal megláttatni, hogy a kérdésnek éppen a lényegét hagyja figyelmen kívül, hogy csakis maga Fischer lehet illetékes e sorsváltozás kérdését eldönteni, nem pedig másvalaki, de mindez kárbavesztett fáradság volt; Sátán azt mondta, mit bánja ő Fischert, vannak Fischerek elegendően a világon.

A következő percben ott jött Fischer az ut másik oldalán, mink szinte rosszul lettünk, szédülni kezdtünk, amint megpillantottuk, csak arra a szörnyű végzetre gondoltunk, amely fölötte függ, és amelyet mi idéztünk rá. Pedig hát mily gondtalan volt ő, nem is sejtette a sorsában végbement változást. Rugalmas járásán, arcának frissességén csak azt láthattuk, hogy nagy meglepéssel tölti el az a tette, amellyel oly kegyetlen sorsra juttatta a szegény Brandtnét. Hátrahátra pillantgatott a válla fölött, várakozó-kíváncsian. És ime, kisvártatva ott jött Brandtné is, poroszlók kísérték, láncok csörrentek tagjain. Csöcselék tolongott nyomába, orditozva és csufondároskodva:

- Istenkáromló banya! Eretnek banya!

És ebben a csapatban ott ballagott nem egy olyan ismerőse is, aki valaha szomszédja volt, vagy akivel jóbarátság fűzte egybe hajdani jobb napjaiban. Néhányan bizony még ütlegelni is megkísérelték és a poroszlók nem nagyon erőltették meg magukat, hogy megvédjék őt az ilyen kísérletektől.

- Óh, Sátán, ugrassad széjjel őket! - Ez a kérés röppent ki szájunkon, mielőtt ráeszmélhettünk volna, hogy hiszen Sátán nem akaszthatja meg zavargásukat oly közbelépés nélkül, amely megváltoztatja majd egész jövőbeli életüket. Sátán ekkor ajkait összecücsösítve kis pöffenést fújt feléjük s a tolongók támolynogni kezdtek s egymásba botlani, s bele-belekapkodtak a puszta levegőbe, aztán futásnak eredtek s szanaszét menekültek minden irányba, nagy-jajgatva, mint akiket türehetetlen kin gyötör. Sátán mindegyiknek bordáját törte azzal a kis pöffenéssel. Nem birtuk megállni, hogy meg ne kérdezzük, vajjon életük útja is megváltozott-e.

- Meg, teljesen. Némelyek egész sor esztendőt nyertek, mások pedig vesztek. Néhányan, kevesen majd különféleképpen jól járnak ezen a cserén, de csak vajmi kevesen.

Nem kérdeztük, vajjon Fischer sorsát idéztük-e némelyikük fejére. Nem kívántuk megtudni. Teljes meggyőződéssel ismertük el magunkban, hogy Sátán kedveskedni óhajt nekünk, de ítélőképességében már nem birtunk bizni. Ekkor már egyre növekvő aggodalmaink közepett az a vágyunk, hogy vegye szemügyre a mi életünk útját is és változtasson esetleg rajta, tünédezni kezdett és más érdekeknek adott helyet.

Egy-két nap alatt az egész falut lázas izgalom öntötte el, az emberek egyébről sem beszéltek, csak Brandtné esetéről s arról a rejtelmes balesetről, amely az asszony letartóztatásakor egybecsődült népséget érte; vallatása napján tehát az ítélőszék helyisége zsufolásig megtelt.

Istenkáromlása dolgában azonnal bűnösnek bizonyult, mert rettenetes szavait megismételte és kijelentette, hogy azokat nem hajlandó visszavonni. Midőn figyelmeztették, hogy életével játszik, az volt a felelete, hogy csak vegyék el életét, ő nem kívánja azt megmenteni, inkább ott akar élni a hivatásos ördögök között, kárhozatban, semmint az ördögök majmolói körében, itt a faluban. Megvádolták, hogy az ő boszorkányos bösztörködése okozta azt a sok bordatörést, s fölszólitották, feleljen: boszorkány-e vagy sem. Az asszony haragosan jelentette ki:

- Nem vagyok az! Ha nekem afféle boszorkányhatalmam volna, hát élhetne-e, azt hiszitek, ti álszentelkedő gazemberek, akármelyitek még csak öt percig is? Nem, mindnyájatokat megölnélek tüstént. Hirdessétek ki ítéleteteket s hadd megyek utolsó utamra. A ti társaságotok utálatos nekem.

Igy aztán bűnösnek mondták, kiközösítették, elvágták útját a mennybeli üdvösségtől s kiszolgáltatták a pokol lángjainak, aztán darócruhába öltöztették, átadták a világi hatalomnak, a poroszlók kivitték a piactérre, a harangok szava kísérte ünnepélyesen. Láttuk, mint láncolják a hóhérlegények a máglya cölöpéhez s láttuk, mint kigyózik föl az első vékony füstszalag kékesen a nyugodt levegőbe. Az asszony kemény szigorúságu arckifejezése ekkor megenyhült. Szeme elrévedezett a tömegben, amely ott szorongott előtte s ajkáról szelid hangon röppent el ez a néhány mondat:

- Együtt játszottunk mink valaha, régesrég elmúlt napokban, amikor még ártatlan kicsi teremtések voltunk. Ennek az emlékezésnek a kedvéért én hát megbocsájtok nektek.

Mink fiuk elmentünk onnan és nem láttuk, hogyan falják őt fel a lángok, de hallottuk kiáltásait, noha fülünket ujjunkkal bedugaszoltuk. Amint elcsöndesedett, tudtuk, a mennyországban van már, akárhogy kiátkozták is onnan, és örültünk halálának s legkevésbé sem buslakodtunk, amiérthogy ezt a sorsot idéztük volt rá.

Egy nap, nemsokára a borzalmasság után, Sátán megint megjelent. Mindig lestük érkezését, mert hiszen életünk sosem volt unalmas, mihelyt ő hozzánk szegődött. Most ugyanott bukkant elénk, az erdőnek azon a helyén, ahol legelőször találkoztunk vele, kértük, mutasson nekünk megint valami érdekes látnivalót.

- Nagyon szívesen, - mondta. - Akarjátok-e látni például az emberi fajzat fejlődésének történetét? Kibontakozását annak az eredménynek, amit fajtátok civilizációnak nevez?

Azt mondtuk, akarjuk.

Szempillantás alatt az Éden Kertjévé változtatta az erdő helyét s láttuk Ábelt, éppen oltára előtt imádkozott, aztán jött Kain, a dorongját szorongatva sietett Ábel felé s úgy rémlett, nem lát minket, mert rálépett volna lábamra, ha azt idejében el nem huzom. Rászólt testvére, olyan nyelven, amelyet mink nem értettünk, aztán nekidühösödött és fenyegetődni kezdett és mi tudtuk már, mi fog most történni s hamar félrefordítottuk fejünket, de hallottuk az ütések csattanását és hallottuk a kiáltásokat és a nyögést, aztán csönd lett és láttuk, mint fekszik ott Ábel a vérben és hörögve mint adja ki lelkét, Kain pedig mint áll ott föléje hajolva s mint nézi minden megbánás nélkül, mint élvezi bosszújának diadalát.

Aztán eltűnt ez a látomás és elénk rémlett ismeretlen háborúk, öldöklések, gyilkolások hosszú nagy sora. Majd az özönviz és láttuk, mint hanyódik a Bárka a tomboló hullámokon s a záporon keresztül mint ködlenek távoli hegyek.

Sátán így szólt:

- Fajzatotok fejlődése nem volt elégséges. Azért hát új lehetősége nyílik ime.

A szintér változott s láttuk Noét, a bortól ittasat.

Aztán ott terült előttünk Szodoma és Gomorrah és lejátszódott »a kísérlet, hogy lakosai sorában tisztességes embert lehessen találni hármat vagy legalább kettőt«, ahogy Sátán mondta. Majd Lótót láttuk két lányával a hegyi barlangban.

Aztán a héber nép háborúi következtek és láttuk, mint mészárolják le a győztesek az élőmaradtakat és az összes jószágot és mint hagyják csupán a fiatal szüzlányokat életben, akiken mingyárt megosztóznak.

Most aztán Jael állt előttünk, és láttuk, mint oson be a sátorba s mint üti alvó vendégének halántékába a szöveget; és annyira közel voltunk ott, hogy a vér, amint előtört a sebből, kicsi piros patakul folyt el lábunk mellett s belemárthattuk volna kezünket, ha akarjuk.

Majd egyiptomi háborúk tomboltak, és görög háborúk és római háborúk, rettenetesen itatva vérrel a földet, és láttuk a rómaiak fondorlatos üzelmeit Karthagó népe ellen és e jóra való nép kiirtásának siralmas jeleneit. Ugyanugy láttuk, mint tör be Caesar Britanniába - »nem azért, mintha ez az ottani barbárnép valahogy ártott volna neki, hanem azért, mert rááhitott arra a földre és a brit harcosok özvegyeit és árváit a civilizáció áldásaiban akarta részesíteni« - ahogy Sátán mondta.

Most aztán megszületett a kereszténység. Európa korszakai elevenedtek meg, sorra jártak el szemünk előtt s láttuk, hogy a kereszténység meg a civilizáció mint menetel egymással kezefogva végig e korszakon, »pazarul hagyva maga után éhinséget, halált és rombaomlást utjain, meg az emberi fajzat haladásának egyéb efféle jeleit«, ahogy Sátán mondta.

És mindegyre csak háborút láttunk s mindegyre több háborút és újabb és újabb fajta háborukat - Európaszerte és világszerte. »Hol királyi családok magánérdekeiért dul a harc«, - mondta Sátán, - »hol valamely gyöngébb nép leigázása a cél, de olyan háború, amelyben a támadót valami becsületes szándék vezetné, soha sehol sincs, olyan háború fajzatotok történetében egyetlenny sem akad«.

- Nos, - mondta Sátán, - láttátok a nagy fejlődést egészen a jelenkorig s el kell ismernetek, hogy az csodásan nagyszerű - a maga nemében. Hadd lássuk most már a jövőt.

S mutatott csatákat, amelyek az élet elpusztításában rémesebbek, gyilkoló szerszámaik tekintetében öldöklőbbek voltak mindennél, amit eddig láttunk.

- Tapasztalhatjátok, - mondta, - hogy fajtátok folytonosan halad. Kain a maga gyilkosságát doronggal követte el, a héberek a maguk öldökléseit már lándzsákkal s kardokkal végezték, a görögök s a rómaiak ezt a harcikészséget páncélos védekezéssel gyarapították és a katonai szervezet, valamint a hadvezetés finomabb módjaival, a keresztény ember tüzelő fegyverekkel és puskaporral gyarapította, néhány évszázad múltán pedig gyilkoló szerszámainak öldöklő hatását oly óriásivá fogja fejleszteni, hogy mindenkinek meg kell majd vallania: a keresztény civilizáció nélkül mind az idők végéig csak szálnalmas, jelentéktelen dolog maradt volna a háború.

És ekkor nevetni kezdett, a legszivtelenebb módon nevetett és gunyt üzött az emberi fajtából, pedig tudta, hogy amit mond, az minket megszégyenít és szíven sebez. Csak efféle angyalteremtés tehet ilyet, a szenvedés semmi neki, nem is tudja, mi az, legföljebb csak hallomásból ismeri.

Nem egyszer kíséreltük meg, Szeppi is, én is, mégpedig alázatosan és óvatosan, hogy más felfogásra térítsük és mivel nem szólt ellent, hallgatását a biztatás bizonyos jelének tekintettük, természetes tehát, hogy ezek a mostani nyilatkozatai nagy csalódásunk voltak, mert hiszen azt kellett megtudnunk belőlük, hogy óhajításunk rá mélyen nem hatott. Ez a gondolat elszomorított s tudtuk már, mit érezhet például a hittérítő, ha boldogan ápolgatván reményeit,

egyszerre csak azt veszi észre, hogy elpusztultak. Fájdalmunkat magunkba rejtettük, mert tudtuk, hogy kísérleteink folytatására nem alkalmas ez az idő.

Sátán végre abbahagyta szívtelen nevetését s aztán így szólt:

- Ez bizony nevezetes haladás. Öt- vagy hatezer esztendő alatt öt vagy hat nagy civilizáció sarjadt, virult, keltette föl a világ csodálatát, aztán elhervadt és elpusztult; és egyetlen egynek sem sikerült, csakis ennek a legutóbbinak, népek ölésére valami igazán hatásos, tökéletes módot föltalálnia. Mindegyik megtette a magáét, amennyire csak telt tőle, - az ölés ugyanis az emberi faj legerősebb becsvágya és történelmének legelső mozzanata, - de egyedül a keresztény civilizációt illeti oly dicső diadal, amelyre büszke lehet. Két vagy három évszázad múltán általánosan ismert dolog lesz, hogy a legállhatatosabb emberölők mind keresztények voltak, akkor aztán a pogány világ majd eljön a keresztény ember iskolájába, - nem azért, hogy a vallását, hanem hogy a fegyvereit sajátítsa el. A turk meg a kínai majd vásárol fegyvert eleget, hogy megölje a hittérítőket és a megtérítetteket is.

Sátán színjátéka ekkor már megint javában zajlott, és szemünk előtt nemzetek zudultak tova nemzetek nyomába két vagy három évszázad során, hatalmas körmenet, végtelen körmenet, amely vérnek tengereiben gázolt, csaták füstjének, zászlók csillanásán, ágyuk tüzének villanásán összeboruló gomolygásában fuldokolt. És egyre-egyre hallottuk az ágyuk dörgését és a haldoklók kiáltásait.

- És mirevaló mindez? - mondta Sátán, ördögi kacagást hallatva megint. - Semmire, de semmire sem. Hasznotok semmi sincs belőle, mindig csak oda juttok, ahonnan indultatok. Évek milliójának során ez a fajzat bamba egyformaságban szaporodott és bamba egyformasággal ismételte meg minduntalan ezt az ostoba haszontalanságot - miért? Semmiféle bölcsesség ezt meg nem tudja fejteni! Ki nyert még e játékon valaha? Senki, csak maroknyi csoportja azoknak a zsarnokoskodó hitvány uralkodóknak és főrangúaknak, akik megvetnek benneteket, akik bemocskoltáknak érzik magukat, ha valahogy hozzájuk értek, akik becsapják ajtójukat orrotok előtt, ha beszóltok, akikért küzdötök, akikért meg kell halnotok, és még csak nem is szégyenlitek ezt, sőt büszkélkedtek e sorsotokkal; azoknak a léte örökös ellenetektörés, ti pedig gyávák vagytok azt visszautasítani; azoknak tulajdonképpen kéregetőknek kellene lenniök, mert abból élnek, amit ti alamizsnául adhatnátok nekik, de úgy viselkednek veletek szemközt, mintha ti volnátok a koldus és ők volnának a jótévedők; ők úgy beszélnek hozzátok, ahogy rabszolgához beszél a gazdája és ti úgy feleltok, ahogy rabszolga felel gazdájának; magasztalást oszt nekik szájatok, pedig hát szívetek mélyén - ha ugyan van szívetek - ti magatok is megvetitek magatokat ezért. Már az első ember is képmutató volt és gyáva, és ezek a tulajdonságai mostani ivadékaiból sem hiányzanak; ez ime az alap, amelyen az összes civilizációk megépültek. Igyunk örök megmaradásukra! Igyunk gyarapodásukra! Igyunk...

Ekkor észrevette arcunkon, hogy nagyon sértenek szavai és hirtelen félbenhagyta mondatát, kacagásba fojtotta s viselkedése megváltozott. Illedelmes hangon így szólt:

- Nem, hadd igyunk csak az egymás egészségére és hagyjuk a civilizációt. Az a bor, amely kívánságtokra imént kezetekbe röpöpent, erről a földről való bor és eléggé jó volt az előző felköszöntés céljára, de dobjátok félre poharatokat, hadd igyunk most olyan bort, amelyet még sohasem izlelt eddig ez a világ!

Engedelmeskedtünk és aztán a magasba tartottuk kezünket és megmarkoltuk az új serlegeket, amelyek valahonnan aláereszkedtek. Gyönyörű formájú kelyhek voltak, de olyasvalami anyagból készültek, amely itt teljesen ismeretlen. Ugy látszott, csupa mozgás ez az anyag, úgy látszott, csupa élet lüktet benne; annyi mindenestre bizonyos, hogy csodálatos színek soka-sága hullámzott ebben az anyagban szüntelen. Csillogtak és világítottak ezek a kelyhek, mégpedig számtalan mindenféle árnyalatu fénnel; pillanatra sem nyugodott el ez a mozgalmas-

ság, áramlott ide-oda a dus pompájú lángolás, fel-fellobbant, tovaillant, mint valami bűbájos tűzijáték ki-kirobbanó szinzápora. Azt hiszem, legtalálóbbr hasonlat, ha azt mondom, hogy olyanok voltak ezek a kelyhek, mintha hullámokon ringatódzó opálok lettek volna, fényes tüzeiket ily ringatódzás közben villantatók. De semmi sincs, amihez a bort hasonlíthatnám. Megittuk s oly csodálatosan különös, varázslatos mámor szállt belénk, mintha a mennyország töltötte volna be lelkünket, Szeppi szeme könnybe lábadt, ajkáról boldog suttogás röppent el:

- Egyszer majd odajutunk és akkor...

Sátán felé pillantott lopva, azt hiszem olyasmit remélhetett, hogy Sátán majd így szól hozzá:

- Ugy lesz, egyszer majd odajutsz.

De Sátán, úgy látszott, valami máson gondolkodik és semmit sem mondott. Ez a körülmény engem megborzongatott, mert tudtam, hogy Sátán hallotta a szót, hiszen semmi, akár kimondott, akár ki nem mondott gondolat az ő figyelmét el nem kerülhette. Szegény Szeppi megzavarodottan bámult maga elé és nem fejezte be mondatát. A kelyhek tovalebentek, fölfelé az égbe, három tündöklő sugárzó csillag, s tovatűntek. Miért nem maradtak idelelni? Rossz jelnek rémlett ez nekem s nagyon elcsüggesztett. Viszontlátom-e még az enyémet valaha? Viszontláthatja-e még Szeppi a magáét?

KILENCEDIK FEJEZET.

Csodálatos volt az a hatalom, amellyel Sátán idő és tér fölött uralkodott. Az ő számára egyszerűen nem volt sem tér, sem idő. Emberi találmánynak nevezte mind a kettőt, azt mondta, hogy csak mondvacsináltság egyik is, másik is. Gyakran rándultunk ki vele a földgolyó legtávolabbi részeire is, heteket, hónapokat töltöttünk ott s tulajdonképpen mégis csak egy-egy másodperc töredékének idejére sem hagytuk el otthonunkat. Ezt határozottan láthattuk az órán. Egy napon, miután a boszorkányüldöző bizottság nem merte pörbefogni a csillagvizsgálót és Péter atya házanépét, sőt egyáltalában nem szokott volt pert indítani jelentősebb személyek ellen, hanem mindig csak szegényeket és gyámoltalanokat üldözött, falunk népe, amely emiatt állandóan pokoli szorongásban élt, elvesztette türelmét s maga csapott föl boszorkányfogdosónak s valami jócsaládból való hölgyön kezdte a sort, akiről mindenfelé azt a hirt terjesztették, hogy ördögös mesterkedéssel kuruzsol, mert hiszen köztudomásu, hogy gyógyításul fűrésztéseket, lemosásokat, hizlaló táplálkozást rendel az embereknek s nem érvágást vagy egyéb oly kezelést, amivel annak rendje-módja szerint minden jóra való borbély szokott gyógyítani. Ez a nő rohanva menekült az uccán a nyomába zuduló, lármázó csöcselék előtt; hogy menedéket találjon, neki-nekiszaladt egy-egy ház kapujának, de azt becsapták előtte. Félóránál is tovább tartott a hajsza, mink látni akarván, mi lesz, követtük; a hölgy végül kifáradt, lerogyott s üldözői megragadták. Elhurcolták egy fához, annak egyik ágára kötelel dobtak, hurkot kezdtek kötni, néhányan addig fogták az asszonyt, aki kiáltozott, rimánkodott, fiatal leánya pedig csak nézte sirva, de anyja érdekében semmit sem birt tenni, nem mert még csak szólni sem.

Az uriasszonyt fölakasztották és én követ dobtam meg, bármennyire elszorult is érette a szívem, de mivel mindenki követ dobott rá és mindenki figyelte a maga szomszédjait, szemet szurt volna, ha én nem cselekszem úgy, mint cselekedtek a többiek, és szóvátették volna. Sátán nagyot kacagott.

A közelében állók mind odabámultak rá, meghökkenten és megbotránkozón. Valóban fölöttébb alkalmatlan időben kacagott itt most, különösen, miután gunyolódó viselkedése és egész valójának természetfölöttisége miatt már amugyis gyanakodón nézték őt faluszerthe és volt már ellensége is elég. A falu kovácsa, afféle marcona alak, rásandított most, s nagy hangon, hogy mindenki hallhassa, így szólt:

- Mit kacag maga itt? Feleljen! Aztán meg, legyen csak oly szives, mondja meg, miért nem dobott követ?

- Bizonyosan tudja, hogy nem dobtam követ?

- Bizonyosan. Csak sohse keressünk kibuvót, szemmeltartottam én magát.

- Én is - én is megfigyeltem! - lármázott rá még két ember.

- Ime, három tanu, - mondta Sátán, - Müller, a kovács; Klein, a mészároslegény; Pfeiffer, a takács napszámosa. Három közönséges hazug. Vannak tán még többen is?

- Sohse bánjuk mink, vannak-e vagy nincsenek, sohse bánjuk mink, miknek gondol maga minket, - három tanu éppen elegendő, hogy elrándítsa a kigyelmed nótáját. Bizonyítsa be hát, hogy dobott arra a boszorkányra követ, mert különben mingyárt kezdődik a nemulass!

- Ugy van! - kiáltozott a tömeg és odatolongott, kiki amily közel csak birt, az érdeklődés főszemélyisége köré.

- Mégpedig feleljen mindennekeelőtt az én első kérdésekre, - szólt nagy hangon a kovács, akinek nagyon tetszett az a szerepe, hogy ő a nép szája lehet és a helyzet hőse. - Mit kacagott maga itt?

Sátán mosolygott és így válaszolt kedves-nyugodtan:

- Azt, hogy láttam, három gyáva bitang itt hogyan dobál meg kővel egy haldokló hölgyet, mikor pedig mind a három oly közel van a halálhoz maga is.

Micsoda látvány volt, hogy ez a babonás tömeg mint rebbent meg, az embereknek mint akadt el a lélekzete ebben a hirtelen rémületben. A kovács azonban rettenthetetlennek akart látszani s így szólt:

- No hiszen! Mit tudja azt maga?

- Én? Mindent tudok. Foglalkozásom szerint én igazmondó, sorslátó vagyok és hármotoknak kezét - meg néhány másét is - kézbőljövendölők módján vettem szemügyre, amikor kezeteket magasba lendítettétek s arra az asszonyra elröpítettétek a követ. Egyikötök mához egy hétre hal meg, a másik ma éjjel, a harmadik már csak öt percet él - és nézzétek, ott az óra!

Micsoda izgalom riadt! Az emberek arca elsápadt és gépiesen fordult az óra felé. A mészároost és a takácsot hirtelen, mintha valami nyavalya lepte volna meg, a kovács azonban dacosan vetette föl fejét s így szólt lelkes bátorkodón:

- Hát nem nagy idő bevárnunk, mikép sül el az egyik jóslata, az első számu. Ha tévedett az urfi, hát nem is éli ám tul azt a percet, ezt én mondom magának.

Egyetlen emberfia sem szólt már, valamennyien lesték az órát, mélységes megilletődés csöndjében. Négy és fél perc mult el már s ekkor a kovács hirtelen nagyot csuklott s görcsösen a szíve fölé markolt s így ordított:

- Levegőt! Levegőt!

És támoiyogni kezdett.

A tömeg hátrált előle, senki, de senki sem mert segítségére hóna alá nyulni, lerogyott, nagyot puffanva a földre s vége volt. A népség csak meresztette rá a szemét, aztán Sátánra, majd egymásra bámultak az emberek és mozgott az ajkuk, de szó nem hangzott rajta. Ekkor Sátán így szólt:

- Hárman látták, hogy nem dobtam követ. Látták talán többen is? Jelentkezzenek, szóljanak.

Ez a felszólítás vak ijedelmet riasztott a tömegben és noha Sátánnak senki sem felelt, sokan egymást kezdték vádolni nagy szenvedélyesen, így kiáltoztak:

- Te mondtad, hogy nem dobott!

És hangzott a válasz:

- Hazudsz! No de megállj!

S pillanat alatt dühödt kusza gomollyá válva kaptak hajba, szidták, ütlegettek egymást és az egész gabalyodás közepett csak egyvalaki maradt közömbösen nyugodt - a halott hölgy, aki a kötélén lógott, az minden gondját-baját elfeledte már, szelleme békességbe ért.

Mink továbballagtunk onnan és én nem voltam ugyan bizonyos a dologról, de így szóltam magamban:

- Azt mondta nekik, hogy őrajtok nevetett, dehát ez hazugság... Hiszen rajtam nevetett.

Sátán ezen megint kacagott és így szólt:

- Igaz, rajtad nevettem, mert te, mivel féltél, mit mondanak majd rólad mások, megdobtad azt az asszonyt, pedig szived ellenezte ezt a tetteted... Csakhogy a többiek is nevettem ám.

- Miért?

- Mert az ő esetük is ugyanaz volt, ami a tied.

- Hogyan érted ezt?

- Nos, hatvannyolc ember volt itt és hatvankettője époly kevéssé akart követ dobni, ahogy te nem akartál.

- Sátán!

- Óh, ez egészen bizonyos. Ismerem a fajtákat. Birkanyáj az. Kisebbségek kormányozzák, ritkán vagy sohasem többségek. Elfojtja a maga érzéseit és meggyőződéseit és engedelmeskedik annak a maroknyiságnak, amely a leghangosabb. Némelykor az efféle hangos maroknyiség igaz emberekből áll, némelykor gazokból, de mindegy, a tömeg egyaránt követi. Fajzatok óriási többsége, akár vad, akár civilizált, titkon a szíve mélyén jóindulatu és visszariad attól, hogy kint okozzon, de a támadókedvű és kegyetlen kisebbség jelenlétében nem bír ellentállni annak, hogy hozzá ne csatlakozzék. Gondoljad el csak! Valamely jólelkületű teremtmény megfigyel ugyanoly másikat, s látja, hogy ez hűségesen segédkezik visszas cselekedetekben, pedig azoktól mindketten irtóznak. Tapasztalatból beszélek, tudom, hogy fajták kilencvenkilenc századrésze a leghatározottabban ellene volt a boszorkányok megölésének, amikor ezt az örületet először szította isteneskedő holdkórosok egy maroknyiséga hajdan. S én tudom, hogy ma is, e babonás előítélet elhatalmasításának és ostoba tanításának sok-sok emberöltője után, husz ember közül csak egy-egy ha meggyőződésesen vallja szükségesnek a boszorkányüldözést. S a látszat mégis az, mintha mindenki boszorkánygyűlölő volna és boszorkányokat akarna irtani. Egyszer majd valamely nap egy maroknyi csoport ellenpárttá kerekedik s még nagyobb lármát csap - lehet, hogy csak egyetlen, bátor ember fog így tenni, akinek erős a szava és kemény a koponyája, - s egy hétbe sem telik, a birkák mind megfordulnak majd és követik és a boszorkányvadászat egy-kettőre véget ér.

Monarchiák, arisztokráciák és vallások mind fajtáknak ebben a nagy gyarlóságában vetették meg alapjukat, - az egyes ember bizalmatlanságában a szomszédjával szemközt s abban az igyekezetében, hogy a maga biztonsága vagy kényelme érdekében meg akarja nyerni a szomszédja jóindulatát. Ezek az állapotok mindig meglesznek, mindig virulni fognak és mindig nyomasztanak majd benneteket és lealáznak majd benneteket, mert ti mindig kisebbségek rabszolgái lesztek és maradtok. De olyan ország soha, sehol sem volt még, amelyben a lakosság többsége a szíve titkos mélyén csakugyan hive lett volna ennek az állapotnak.

Rosszul esett hallanom, hogy fajtánkat birkanyájnak nevezgeti Sátán és azt mondtam, hogy véleményem szerint az emberek elvégre mégsem birkák.

- Dehogy is nem, báránkám, - mondta Sátán. - Gondolj csak a háborura, micsoda juhok vagytok és mily nevetségesek.

- A háboruban? Hogyan?

- Háboru soha még igazságos nem volt, soha még becsületes - a háboru szítóinak részéről. Én évmilliók távolába tudok előrelátni és ez alól a szabály alól kivétel alig féltucat esetben lesz. Az a lármás kis maroknyiség - a szokása szerint - háboruért fog orditozni. Az egyházi szószék - a félénk és óvatos - ellene lesz - eleinte. A nemzet nagy, otromba, nehézkes tömege megdörzsölgeti majd álmos szemét s igyekszik okoskodni, legyen-e hát háboru s azt fogja mondani: »Igazságtalan dolog az és tisztességtelen, semmi szükség arra«. Ekkor aztán az a maroknyiség

hangosabban kezd lármázni. Néhány becsületes embere az ellenzés pártjának érveket fog felsorakoztatni és tiltakozik majd mind élőszóval, mind írásban a háboru ellen és kezdetben az emberek hallgatni is fognak rájuk és tapsolnak majd nekik, de ez nem tart soká; a másik párt emberei tulharsogják őket és a háboruellenes gyűlések lassankint egyre ritkábbak lesznek és elvesztik népszerűségüket. S nemsokára a következő furcsaság lesz észlelhető: a szónokokat szónéklül kőzapor üzi el, a szabad szólást olyan dühöngő emberek hordái fojtják meg, akik szívük mélyén, titokban még akkor is épugy egyetértenek a megkövezett szónokkal, mint régebben egyetértettek, de most ezt nem merik megvallani.

- S most aztán az egész nemzet - az egyház és minden - háborut ordit és rekedtté ordítja magát és lesújt minden tisztos emberre, aki ez ellen ki meri nyitni a száját, és csakhamar egyetlen ily száj sem fog kinyilni. Az államférfiak aztán olcsó hazugságokat eszelnek ki és minden felelősséget rákennek arra a nemzetre, amelyet megtámadtatnak és mindenki örül ezeknek a csalárdságoknak, amelyek megnyugtatóják a lelkiismeretet és buzgón bemagolja ezeket és elutasítja megvizsgálását minden ellenvetésnek, és így lassan-lassan meggyőzi magamagát arról, hogy a háboru jogos és hálát ad majd az Uristennek azért a mind nyugodtabb áloméért, amelynek e furcsa önmeggyőzés művelete után örvend.

TIZEDIK FEJEZET.

Napok jöttek napok nyomába aztán, csak Sátán nem jött hozzánk. Unalmas élet volt ez nélküle. A csillagvizsgáló azonban, aki a holdbeli kirándulásáról visszaérkezett, meglátogatta falunkat, szembeszállva a közhangulattal és most bizony nem egyszer ütötte kupán egy-egy telibetaláló kő, ha valamely ördögösség-gyűlölőnek alkalma volt az ő háta mögé kerülnie. Ugyanekkor Margita sorsát két kedvező körülmény javította meg. Mivel Sátán, akinek teljesen közömbös volt a leány, néhány látogatás után elmaradt a háztól, Margita a büszkeségében megsértődötten elhatározta, hogy számkiveti őt szívéből. Aztán meg a Meidling korhelykedéséről szóló hírek, amelyeket a vén Orsolya hozogatott, nagy bánattal töltötték el szívét, Sátán miatt való féltékenykedésnek tulajdonította azt a korhelykedést, most hát ez a két körülmény meglehetősen üdvösen hatott rá, érdeklődése Sátán iránt mindinkább csökkent, érdeklődése Vilmos iránt egyre melegebbé hevült. A fordulat teljessé lendüléséhez mindössze már csak olyasmi kellett volna, hogy Vilmos végre is megemberelje magát és tegyen valamit, amiről az emberek kedvezően beszélhessenek és a közszeretet megint feléje fordulhasson.

Az alkalom megjött. Margita elhivatta Meidlinget s kérte, vállalja el bácsikájának védelmét a közelgő peres tárgyaláson. Meidling nagyon örült ennek a megbízásnak, abbahagyta az ivást és nagyszorgalmasan készült a tárgyalásra.

Buzgalma mindenesetre nagyobb volt a reménykedésénél, mert bizony az eset nem volt sikerrel kecsegtető. Jó sokszor érkezett velünk a dolgozósobájában, Szeppeivel és velem, s tanuskodásunkat bizony alaposan kicsépelte, remélvén, hogy mégis csak talál néhány értékes szemet a sok ocsu között, de az eredmény igen silány volt, természetesen.

Csak Sátán jönne már! Ez volt az én állandó gondolatom. Ő majd találna utat, módot a pör megnyerésére; ha egyszer azt mondta, hogy a pört Péter atya meg fogja nyerni, bizonyos, hogy tudnia kell azt is, miképpen érhető ez el. De a napok csak multak s ő még mindig nem jött. Én, természetesen, pillanatig sem kételkedtem abban, hogy megnyerjük a pört és hogy Péter atya boldogan éli majd hátralevő életét, hiszen Sátán mondta volt, de úgy véltem, sokkal megnyugtatóbb lenne, ha eljött volna már s megmondja nekünk, hogyan intézzük ezt az ügyet. Legfőbb ideje volt, hogy Péter atyát szerencsés változás érje, mert híre járt, hogy fogásába és a rásulyosodó gyalázatba belebetegedett s hogy egy-kettőre bele is halhat nyomorúságába, ha segítség nem érkezik hamarosan.

Végre-valahára itt volt a tárgyalás napja és messze környékről egybesereglett a nép, hogy tanuja lehessen; még idegenek is jöttek sokan, nagy-messziről. Valóban mindenki ott volt, csak a vádlott nem. Tulságosan gyöngé volt az testileg ily megerőltetésre. Margita azonban ott volt és erősítgette reményét és bátorságát, amennyire csak bírta. A pénz is ott volt. Az asztalra öntöttek és kezükbe vették, nézegették, vizsgálgatták mindazok, akiknek joguk volt erre.

A csillagvizsgálót a tanuzóhelyre szólitották. Legjobb süvege és legjobb ruhája volt rajta ez alkalom kedvéért.

Kérdés: Azt állítja, hogy ez a pénz a magáé?

Felelet: Azt állitom.

K.: Hogyan jutott a birtokába?

F.: Tarisznyástul ott találtam az uton, amikor egyik kirándulásomról jöttem haza.

K.: Mikor volt az?

F.: Két évnél valamivel régebben.

K.: Mit csinált a pénzzel?

F.: Hazavettem s elrejtettem a csillagvizsgáló helyiségemben s az volt a szándékom, hogy felkutatom a tulajdonosát, ha lehet.

K.: Megkísérelte felkutatni?

F.: Szorgalmasan tudakozódtam utána jónéhány hónapon, de senki sem találkozott.

K.: És azután?

F.: Gondoltam, nem érdemes tovább keresni s elhatároztam, hogy a pénzt a lelenház egyik szárnyának az apátságig és az apácakolostorig való kiépítésére használom föl. Elővettem tehát rejtekéből és megszámláltam, nem vezett-e el belőle. És akkor...

K.: Miért hallgat el? Folytassa.

F.: Elszomorít, hogy olyat kell mondanom; de ép, amint befejeztem a számlálást és éppen vissza akartam tenni az iszákot a helyére, hátrapillantottam s ime ott állt mögöttem Péter atya.

Néhányan suttozni kezdtek:

- Biz ez rosszat jelent.

De mások így válaszoltak:

- Eh, mit hisztek efféle hazudozónak!

K.: S ez nyugtalanította magát?

F.: Nem, akkor semmi jelentőséget nem tulajdonítottam ennek a körülménynek, hiszen Péter atya igen gyakran jött el hozzám váratlanul, hogy egy s más segítséget kérjen nyomorúságában.

Margita lángszin arcuvá pirult, midőn hallotta, hogy bácsikáját oly hazugul és szemtelenül koldulással rágalmazták s teszi ezt ráadásul olyan ember, akit Péter atya mindig csalónak mondott és a leány már-már beszélni akart, de még idejében észbekapott és békén maradt.

K.: Folytassa.

F.: Végül mégis féltem elkölteni a pénzt, mégha a lelenházra is, és inkább arra adtam fejemet, hogy várok még egy esztendeig és folytattam a nyomozgatást. Amikor hallottam Péter atya leletéről, csak örültem és gyanu nem támadt lelkemben, még akkor sem gyanakodtam, amikor egy vagy két nap múlva hazaérkezvén fölfedeztem, hogy az én talált pénzem eltűnt, nem gyanakodtam mindaddig, míg három körülmény, Péter atya szerencsésével kapcsolatosnak látszó, meg nem hökkentett csodálatosan megegyező adataival.

K.: Kérem, mondja el ezeket az adatokat.

F.: Péter atya is valami ösvényen találta a pénzt, akárcsak én az országuton találtam volt a magamét. Péter atya lelete is csupa aranytallér volt - akárcsak az enyém. Péter atya ezeregyszázhet aranyat talált - pontosan ugyanannyit, amennyit én találtam volt.

A csillagvizsgáló kihallgatása ezzel véget ért s bizony igen erősen hatott az egész hallgatóságra, ez meglátszott az arcokon.

Meidling Vilmos még néhány kérdést intézett hozzá, aztán minket szólított tanuskodásra és mink elmondtuk mondanivalónkat. Vallomásunk az embereket nevetésre indította és mink nagyon elszégyeltük magunkat. Egyáltalában csüggedtek voltunk már azért is, mert Vilmos egészen reménytelenül állt ott s ez meglátszott rajta. Megtett ugyan mindent a szegény jó fiatalember, ami csak telt tőle, de semmi sem kedvezett neki s ha mutatkozott valamelyes együttérzés, bizony az nem az ő védelmezettjének szólt. A bíróságnak is, a hallgatóságnak is

ugyan nehezebbre esett elhinnie a csillagvizsgáló elbeszélését, hiszen mindenki utálta e férfi jellemét, de Péter atya esetét meg éppenséggel lehetetlen volt elhinni. Mink máris eléggé rosszul éreztük magunkat, de amikor aztán a csillagvizsgáló ügyvédje ráadásul még kijelentette, hogy egyetlen kérdést sem kíván hozzánk intézni - hiszen a mi mesénk annyira gyöngyös kis tákalmány, hogy valóban kegyetlenség volna hozzányulnia, - mindenki vihogni kezdett és ez már sokkal több volt, mint amit elviselni birtunk volna. Azután gunyos kis beszédet mondott még és jókedvét annyira rászabadította a mi vallomásunkra s ez oly nevetségesnek, gyerekesnek és mindenképp lehetetlennek és ostobának látszott e réven, hogy mindenkit könnyezésig megnevettetett, Margita pedig nem bírta tovább feszíteni lelke erejét, egészen megtört és sirvafakadt és nekem úgy megfájdult miatta a szívem.

Egyszerre csak észrevettem valamit, ami fölbátorított. Ime, Sátán ott állt Vilmos mellett! És micsoda ellentét volt az! - Sátán tekintete csupa bizakodás volt, szeme, arca csupa bátor szellem, Vilmos pedig oly csüggedten, tönkresilányítottan nézett maga elé. Mink ketten, Szeppi meg én, most már nyugodtak voltunk; Sátán, gondoltuk, tanuskodni fog s meggyőzi a bírakat és az egész népséget arról, hogy a fekete fehér, a fehér pedig fekete vagy olyan színű, amilyet akar. Körülnézegettünk, hogy lássuk, miképp hat megjelenése a teremben egybegyűlt idegenekre, hiszen ő oly gyönyörű jelenség volt, tudhatjátok - valóban káprázatos -, de ime senki sem vette észre, ebből tudtuk, hogy nekik láthatatlan.

Az ügyvéd elmondta beszéde utolsó szavait, és miközben ezek elhangzottak, Sátán bele kezdett olvadni Vilmosba. Egy-kettőre beleolvadt, egészen eltűnt benne; és micsoda változás volt az, amint az ő lelkessége kezdett ragyogni Vilmos szeméből.

Az ügyvéd a beszédét nagyon komolyan és méltóságosan fejezte be. Rámutatott a pénzre s így szólt:

- Ennek a szeretete visz minden rosszra. Itt hever ime az ősi kísértő, újra vöröslik legujabb diadalának szégyenében - megbecstelenítője Isten egyik papjának és e pap két szegény fiatal-korú cinkostársának a bűnben. Tudna csak beszélni, remélem, meg kellene vallania, hogy ez a legutóbbi diadala a legaljasabb volt és a legszomorítóbb.

A vádló ügyvéd leült. Vilmos fölállt s így szólt:

- A vádló nyilatkozatából úgy tudom, hogy ő a pénzt ott az országuton két évnél is valamivel régebben találta volt. Igazítson helyre, uram, ha rosszul értettem nyilatkozatát.

A csillagvizsgáló kijelentette, hogy Vilmos helyesen értette meg.

- És azóta ez az ilymódon talált pénz sohasem került ki a kezeügyéből mindaddig a bizonyos időpontig - a múlt év utolsó napjaig. Igazítson helyre, uram, ha tévedek.

A csillagvizsgáló helybenhagyón bólintott. Vilmos a bíróság felé fordult most és ezt mondta:

- Ha bebizonyítom, hogy ez a pénz itt nem az a pénz, amely nála volt, az övé lesz-e ez vagy sem?

- Természetes, hogy nem, ámde így szabályellenes a dolog. Ha ilyen tanuja van, kötelessége lett volna ezt előzőleg bejelenteni és idehozni elénk...

A bíróság elnöke félbehagyván nyilatkozatát, tanácskozni kezdett a többi bíróval. Ugyanekkor a másik ügyvéd fölpattant nagy izgatottan és óvást emelt az ellen, hogy új tanu bevonását engedjék meg most az ügy tárgyalásának utolsó mozzanatán.

A bíróság úgy határozott, hogy az óvást emelőnek igaza van és új tanut bevonni már nem szabad.

- De nem új tanu az, - mondta Vilmos. - Azt a tanut részben már kihallgatták. Én az aranyról beszélek.

- Az aranyról? Mit tudna mondani az arany?

- Meg tudja mondani, hogy ő nem az az arany, amely annak idején a csillagvizsgáló birtokában volt. Meg tudja mondani, hogy tavaly december végén még egyáltalában nem is volt. A rajta látható évszám révén tudja ezt megmondani.

És csakugyan úgy volt! A törvényszék termében példátlanul nagy izgalom támadt, miközben a vád ügyvédje és a bírák belekapkodtak az aranyba, vizsgálgatták nagyokat kiáltva. És mindenki ámult-bámult Vilmos okosságán, hogy ily pompás új ötletet tudott latbavetni. Végül helyreállt a rend a teremben s a bíróság elnöke így szólt:

- Az összes tallérok - négynek kivételével - a mostani esztendő száma van. A bíróság a vádlott iránt őszinte részvétét fejezi ki és mélységesen sajnálja, hogy neki, ártatlan ember léte, szerencsétlen tévedés révén ily meg nem érdemelt megalázást, vizsgálati fogságot és pert kellett elsenvednie. A bíróság őt azonnal szabadlábra helyezi.

A pénz tehát csakugyan tudott beszélni, bármennyire nem hitte is a másik ügyvéd, hogy ez lehetséges. A bíróság elvonult s a teremben levők csaknem valamennyien odajárultak Margita elébe, hogy kézzszorítással üdvözlöjék és Vilmos kezét is szorongatták, nagy dicséretekkel halmozván el őt.

Sátán megint kilebbent Vilmosból s ott állt a teremben s nagy érdeklődéssel nézett körül, az emberek pedig keresztül jártak-keltek rajta, senkisem vette észre, hogy ott van.

Vilmos sehogy sem bírta megérteni, mint eshetett, hogy csak az utolsó pillanatban gondolt a tallérok évszámára s miért nem előbb; azt mondta, ez a gondolat oly hirtelen jött rá, mintha sugallat lett volna s ő tüstént ki is mondta, minden meggondolás nélkül, mert, bárha az aranyat előzőleg meg nem vizsgálta, mégis úgy érezte, tudta, hogy állítása igaz. Ez az őszintesége valóban becsületére vált, hozzá méltó volt; mások bizonyára azt mondták volna, hogy eleve gondoltak erre és csak meglepetésül tartogatták az utolsó pillanatig.

Vilmos kissé megbágyadt most; nem nagyon, de észrevehető volt, hogy szeme nem oly ragyogó nézésű már, amilyen volt, amikor Sátán benne rejtőzködött. Ez a fény még visszatért ugyan szemébe most, de csak pár pillanatra, amikor Margita odalépett hozzá és nagy dicséretmondás közepett hálálkodott neki s egész viselkedésével mutatta, mennyire büszke az ő bácsikájának védőjére. A csillagvizsgáló elotródott nagybosszusan és szitkozódva, Izsák Salamon pedig besöpörte zsákjába a pénzt s tovasietett vele. Ez most már teljesen Péter atya javára volt nála.

Sátán eltűnt. Bizonyosra vettem, hogy szellemvalójának módján most a börtönbe ment, tudatni akarván a fogollyal a jó hirt, és nem is tévedtem. Margita és néhányan, akik utolsókul távoztunk a teremből, szintén a börtön felé rohantunk, ahogy csak bírta lábunk, nagy boldogságában a visszatért öröme.

Nos, de mit követett el Sátán! Ime: ott termett a szegény fogoly előtt s ezt mondta neki:

- A tárgyalásnak vége és maga most már úgy áll a világ előtt örökre becstelenné bélyegzetten, tolvajul, - a bíróság így ítélkezett.

A rémület esztét vette az öregembernek. Amikor mink odaérkeztünk, tíz perccel később, pompázó büszkeség mámorában járt-kelt föl-alá s parancsokat osztott, ezt meg azt, hol ennek, hol annak a poroszónak vagy a porkolábnak s cimezgette őket főkancellár urnak és ilyen hercegnek meg olyan hercegnek és hajóhadam admirálisának, meg vezérlő táborszer-

nagyomnak és egyéb csupa efféle nagyhangzású címen és olyan boldog volt, hogy madarat lehetett volna fogatni vele. Azt hitte, uralkodik.

Margita odaborult az öregember mellé és zokogott és valóban mindenkit megindított ez a szívszaggató látvány. Margitát megismerte Péter atya, de nem bírta megérteni, miért sir. Megveregette vállát s így szólt:

- Ilyet ne tégy, édes; gondold meg, tanúk vannak itt és ez nem illő a királyi hercegnőhöz. Mondd el nekem, mi a bánatod - s teszünk róla, hogy mingyárt megenyhüljön, nincs olyan dolog a világon, amit uralkodó meg nem tehetne.

És körüljártatta tekintetét és megpillantotta az öreg Orsolyát, aki éppen kötényével törölgette szemét. Meghökken ezen s kérdezte:

- Hát neked mi bajod?

Pityergésében csak hápogva tudta az öregasszony azt a néhány szót elmotyogni, hogy azért van annyira oda, mert »így« kell őt viszontlátnia. Péter atya eltűnődött ezen pár pillanatig s aztán mintha csak magával beszélne, ezt mormogta:

- Különös egy szerzet az ilyen öreg nő, szándékai mindig jók az Anyakirályné Öfelségének, de hát egyre pityereg és sohasem mondja meg, mi baja. Bizonyára azért nem, mert maga sem tudja.

Majd Vilmosra révült a szeme:

- India hercege, - mondta, - sejtem, hogy temiattad van a királyi hercegnőnek bánata. A királyi hercegnő könnyeit főlészáritjuk tehát, nem állítok gátat immár közétek, megoszthatod trónodat vele és örökölni fogjátok az én trónomat. Nos, királykisasszony, jól intéztem el ügyedet? Tudsz majd mosolyogni most már... nemde?

Megsimogatta Margitát és megcsókolta, és oly meglegedett volt magamagával meg mindenki, hogy nem győzött eléggé megajándékozni minket, már az országát osztogatta jobbra-balra, meg egyéb javait és végül mindegyikünknek legalább is egy-egy fejedelemségünk volt. Mikor aztán végre sikerült rábírunk, hogy hazatérjen, magasztoskodó tartással indult útjára. Az emberek pedig az uccán, amint észrevették, mennyire kedves neki a köszöntő kiáltásuk, örömet már dévajkodássá fokozódó módon kezdtek keresni, ő pedig leereszkedő hajlongással viszonzta üdvözlésüket és kegyes mosolygással s olykor áldásra emelte kezét s így szólt:

- Üdv neked, üdv, jó népem!

Síralmas jelenet volt, síralmasabbat sohasem láttam. És Margita meg az öreg Orsolya csak sirtak az egész uton.

Én hazafelé menet Sátánnal találkoztam s szemére vetettem, miért tévesztett meg oly hazugsággal. Nem esett zavarba, csak így szólt, teljesen egyszerűen és nyugodtan:

- Ah, tévedsz; úgy igaz a dolog. Azt mondtam volt, hogy boldog lesz életének hátralevő idején s bizony az lesz, mert mindig azt fogja hinni, hogy ő itt az uralkodó és ebbeli büszkesége és ebbeli öröme boldogítani fogja mindvégig. Ő most az egyetlen igazán boldog ember ebben a birodalomban és az marad is.

- De milyen módon, Sátán, milyen módon! Hát nem tehetted volna-e ugyanoly boldoggá úgy is, hogy nem veszed el az eszt?

Nehéz volt Sátánt kiforgatni a béketüreséből, de ezzel a kérdéssel mégis kiforgattam.

- Mekkora számár is vagy te! - mondotta. - Oly kevésbé figyelted meg az életet, hogy nem tudod épelméjűségnek és boldogságnak mennyire lehetetlen egymással együtt jelentkeznök?

Egyetlen épelméjű ember sem lehet boldog, mert hiszen az élet a maga valódiságában tárul eléje s ő látja, micsoda rettenetesség az. Csak a betegelméjű lehet boldog, az is csak egynéhány. Az a néhány, aki királynak vagy istennek képzele magát, mindenesetre boldog, a többi nem sokkal boldogabb az egészségeseknél. Természetes, hogy nincs olyan ember, aki mindig tökéletesen épelméjű volna, de hiszen én csak a végletekről beszéltem. Elvettem ettől az embertől azt a rongy dib-dábságot, amit fajtátok Ész-nek nevez, hitvány bádogértékű életét átváltoztattam ezüstarany káprázatúvá; látod az eredményt - és még gáncsoskodik! Azt mondtam volt, hogy egész életére boldoggá teszem s meg is tettem ezt. Boldoggá tettem azon az egyetlen módon, amelyen fajtátokbeliek boldoggá tehetők - s te elégedetlenkedel!

Sóhajtott elkedvetlenedetten és így szólt:

- Ugy rémlik, ez a fajzat nehezen elégíthető ki.

Ilyen volt ő, lássátok. Ugy rémlik, nem ismert más módot valakinek boldoggátevésére, csak azt a kettőt, hogy vagy megölte, vagy megbolondította az illetőt. Mentegetődztem, ahogy csak birtam, de magamban bizony nem adóztam tulságos elismeréssel a műveleteinek - akkoriban.

Sátán azt szokta volt mondani, fajtánk folytonos, megszakítatlan önáltatásban él. Minden ember a bölcsőjétől a sirjáig úgy csalja magamagát mindenféle képzelődéssel, káprázattal, amit valóságnak tekint, hogy egész élete csalárd káprázattá válik. Azoknak a finom tulajdonságoknak temérdekségéből, amelyekről azt képzelik, hogy az övéik és amelyekkel annyira büszkélkednek, igazán tulajdonképpen egyetlenegy sincs meg bennök. Aranyul fénylik, pedig csak réz. Egy nap Sátán, amikor éppen ilyesmiket mondó kedve volt, kiterjeszkedett egy részletre - a humor érzékére. Örültem ennek a fordulatnak s kaptam a szón. Azt mondtam, hogy van ily érzékünk nekünk embereknek.

- A fajtád beszélt most! - mondta, - mindig kész az magáénak vallani valamit, amije nincs és a maga egy-egy unciányi réz reszelékét hetvenkedően hirdeti egész tonna aranypornak. A ti fogalmatok a humorról bizony csak zagyvaság, nem egyéb, fajtátok nagy többségéé csak az. Ez a nagy többség látja ezer mindenféle alsórendű és durva jelenségnek a nevetségesen furcsa oldalát is - terpeszkedőbb fonákságait, főképp az effélét: nyakatekertsegeket, képtelenségeket, amiken szinte nyertve kacaghat. Azt a tizezer magasabbrendűen nevetséges furcsaságot ellenben, ami van ezen a világon, otromba szemé észre nem veszi. Megjön-e majd a napja, hogy fajtátok fölfedezi e gyerekségek bohózatosságát és nevetni kezd rajtuk, és ha rajtuk már nevetni tud, el is pusztítja majd őket. Mert fajtádnak, a maga nagy lelki szegénységében is, kétségtelenül van igen hathatós fegyvere - a nevetés. Hatalom, pénz, rábeszélés, könyörgés, üldözés - mindez csak óriási szélhámoszást idézhet föl, - hol erősítheti azt kissé, - hol gyöngítheti kissé, évszázadok meg évszázadok során, de csak a nevetés fújhatja, foszlathatja semmivé, egyetlen kitörésével is. A nevetés rohamának semmi sem bír ellenállni. Ti, amikor felzudultok és vívtok valami ellen, mindig a másikkal fegyvereiteket használjátok. A nevetés fegyverét használtátok-e már valaha? Nem, azt mindig csak hevertettétek, hadd rozsdásodjék. Nem egyes emberenkint, de mint egész fajtátok fegyverét, használtátok-e már valaha? Nem, nincs érzéketek, nincs bátorságotok erre.

Utazgattunk akkoriban s egy kis városba tértünk be Indiában s láttuk, hogy ott valami szemfényvesztő mint bűvészkedik jókora csoport benszülött előtt. Mutatványai csodálatosak voltak, de tudtam, hogy Sátán tultenne rajta, kértem tehát, mutasson valamicskét s ő megígérte, hogy megteszi. Benszülötté változtatta magát, turbános, bugyogós alakká, és igen előzékenyen megajándékozott a benszülöttek nyelvének ideiglenes ismeretével.

A szemfényvesztő elővett egy szem valami magot, kis virágcserepbe tette, betakarta földdel, aztán kis rongyot borított a cserépre, perc múltán a rongy emelkedni kezdett, tíz perc alatt

jókora lányira emelkedett, aztán lekerült a rongy a cserépről s kis fa volt látható, lombos ágain csupa érett gyümölcs. Ettünk ebből a gyümölcsből, jó volt. Sátán azonban így szólt:

- Miért szoktad letakarni a cserepet? A nap világán nem tudod kinövesztetni a fát?

- Nem, - mondta a bűvész, - úgy senki sem tudja.

- Te csak kezdő vagy hát, te még nem tudod a mesterségedet. Adj egy magot. Hadd mutatom meg neked a csodát.

Megkapta a magot s így szólt:

- Mit növezzek belőle?

- Cseresznyemag ez, természetesen csak cseresznyefát növeszthetsz belőle.

- Dehogyan, az gyerekiség volna, olyasmit a mesterséged akármelyik inasa is tud. Növezzek-e hát ebből a magból narancsfát?

- Csak növezz! - És a szemfényvesztő nagyot nevetett.

- És növezzem olyanná, hogy ne csak narancsot teremjen, hanem egyéb gyümölcsöt is?

- Ha a jóisten is úgy akarja!

És mind, akik ott voltak, nevettek.

Sátán pedig a cseresznyemagot belenyomta a földbe, marék homokot szórt rá s ezt mondta:

- Nőjj!

Kis csemete szökkent föl s nőtt-nőtt mindmagasabbra s oly gyorsan nőtt, hogy alig öt perc alatt már nagy fa volt s mi valamennyien ott ültünk az árnyékában. Ámuldozó suttogás környékezte a csodát, mindenki fölneézett a fa lombjai közé s különös és kedves meglepetést láthatott, mert az ágakon dusan lógott a gyümölcs, mindenféle fajta és mindenféle színű - volt ott narancs, szőlő, banán, őszibarack, cseresznye, kajszinbarack s egyéb. Az emberek kosarakat hoztak s megkezdődött a gyümölcsszedés; Sátánt körülfogta a népség és csókolgatta kezét és magasztalta őt, minden bűvészek fejedelmének nevezte el.

A csodafa hire eljutott a városba s rohanva jöttek az emberek, hogy lássák a csodát - és gondoltak arra is, hogy kosarakat hozzanak. De a fa győzte, amit kívántak tőle, új és új gyümölcsöt termelt a leszedett helyébe; kosár kosár után telt meg, talán száz is, de a gyümölcs mégsem volt kevesebb a fán. Végül valami idegen jött oda, fehér vászonruhás, vászonsisakos alak, aki nagyot ordított, igen dühösen:

- El innen! Takarodjatok, ti kutyák! Ez a fa az én földemen áll és az én tulajdonom!

A benszülöttek letették kosaraikat és földre s meghajoltak nagy alázatosan. Sátán is alázatosan köszönt, ujjait a benszülöttek módján homlokához illesztve s így szólt:

- Tessék megengedni nekik, uram, egy órányi időre, hogy tetszésük szerint szedhessék a gyümölcsöt, csak egyetlen egy órán, nem tovább. Aztán ám tiltsa el őket. Több gyümölcse marad még akkor is, mint amennyit maga és az egész ország egy év alatt el bírna fogyasztani.

Az idegen erre a beszédre még dühösebbé vadult s így kiabált:

- Kicsoda-micsoda vagy te, gézengúz, hogy nekem, a parancsolódnak, mondogatni mered, mit engedjek, mit ne engedjek!

És botjával ráhuzott Sátánra s ezt az esztelenséget még tetézte is, rugott rajta egyet.

A gyümölcs egyszerre csak mind elszáradt az ágakon, a levelek pedig meghervadtak s leperegtek. Az idegen most a tar ágakra úgy bámult föl, mint aki nagy csodát lát, de csepp örömét sem lelheti benne.

Sátán pedig így szólt:

- Jól viseld gondját ennek a fának, mert ennek az épsége meg a tied szorosan kapcsolatos ám. Ez a fa gyümölcsöt többé nem terem, de ha jól ápolod, még soká élél. Adj vizet majd gyökereinek óránként minden éjjel - mégpedig te magad, szolgáladdal hiába öntöztetnéd és nappal magad is hiába fáradsz. Mihelyt csak egyetlen öntözést mulasztasz is el bármely éjszakán, a fa meghal és te vele halsz. Ne merd megkísérelni, hogy hazádba visszatérj valaha - sohasem érnél oda; ne merj se komoly teendőid, se szórakozásaid dolgában oly kötelezettségeket vállalni, amelyek elvonnának erről a földdarabodról éjszaka idejére, - nem vállalhatsz ily kockázatot; ezt a telkedet sem eladnod, sem bérbe adnod nem szabad, - az nagy meggon-
dolatlanság volna.

Büszke ember volt az idegen és sehogysem birt kérésre ráfanyalodni, de láttam, olyanforma arcot vágott, mintha ezt mégis nagyon szeretné megtermi. Miközben úgy állt ott s csak bámult Sátánra, mink tovatüntünk és Ceylonban szálltunk le.

Engem elszomorított ennek az embernek a sorsa; elszomorított, hogy Sátán nem a szokásos módján bánt el vele, hogy meg nem ölte, vagy eszét nem vette. Ez kegyelem lett volna. Sátán a figyelmére méltatta ezt a gondolatomat s így válaszolt:

- Megtehettem volna, de nem tettem a felesége miatt, aki nem sértett meg engem. Ez a nő épp most utazik errefelé a szülőföldjéről, Portugáliából. Jól van, egészséges, de nincs már hosszú élete és nagyon epekedik már a férje után, hogy viszontlássa és rábeszélje, térjen vele vissza, haza a jövő évben. Meg fog halni, nem is sejtve, hogy ura innen el nem mehet.

- Hát az az ember nem fogja ezt megmondani neki?

- Az? Nem fogja az rábizni ezt a titkát senkire, még attól is fél, hogy álmában kifecseghetné s valamely portugál vendégének szolgálja meghallhatná valamikor.

- A benszülöttek nem értették, mit mondtál neki?

- Egyikük sem értette, őt azonban mindig nyugtalanítani fogja az aggodás, hátha valamelyik mégis megértette szavaimat. Ez a rettegés szüntelen gyötörni fogja őt, mert gonosz ura volt embereinek. Álmában azt fogja képzelni, hogy ki akarják vágni azt a fát. S ez a gondolat megrontja majd nappalait. Éjszakáiról már eléggé gondoskodtam.

Bántott, ha nem is tulságosan, hogy Sátánnak ily gonoszkodó öröme telik ebben a sorsban, amellyel azt az idegent megnyomorította.

- Hisz-e ő abban, amit mondtál neki, Sátán?

- Szeretett volna nem hinni, de a mi tovatünésünk segített. A fa is, mert hiszen nem volt ott fa ezelőtt, - szintén segített. Az a tébolyitón hallatlan különfélesége a fa termésének - s aztán a gyümölcs és a levelek hirtelen elfonnyadása - mindez segített. Hadd higgyen ő, amit akar, egy dolog bizonyos, öntözni fogja a fát. De mielőtt ezt megkezdéné, még jóval esteledés előtt, a maga megváltozott élete útján igen természetes gondossággal indul majd el - igyekszik előbb másképp megmenteni magát.

- Hogyan?

- Papot hivat, hogy ez kiüzze az ördögöt a fából. Már ti csak efféle bolondos fajta vagytok - s még csak nem is sejtitek.

- S mindent megmond majd a papnak?

- Nem. Azt fogja mondani, hogy a fát valami Bombay-ből való bűvész növesztette s hogy ő most ennek a bűvésznak az ördögét ki akarja üzetni a fából, hadd zöldeljenek ágai s teremjenek gyümölcsöt megint. A pap ráolvasásai persze hiábavalók lesznek, akkor aztán a portugál bucsut mond szép tervének s gyorsan előkeresi öntözőkannáját.

- Csakhogy a pap el akarja majd égetni a fát. Tudom, nem fogja türni, hogy megmaradjon.

- Igaz, s némelyek itt Európában még az embert is megégetnék. De Indiában civilizált a nép és ilyesmi nem történhetik. A portugál elkergeti majd a papot s ápolni fogja a fát gondosan.

Kissé eltöprengtem s aztán így szóltam:

- Hej, Sátán, kemény életre kárhoztattad őt, azt hiszem.

- Más élethez képest. Dehát nem kell az életet ünnepnek tekinteni.

Egyik helyről a másikra röppentünk szerte a föld kerekén, ahogy már szuktuk volt és Sátán száz meg száz csodát mutatott, persze a legtöbbször fajtánk gyöngeségét vagy aljasságát szemlélítve. Ily kirándulásokra most hetenkint több napon is elvitt, - nem rosszindulat vezette, - ezt bizonyosan tudom, - csak kedve telt benne, érdekesnek érezte, ugyanugy, ahogy valamely természettudósnak kedvére való érdekesség egy csomó hangyával foglalkoznia.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Eszkendőnél is nagyobb időn örvendeztetett minket Sátán a látogatásaival, de utóbb kevésbé gyakran jött és az év vége felé már jó rég nem mutatkozott. Ez mindinkább elszomorított s nagyon elhagyottnak éreztem magamat. Éreztem, hogy nem érdekli őt már ez a mi hitvány világunk s hogy egy napon végkép beszünteti majd látogatásait. De amidőn aztán egy napon végül mégis csak eljött, annál nagyobb volt az örömöm, csakhogy kis ideig csupán. Bucsuzni jött, mondta nekem, utolszor van itt. Nagy utjai vannak s föladatai a mindenség más tájékain, mondta, és azok sokkal nagyobb időre vonják el, semhogy visszatérésére várakozhatnám.

- Elmegy hát és hozzám vissza nem jössz már soha?

- Ugy van, - mondta, - cimboráskodtunk jó nagy ideig és örömünk telt benne - örömünk mindkettőnknek, de nekem most mennem kell és nem láthatjuk egymást soha többé.

- Ebben az életben, Sátán, ha nem is, de a másikon? A másikon mégis csak találkozunk, nemde?

És ekkor, nagyon nyugodtan és higgadtan, ily különös kijelentéssel válaszolt:

- *Másik élet nincs.*

Valami finom áramlás suhant lelkembe az övéből, valami tétova, felhős, de üdvösséges és reménnyel teljes érzés, amely azzal a sejtéssel töltött el, hogy azok a hihetetlen szavak igazak lehetnek - sőt *kell*, hogy igazak legyenek.

- Sohsem gyanítottad ezt, Tivadar?

- Nem. Hogyan is gyaníthattam volna? De, ha ez igaz lehetne...

- Ez bizony igaz.

A hála valóságos özöne akart kitörni szivemből, de valami bizonytalanság elfojtotta, mielőtt szóbaönthettem volna s csak így szóltam:

- De... de hiszen láttuk is már azt a jövő életet... láttuk teljes elevenességében... így hát...

- Az látomás volt... Nem volt valóságos léte.

Lélekzeni is alig bírtam, oly óriási reménykedés vívódott bennem.

- Látomás?... Lá...

- *Az élet maga is csak látomás, csak álom.*

Mintha villamos áram ért volna! Istenemre! Hány ezerszer pedzettem ezt a gondolatot töprengéseimben!

- *Semmi sem* valóság, minden csak álom. Isten, - az ember, - a világ, - a nap, a hold, a rengeteg csillag - csupa álom, mind csak álom, egyiknek sincs valóságos léte. *Semmi sincs, csak a puszta tér - és te.*

- Én!

- És te nem vagy te, - neked nincs tested, nincs véred, nincsenek csontjaid, te csak *gondolat* vagy. Nekem magamnak sincs valóságos létem. Én is csak álom vagyok - a te álmod, képzeletednek vagyok teremtménye. Amely pillanatban ráéjsz erre, már száműztél is engem látomásodból és én beleoszlok a semmiségbe, amelyből teremtettél...

- Már semmisülök, - sorvadok, - illanok. Kisvártatva egyedül leszel a határtalan térben, vándorolsz majd uttalan magányában jóbarát és bajtárs nélkül mindörökre, - mert *gondolat* maradsz, az egyetlen gondolat, amely van és amely a természeted szerint elolthatatlan, elpusztíthatatlan. Én pedig, a te szerény szolgád, magadra eszméltettelek és fölszabadítottalak. Álmodjál más álmokat, jobbakat!

- Különös! Hogy te mindezt meg nem sejtetted már esztendőkkel ezelőtt, - már évszázadokkal, évezredekkel, eonokkal ezelőtt! Mert hiszen éltél te már, társtalan létet éltél az örökkévalóságok minden eddig volt idején. Különös, valóban, mint is nem sejthetted, hogy ez a te mindenséged és egész tartalma csak merő álom, látomás, képzelem. Különös, mert ezek az álmaid, látomásaid, képzelmeid mind oly világosak voltak és oly izgalmasan örületesek - amilyen minden álom szokott lenni: ime, egy Isten, aki jót tehetett volna gyermekeivel, époly könnyen, ahogy rosszat, de mindig inkább csak rosszat tett velük; aki mindegyiküket boldoggá tehetett volna, de soha egyet sem tett boldoggá; aki keserves életük magasztalására bolondította őket, de ezt az életet oly kurtára szabta; aki az angyalainak örök boldogságot adott, akik érdemet sem szereztek arra, ellenben megköveteli többi gyermekeitől, hogy boldogságra érdemszerzéssel törekedjenek; aki angyalainak kintalan életet adott, de többi gyermekeit a lélek és a test mardosó nyomoruságaival és nyavalyáival átkozta meg; aki igazságot hirdet és kitalálta a poklot, - hirdet részvétet és kitalálta a poklot, - hirdet arany törvényeket és megbocsátást hétszer hetvenhétszerest és kitalálta a poklot; aki erkölcsöt hirdet minden nemzetiségnek és erkölce magának sincs; aki tiltja a büntetteket, de maga valamennyit elköveti; aki ideteremtette az embert, annak beleegyezése nélkül; aztán pedig az embernek cselekedeteiért való felelősséget nyakába zudítja az embernek, ahelyett, hogy otthagyná tisztessen, ahova való, a saját nyakán; és végül, aki valóban isteni kábulatban arra szólítja föl ezeket a szegény rabszolgasorsba igazottakat, hogy imádva imádják őt!...

- Megérted *most* már, hogy mindez lehetetlen, csak álomban nem az. Megérted, hogy merő gyerekes esztelenség mindez, hogy csupa dőre csinálmánya oly képzeletnek, amely nem tudja, micsoda szeszélyei vannak, - egy szó mint száz, hogy mindez csupa álom és álmodójuk te vagy. Az álom minden ismertetőjele rajtuk; észre kellett volna venned ezt már régesrég.

- Az igazság az, amit eléd tártam: nincs Isten, nincs mindenség, nincs emberfajzat, nincs földi élet, sem mennyország, sem pokol. Ez mind csak álom - furcsa és bolond álom. Semmi sincs - csak te vagy. És te is csak *gondolat* vagy - izgága gondolat, mihaszna gondolat, sehonnai gondolat, amely elveszetten vándorol az üres örökkévalóságokon át!

Eltűnt és engem otthagytott rémületemmel, mert hiszen tudtam és tapasztaltam volt, hogy mindaz, amit mondott, igaz.

Vége.